

**Громадська організація
«Львівська педагогічна спільнота»**

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

**УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«Сучасний вимір психології
та педагогіки»**

21–22 травня 2021 р.

**Львів
2021**

УДК 159.9+37.01«312»(063)

С 91

С 91 Сучасний вимір психології та педагогіки: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 травня 2021 року). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. – 136 с.

У збірнику містяться матеріали, подані на міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасний вимір психології та педагогіки». Для студентів, аспірантів, викладачів навчальних закладів, науковців та представників громадських організацій.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 159.9+37.01«312»(063)

© Автори статей, 2021
© Львівська педагогічна спільнота, 2021

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Матвієнко Л. І.

ДО ПИТАННЯ ЧИННИКІВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ
У ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ 7

Міщенко-Дрючило В. М.

ПОКЛИКАННЯ ЧИ ПРИЗНАЧЕННЯ: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОНЯТЬ
В ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ 11

Posatsky O. V., Kalichak Yu. L.

THE PSYCHOLOGICAL CULTURE
OF THE PRESCHOOL TEACHER 14

Ryhel O. V., Posatsky O. V.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CHILDREN
ON THE TURN PRIMARY SCHOOL AGE 22

Савчинська Н. С.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ 29

НАПРЯМ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОСВІТІ (ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, ВІКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ІН.)

Давидова М. О.

ОСОБЛИВОСТІ КОЛЬОРОВОГО ВПЛИВУ НА ПІЗНАВАЛЬНУ
АКТИВНІСТЬ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДИТИНИ 34

Іванцев Л. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЮНАКІВ
В УМОВАХ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ:
ЕМПІРИЧНИЙ РІВЕНЬ 38

Іванцев Н. І.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ
ВИНИКНЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ПРОЯВІВ ТРИВОГИ
В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ 42

Мар'яненко Л. В.

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В СИСТЕМІ «ВЧИТЕЛЬ-УЧНІ» 46

НАПРЯМ 3. ПЕДАГОГІЧНА ТА КОРЕКЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

Берецька Є. І.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ
НЕЙРОГІМНАСТИКИ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ..... 51

НАПРЯМ 4. СОЦІАЛЬНА І ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Нікольська А. Д.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ
НА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ..... 55

НАПРЯМ 5. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Боднар Т. О.

ВИКЛИКИ В ПРОЦЕСІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗМІШАНОГО
НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 58

Завулічна І. І.

РОЛЬ БЛАГОДІЙНИХ СТИПЕНДІАЛЬНИХ ФОНДІВ
НА НИВІ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ 60

Ісламова О. О.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНИХ
РЕСУРСІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ
ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ 63

Kalichak Yu. L., Demyanchuk M. M.

THE ESSENCE OF PREPARATION OF PRESCHOOL STAFF
FOR HEALTH PROTECTION ACTIVITIES..... 65

Kalichak Yu. L., Posatsky O. V.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES
OF FORMATION OF RELATIONS BETWEEN PRESCHOOL
CHILDREN IN DIFFERENT ACTIVITIES 72

Квітка А. С.

ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
З ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ..... 80

Логвиненко О. Б., Кренців Д.

ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ..... 82

Логвиненко О. Б., Кшиповський В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНИХ ЗАВДАНЬ
У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФУТБОЛОМ УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ 85

Логвиненко О. Б., Лазор В.
СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї
В РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧІЙ РОБОТІ
З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ 89

НАПРЯМ 6. ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Майструк Т. С.
АКТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 93

Марункевич Я. Ю.
ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ
ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 96

Полудьонна Н. С., Кравець В. М.
ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ: ДАНИНА ТРАДИЦІЇ
ЧИ ПРОЯВ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ? 98

Sychevska L. E., Oliynyk L. G.
THE IMPORTANCE OF FEEDBACK ON EVENTS
ON COSSACK TOPICS IN SOCIAL NETWORKS 102

Stupak M. H.
THE SIGNIFICANCE OF APPROPRIATE TEACHING MATERIALS
IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES FOR PROFESSIONAL
TRAINING OF FUTURE ACCOUNTANTS 106

НАПРЯМ 7. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

Биць Н. М.
ПЕДАГОГІЧНИЙ КОУЧИНГ
ЯК НОВІТНІЙ МЕТОД РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ 109

Маценко І. В., Сохнич А. В., Мігокару Л. В.
ІГРОФІКАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В АСПЕКТІ
ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН 113

Мироненко І. А., Баюрко Н. В., Нікітченко Л. О.
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ 117

Тарасюк О. К., Костюк А. Л.
ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У МЕДИЧНОМУ ВИШІ ТА ЇЇ ОЦІНКА
ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ..... 120

НАПРЯМ 8. ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ, МІЖГРУПОВИХ ВІДНОСИН, МЕДІА-ПСИХОЛОГІЯ

Долженко О. В.
ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ
ФОРМУВАНЬ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ..... 124

Дроздов В. В.
ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ
ДО ДІЙ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ 127

Заруднев І. О.
ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ 132

НАПРЯМ 1. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Матвієнко Л. І.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології*

Коваленко А. І.

студент II курсу магістратури кафедри психології

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ЧИННИКІВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Актуальність дослідження. Суспільство сьогодення змінюється надто інтенсивно, зокрема, в професійній сфері. В наш час перед фахівцями, які працюють над проблемами підвищення ефективності праці та збереження професійного здоров'я, практика ставить безліч питань, пов'язаних із забезпеченням повноцінної адаптації представників різних професій до постійно мінливих форм трудової діяльності

Технічний прогрес, а з ним і суттєва зміна змісту і умов праці, супроводжується підвищенням ролі професіонала в досягненні високої продуктивності і якості діяльності, постійно вимагає мобілізації внутрішніх ресурсів людини. Це призводить до зростання нервово-психічної напруженості праці і розвитку цілого спектру несприятливих функціональних станів, серед яких особливу важливість для сучасного світу праці має вивчення різних видів стресу.

Професійна діяльність у атмосфері нестабільних стресових обставин, фізичного та психічного перевантаження, підвищеної відповідальності призводить до емоційного вигорання.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «синдром емоційного вигорання» запропонував американський психіатр Герберт Фрейденбергер у 1974 році, який першим зацікавився цим феноменом і трактував його як «поразку, виснаження або зношення, що відбувається з людиною внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил». Сьогодні цей термін у статусі діагностичного зафіксовано у Міжнародному статистичному класифікаторі захворювань та проблем,

пов'язаних зі здоров'ям. Більшість вчених кваліфікують вказаний феномен як хворобу, проте, починаючи з травня 2019 року ВООЗ застосовує це поняття лише в робочих відносинах, а тому термін «вигорання» розуміється як синдром.

Дослідниці Абрамова Г.С. та Юдчіц Ю.А. розглядають два основних компоненти професійної деформації особистості в системі професій «людина-людина». Це синдром хронічної втоми і синдром професійного вигорання [1].

Бойко В.В. визначив суть феномену вигорання, спираючись на теорію стресу: «Синдром вигорання – це вироблений особою механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на обрані психотравмуючі дії» [2].

Науковець вважає, що вигорання – динамічний процес, який виникає поетапно у повній відповідності з механізмом розвитку стресу

Дослідниця Н.Є. Водоп'янова трактує вигорання як комплекс психічних хвилювань та поведінки, що впливають на працездатності, фізичному та психологічному самопочутті. Синдром професійного вигорання – це відповідь на довготривалу професійні стреси міжособистісного спілкування. Вважається, що вказаний синдром найбільш характерний для представників соціометричних професій, зокрема, сфери обслуговування [3, с. 38].

Вітчизняна психологиня Гридковець Л.М. під професійним вигоранням розуміє психофізіологічну реакцію організму людини на тривалі стреси різного рівня інтенсивності, обумовлену її професійною діяльністю, що розгортається в поетапному проходженні рівнів напруження, резистенції та виснаження [4, с. 116].

«Зі збільшенням стажу роботи починає позначатися синдром «емоційного згорання», що призводить до появи емоційного виснаження, втоми і тривожності. відбувається деформація емоційної сфери особистості. Психологічний дискомфорт провокує хвороби і знижує задоволеність професійною діяльністю» – вважає науковець Зеєр Е.Ф. [5, с. 115].

Узагальнюючи погляди вчених на суть професійного вигорання, Орел В.Е. зазначає, що вони мають ряд загальних моментів: «Професійне вигорання – це професійний феномен, що є станом фізичного, емоційного і розумового виснаження, який проявляється в професіях соціальної сфери» [6].

Виклад основного матеріалу. Як зазначають дослідники, фахівці, які працюють у системі «людина – людина», змушені постійно стикатися з негативними емоційними переживаннями своїх клієнтів (пацієнтів, вихованців), а тому мимоволі стають залученими до цих почуттів і зазнають підвищеного емоційного напруження. Нині список «вигораючих» професій розширився, до них відносять роботу викладачів,

менеджерів, співробітників сфери послуг, соціальних працівників, тобто, працівників у тих галузях, де доводиться контактувати з іншими людьми. Співробітники сфери послуг досить часто змушені мати справу з невірніоваженими, недобррозичливими, некомунікабельними людьми, що, природно, поступово призводить до стресового стану і вигорання. Дотепер не достатньо вивчено основні причини феномену професійного вигорання. Дослідники виділяють дві групи чинників, які впливають на рівень та розвиток емоційного вигорання: об'єктивні, породжені умовами самої роботи або неправильно її організацією, та суб'єктивні – особливості особистості. Можна виділити цілу низку чинників, які можуть спричинити виникнення синдрому емоційного вигорання, а саме: тісне та постійне спілкування з людьми, переважно в складних ситуаціях; надмірне залучення до потреб клієнтів, бажання будь-що допомогти, занадто глибоке співчуття та співпереживання іншим; залежність від сторонньої оцінки, коли досягнення результату не є очевидним відразу. Серед чинників виникнення емоційного вигорання – відсутність професійної мотивації (коли кожен працівник сам на сам зі своїми виробничими завданнями, а винагорода не залежить від результатів роботи та докладених зусиль); дисбаланс у внутрішніх цінностях працівника, коли на перше місце ставиться робота, а решта сфер (сім'я, відпочинок, дружба, самовдосконалення та здоров'я) зазнають утисків через обмеження у часі.

Синдром вигорання – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження. Він зазвичай трактується як стрес-реакція у відповідь на виробничі й емоційні вимоги, внаслідок звантаженості на робочому місці та недостатнього переключення на сім'ю, відпочинок тощо. «Вигорання» – це реакція на некерований стрес, що виникає у результаті внутрішнього накопичення негативних емоцій без відповідної «розрядки» або «звільнення» від них.

Найбільш вразливими до вигорання є представники професій типу «людина–людина», їх робота – це постійне спілкування (медична, педагогічна, соціальна, торгівельна та інші сфери). Необхідність постійно бути на зв'язку, слухати інших, говорити самому, стежити за важливими новинами, давати вказівки підлеглим або навпаки виконувати доручення керівництва, намагатися відповідати очікуванням інших, перевершити конкурентів, продемонструвати хороші показники – все це призводить до професійного вигорання.

Специфічними особливостями спілкування осіб, які переживають емоційне вигорання, є труднощі в міжособистісних стосунках, наявність побоювань перед соціальним оточенням або його неприйняття [7, с. 98].

Отже, високий ризик професійного вигорання властивий представникам соціономічних професій, основу діяльності яких складають стосунки у системі «людина-людина».

Ці професії вирізняють: мета діяльності (виховання, управління, контроль, оцінювання, обслуговування); засоби діяльності (невербальні та вербальні форми, безпосередні та опосередковані контакти); умови праці (соціально-психологічні, режимно-гігієнічні та техніко-економічні), а також функції, які здійснюють працівники [8, с. 229].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, професійне вигорання працівників сфери обслуговування пояснюється специфічними умовами, змістом та характером роботи, а також її інтенсивністю, тривалістю і складністю міжособистісних контактів, різновіковим контингентом клієнтів, гостротою поставлених проблем, не регламентованістю робочого дня тощо. Подальші наукові здобутки спрямовані на дослідження психологічних чинників емоційного вигорання у працівників сфери обслуговування.

Список літератури:

1. Абрамова, Г. С., Юдчиц Ю.А. Психология в медицине: учеб. пособие., 2-е изд., стереотип. М.: ИНФРА-М, 2018. 273 с.
2. *Бойко В.В.. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других* ² М: Информационно издательский дом Фелинь, 1996. 472 с.
3. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика. 2-е изд. СПб.: Питер, 2008. 336 с.
4. Гридковець Л.М. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с.
5. Зеер Э.Ф. 347 Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. 2-е изд., перераб., доп. М.: Академический Проект. 2003. 336 с.
6. Орел В.Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования. // Психологический журнал. № 1. 2001. Режим доступа: <https://psyjournal.ru/articles/fenomen-vygoraniya-v-zarubezhnoy-psihologii-empiricheskie-issledovaniya>.
7. Подоляк Н. Професійно значущі якості психолога в контексті проблеми емоційного вигорання. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія», № 45, С. 89–99.
8. Сіпко Л.О., Бузницька Л. С. Психологічні детермінанти професійного вигорання у працівників соціономічних професій // Психологічний часопис. 2019. Т. 5, № 9. С. 220–233. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_5_9_17.

ПОКЛИКАННЯ ЧИ ПРИЗНАЧЕННЯ: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОНЯТЬ В ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Покликання та призначення є синонімічними поняттями чи все-таки вони наповнені різним змістом? Для людини, не пов'язаної з наукою, це питання не є принциповим, адже на перший погляд зміст цих понять ідентичний. Проте, для українського науковця, незалежно від сфери його інтересів, подібне питання потребує чіткої відповіді. Остеронь не можуть залишатися і представники психологічної науки, оскільки наразі тема покликання популяризується в наукових колах і потребує чіткої уніфікації категоріального апарату. Тому пропонуємо розібратися в поставленому питанні і дійти до аргументованої позиції.

Для початку, звернемося до Великого тлумачного словника сучасної української мови, в якому запропоновано два варіанти тлумачення поняття «покликання» – як внутрішній потяг, здатність, схильність до певної справи чи професії, інше ж трактування покликання – як призначення. У свою чергу категорія «призначення» у цьому ж словнику має п'ять тлумачень, одне з яких – «роль, завдання кого-, чого-небудь у житті, існуванні» [3, с. 1116]. Подібне трактування «покликання» крізь призму поняття «призначення» можна зустріти і в інших тлумачних словниках української мови, а також в спеціалізованих словниках. Так, в Психологічному словнику за редакцією В. І. Войтка пропонується розуміти покликання як «життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмисленості і перспективності її діяльності» [6, с. 126]. При цьому ще раз зауважимо, що тлумачення покликання крізь призму призначення – це лише один з можливих варіантів, які можна віднайти серед словникового різноманіття.

Щоб поглянути на проблему диференціації понять «покликання» та «призначення» під іншим кутом, необхідно проаналізувати позиції українських науковців, які залучили феномен покликання до кола своїх наукових інтересів. Українська вчена С. П. Тищенко зазначає, що одним з актуальних завдань свого дослідження вона вважає «відновлення смислу поняття «покликання»[7]. Протягом значного часу покликання трактувалося крізь призму поняття «призначення», яке у свою чергу розглядалося лише як схильність людини до певної професії. Тобто, науковиця не лише пропонує використовувати в науковому обігу поняття «покликання», а й намагається розширити його змістове наповнення. С. П. Тищенко вже розглядає покликання крізь призму

потребово-ціннісного настановлення особистості і у авторському визначенні цього поняття пропонує ряд його характерних ознак.

У підручнику «Основи психології» за загальною редакцією О. В. Киричука наявний розділ під назвою «Життєвий поклик, акме, вичерпаність», де автори також намагаються вказати на відмінність змістовного наповнення понять. Так, покликання автори описують як певне уявлення чи передчуття стосовно необхідності слідувати за певними ідеями та ідеалами. Призначення у цьому випадку відображає засоби, знаряддя, умови та сили, за допомогою яких можуть бути досягнуті вказані ідеї та ідеали. Тобто, покликання відповідає на питання «чому та заради чого треба діяти?», а призначення вказує «як діяти?»[5]. Як бачимо, два поняття у даному випадку не є синонімами, а навпаки позначають різні процеси.

Науковець Є. І. Мулярчук розглядає покликання як філософсько-етичний феномен та пропонує власне його визначення, але при цьому ставить категорії «покликання» та «призначення» на різні змістовні шаблі. Для Є. І. Мулярчука, призначення – це один із видів кликань (спонукань) до людини на рівні з викликами, закликами, потягами, прагненнями та покликом (останній і розуміється як власне «стрижень людського буття у покликанні») [4, с. 178–188]. Покликання та призначення мають спільний аспект – це виявлення мети буття людини. Проте, для призначення характерним є виконання мети, яка наперед визначена, а для покликання характерне пізнання цієї мети завдяки події поклику і проходження шляху до неї. Отже, покликання – це те, що йде від самої людини, її відчуття, що має внутрішнє походження. Призначення – те, що приходить ззовні і те, що є вже визначеним для людини. Як бачимо, різниця між цими поняттями суттєва, а тому вважати їх синонімами не є доцільним.

У російській мові аналогами понять «покликання» та «призначення» є відповідно «призвание» і «предназначение». Стосовно відмінності цих понять варто розглянути позицію науковиці К. О. Шутової, яка пропонує розглядати покликання крізь призму поняття «цінність» і в основу трактування закладає співвідношення між фактичним і ідеальним «Я» та свободою і повинністю людини [8, с. 29]. Щодо призначення, то К. О. Шутова вважає його одним із аспектів покликання, яке розглядає в межах групи трансцендентальних концепцій покликання. Призначення авторка характеризує як завдання, що встановлене абсолютним буттям, і передбачає виконання людиною свого морального обов'язку чи місії, результатом яких є досягнення духовних цілей [8]. Тобто, для К. О. Шутової покликання – це ширше поняття, яке охоплює в собі і поняття «призначення», а тому вважати останнє рівноцінним синонімом не видається можливим.

Щодо англійської мови, то в ній зустрічаються два поняття, які можна перекласти українською як покликання – «calling» і «vocation». Є. І. Мулярчук, досліджуючи розвиток цих понять, приходиться до висновку, що наразі поняття «vocation» має об'єктивне та понадособистісне вираження, у той час «calling» має суб'єктивне та внутрішнє вираження [4]. Для підтвердження своєї позиції автор також звертається до доробку американського науковця J. T. Bigham, який у своєму дисертаційному дослідженні зауважує, що «calling» – це заняття, яке не має мотивом грошові винагороди і спрямоване на певні поліпшення для людей і суспільства в цілому. Також автор зазначає, що такий вид діяльності потребує певної жертви від особистості, яка її обрала. Щодо «vocation», то це поняття використовують як синонім слова «робота», а загалом воно стосується службової кар'єри. При цьому J. T. Bigham зазначає, що у своєму дослідженні буде застосовувати поняття «vocation» стосовно кар'єри, яка здійснюється на основі того покликання, яке описується поняттям «calling» [1, с. 13–21]. Аналізуючи позиції Є. І. Мулярчука та J. T. Bigham, можна прийти до висновку, що поняття «calling» таїть у собі певні внутрішні чинники, які спонукають людину до заняття певним видом діяльності, а «vocation» – це зовнішнє вираження результату впливу тих внутрішніх чинників, які відображаються в кар'єрі.

Науковці B. J. Dik R. D. Duffy запропонували дві спільні складові для поняття «vocation» і «calling»: розуміння «покликання» як підходу до певної життєвої ролі, в основі якої лежить почуття значущості і наявність в якості основних джерел мотивації людини таких цінностей і цілей, які орієнтовані на інших людей. Для поняття «calling» автори вводять ще одну додаткову ознаку – розуміння покликання як трансцендентного заклику, тобто людина сприймає по відношенню до себе зовнішнє джерело як стимул для дій [2].

Таким чином, однозначного підходу до розуміння понять «покликання» та «призначення» немає. З одного боку, це наштовхує на думку, що науковцям незалежно від сфери інтересів буде важко виробити єдину концепцію розуміння поняття «покликання». З іншого боку, таке різноманіття позицій дозволило узагальнити всю наявну інформацію і дійти висновку, що поняття «покликання» і «призначення» мають різне змістове наповнення. Для своєї подальшої дослідницької роботи обираємо за основу поняття «покликання», оскільки саме воно відображає внутрішнє спонукання людини до певної діяльності. При цьому важливо розуміти, що це внутрішнє спонукання може формуватися завдяки двом різним джерелам: внутрішньому (його можуть розуміти як внутрішній голос чи відчуття) і зовнішньому (визначення долі Богом, вимога чи слідування традиції сім'ї чи суспільства). Щодо поняття «призначення», то воно не несе подібного змістового

наповнення, а отже, буде використане лише для диференціації цих понять і додаткового опису та розуміння характерних ознак покликання.

Список літератури:

1. Bigham J. T. Role of Spirituality in Persons Choosing a Careering Education Calling as a Motivating Factor. A Dissertation. Liberty University, USA, 2008. P. 103.
2. Dik B. J., Duffy, R. D. Calling and vocation at work: Definitions and prospects for research and practice. *The Counseling Psychologist*. 2009. 37 (3). P. 424–450.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред.: В. Т. Бусел. Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Мулярчук Є. І. Покликання як філософсько-етичний феномен: дис. ... д-ра. філос. наук: 09.00.07. Київ, 2020. 382 с.
5. Основи психології: підруч. для студ. вищ. закл. освіти / О. В. Киричук та ін. Київ: Либідь, 1999. 632 с.
6. Психологічний словник / за ред.: В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 214 с.
7. Тищенко С. П. Психологія покликання. Технології розвитку інтелекту. 2015. Вип. 8. Т. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2015_1_8_3. (дата звернення: 20.04.2021).
8. Шутова Е.А. Призвание человека: онто-гносеологическое исследование: дис. ... канд. фил. наук: 09.00.01. Челябинск, 2011. 136 с.

Posatsky O. V.

*Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practical Psychology*

Kalichak Yu. L.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy
and Preschool Education*

Ivan Franko State Pedagogical University
Drohobych, Lviv region, Ukraine

THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF THE PRESCHOOL TEACHER

The psychology of the educator of the preschool institution is revealed, formed and changed in the process of his pedagogical activity [10].

Psychology of pedagogical activity can be defined as a branch of psychological knowledge that studies the psychological patterns of the educator and how the educator perceives, transforms and implements the social order through the institutions of education goals and system of pedagogical activities, how he realizes the relevance of tasks, forms and methods specific conditions [1].

The content and psychology of pedagogical activity are determined primarily by social factors: the place and functions of the kindergarten teacher in society, society's requirements for the educator, as well as socio-psychological factors: social expectations of educators surrounding his personality and activities, his own expectations and attitudes, the sphere of his pedagogical activity [1].

The humanization of the education system, which characterizes the current stage of its development, makes high demands on the general and professional training of teachers, to the manifestation of their creative individuality [3].

Individual style of activity is one of the important characteristics of the process of individualization of professional activity. The presence of his style in a professional indicates, on the one hand, his adaptation to the objectively given structure of professional activity, and on the other – the maximum possible disclosure of their individuality [3].

Communication is an important system of educational relationships that contribute to the effectiveness of education and training. In pedagogical activity communication acquires a functional and professionally significant character. It acts in it as a tool of influence, and the usual conditions and functions of communication receive an additional load here, as from the aspects of universal grow into professional creative components.

The relationship between education and culture is emphasized by many scientists (LS Vygotsky, AN Leontiev, K. Rogers, A. Maslow, etc.). The image of culture is projected into modern types of educational process, and its reproduction is carried out in education. In this regard, the definition of the concept of "psychological culture of man" and the analysis of its content as the most important component of the general culture of man [2], [9] become relevant and timely.

The main components of psychological culture:

- 1) humanism, enthusiasm, uselessness;
- 2) exceptional diligence and attention to facts;
- 3) understanding the relativity of scientific evidence and conclusions;
- 4) high level of personal reflection, ability to irony and self-irony;
- 5) broad cultural interests, developed aesthetic taste;
- 7) linguistic expressiveness, fullness of emotional life;
- 8) optimism and altruism [4].

The teaching profession is both transformative and guiding. Management of the process of personal development can be carried out only by a competent specialist. The concept of professional competence of a teacher presupposes the unity of his theoretical and practical readiness in the integral structure of personality and characterizes his professionalism.

The content of professional competence of a preschool specialist is determined by the qualification characteristics. It is a normative model of teacher competence, reflecting a scientifically sound set of professional knowledge, skills and abilities. In general, the qualification description is a list of generalized requirements for the teacher at the level of his theoretical and practical experience [5].

The educator must contribute to the creation of favourable conditions for the harmonious development of children, protection and promotion of health. Among the most important concerns of the educator is the formation of the foundations of a healthy lifestyle in their students.

The educational function includes the regulation of the teacher's relationships in the children's team in order to create a favourable psychological microclimate, psychological comfort.

Success in the implementation of the educational function is largely determined by whether learning is developmental, whether it is ahead of development.

The educator realizes that: not every education leads to development, but only what is focused on the "zone of immediate development", the level that a child reaches today together with an adult, and tomorrow will be able to achieve independently [2].

An important condition for successful learning in kindergarten is the mastery of educators developing teaching methods, pedagogical communication. At the same time, the teacher strives to ensure that the activities of the child are the basis of educational activities.

High results in the pedagogical activities of the educator are possible only with a deep knowledge of the physical and mental health of students, the specifics of the environment, the nature of the relationship, as well as their own professional, individual characteristics [3].

The teacher is based on the laws of development: he studies the child's psyche in the system, in close connection with the world around him, trying to find the causes of originality, deviations in the development of their students.

Success in diagnostic work largely depends on the ability of the educator to show objectivity, not to succumb to the previously formed subjective opinion about a particular child, his family.

It is important and close cooperation of all teachers who work with children, with a psychologist, parents.

Diagnostic and corrective functions are closely intertwined in the activities of the educator.

Different aspects of the child's mental and physical development may need correction of posture, cognitive processes, emotional and volitional sphere, personal qualities, and relationships with peers, adults and so on.

In correction, the teacher widely uses various activities of the preschooler, primarily play, recognized as a universal form of correction in preschool age.

With the help of the same game, the teacher can solve different problems: for one child it can be a means of increasing self-esteem, for another – to have a stimulating, tonic effect, and for still other – the school of collective relations [3].

Widely used for coordination purposes and artistic activities. In the kindergarten such directions of corrective influences by means of art, as fascinating employment and self-disclosure in creativity are successfully used.

The humanization of education has raised a number of questions, some of which have no ready answers. Teachers are tasked with implementing a personality-oriented approach, building in the course of the pedagogical process of subject-subject interaction, supporting the personal growth of the child in educational work [8].

The emotional readiness of teachers to accept the new paradigm of education was insufficient. Intuition, which, of course, many educators and teachers have, is an important but insufficient condition for organizing the pedagogical process on a humanistic basis. Sometimes this leads to disruptions in indulgence or a return to authoritarianism, discredits the very idea of humanization. Of course, many educators try to find common ground between teaching and educational processes [7].

The concepts of developmental education involve the assessment of process, i.e. control over the quality of processes (ways of organizing activities, activity, involvement, concentration, etc.), management of the microprocess within a single holistic pedagogical process and adequate interaction with children. All this requires not only professional competence, pedagogical skills, but also psychological culture [7].

Culture in general, and psychological culture in particular, like any complexly organized system, has the ability to self-organize in society. Changes in the economy, state policy, are immediately reflected in the level of transient values, revive forgotten meanings and norms.

Psychological culture as part of general culture in the process of its development gradually penetrates into various layers and spheres of life. In the wake of democratization, the humanistic paradigm of modern philosophy of education resonated with the general public. The surge of interest in psychology has become widespread, both among professional teachers and among parents. To study ways to optimize the development of mental

functions (sensation, perception, attention, memory, imagination, thinking, speech), communication processes in order to achieve a certain status in society added interest in the child's personality as a subject of their own life.

In order for culture to become a huge reserve of experience and values, the teacher had to have professional knowledge, skills and abilities, to be psychologically literate. He must embark on the path of self-development, self-education, which, in our opinion, is the main determinant of psychological culture, because in the creative process is the merging of the subject with culture, its absorption, separation in it, inclusion in the process of culture. An important means of transmitting culture is the unique individuality of the educator as a carrier of culture and the subject of interpersonal relationships with the unformed unique personality of the preschooler. The results of this are manifested in a variety of types and forms of organization of life and activity, in the principles of building relationships, in the created moral values, but, most importantly, in the emergence of creative, adequate, authentic personality, creator of culture [6].

Humanistic principles of building interaction are the basis for effective support of personal growth. They are a reference point in the chaos of opportunities, relationships; they determine the vector of activity of the child. These principles require reliance on the psychological culture of the teacher.

The personal growth of a child largely depends not only on himself, environmental conditions and natural inclinations, but also on the level of psychological culture of his mentor. Before a child becomes a subject of self-improvement, he is the object of influence by a number of participants in the educational process. These include a specific adult, child, social environment (family, preschool, reality outside the family and kindergarten, nature (heredity, ecology, etc.) [6].

Education determines the level, breadth and depth of this process. From the principled position and style of pedagogical leadership, from the psychological culture of the personality of the educator largely depends on the direction and effectiveness of personal growth of the child. It is important to emphasize that within an authoritarian system it is difficult for a child to acquire qualities that objectively make a person stronger, independent, free, able to make decisions independently, taking into account the interests and needs of others, when a sense of duty is organically combined with their own aspirations and desires.

If we define the purpose of pedagogical influence as the support and formation of the needs and capabilities of the pupil, the pedagogical process will take the form of a soft, harmonious interaction between educator and child. The needs of each individual are very individual, so pedagogical contact should acquire a brighter, individual focus. The form of manifestation of need is the motive force that motivates the child to activity, determines its goals

and objectives. In the case of a discrepancy between needs and opportunities for their implementation, there is a contradiction that encourages the search for ways to solve it [3].

By searching for the sources of personality activity by fixing the emerging contradictions in the process of the child's activity, directing them in the direction of his general development, the adult thus stimulates the personal growth of the pupil. Thus, it becomes possible to predict the main lines of self-education and provide him with support in the ascent to his individuality. In the course of the child's resolution of the discrepancy between "want" and "need", the teacher focuses on the choice process [11].

At voluntary choice not stimuli, and reactive formations, the whole system of installations struggle. At concrete collision of two stimuli there can be a "battle of installations" (LS Vygotsky, AN Leontiev, etc.). That is why the simple translation of knowledge without children's active awareness of their subjective significance, as a rule, leaves the individual at a formal, reproductive level. Therefore, mentioning the pedagogical support for the formation of volitional qualities of the child, should focus not so much on incentives as a means, but on the creation of attitudes as goals [2]; [9].

This leads to the need to clarify the concept of pedagogical support, which can be explained as a counter-activity of an adult (understanding, acceptance, providing the necessary assistance) in response to the child's need for interaction. The peculiarity of this concept is that it emphasizes the primary and leading activity of the child, which the teacher supports. He creates the conditions for directing it in a certain direction. It should be noted that for the provision of such assistance, professional and pedagogical skills alone are not enough, it is necessary that the educator stand on the positions of humanistic pedagogy, have a psychological culture.

In the individual development of the child, the game is undoubtedly of great importance. It is open to pedagogical influence. Penetration into the game requires an adult to have a deep understanding of the mechanisms of its occurrence. Here it is important not only to build a program of their own influence on the child through play, but also to attach it to the scheme of development of the child's game; otherwise such an intervention will become a mistake, not interpenetration. This position is even more important in relation to the mechanisms of personal growth, because the child can resist external authoritarian influences (for example, close, refuse, etc.), the suppression of the inner sphere, indifferent or cynical penetration into his finely organized inner world can hurt him, contribute to the loss of trust in the adult, cause all sorts of protective reactions, that is, the laws of internal development can manifest itself in unpredictable ways [6].

The child is full of all opportunities, it has a variety of potentials: from noble to ugly. The external environment brings to life some of them, some

others. But when a child encounters a true understanding and acceptance of his condition, he overcomes his internal conflicts, psychological discomfort, and neurotic states and becomes capable of personal growth and development.

In this regard, the question arises about the consideration of the principles, models of pedagogical communication and preparation of adults for pedagogical support of personal growth of the child, the procedural guidance of educational activities.

The problem of pedagogical communication as a means of humanizing the pedagogical process in kindergarten was considered by such scientists as R. S. Bure, N.D. Vatutina, A.M. Vinogradova, B. P. Lisina and others. During the analysis of the definition of "pedagogical communication" the following components are identified: knowledge of the preschooler, providing him with educational influence, organization of pedagogically appropriate relationships, formation of favourable for mental development microclimate in the group, influence on personal self-esteem, communication skills [5].

The authors also point out that a special study requires the concept of "individual style of communication", which includes individual-typological features that are manifested in the interaction of teacher and pupil, a set of repetitive sustainable techniques of communication, personality traits, life experience, impact on relationships between peers.

Pedagogical communication acts as a means of humanizing the pedagogical process only if the content, means and forms, as well as the style of communication between educator and child have a personal focus, take into account the "immediate development zone" of the child, his motivational sphere. In this case, all components of the educator's communication should be pedagogically appropriate and together perform certain functions, contribute to the formation of personality and the establishment of an active positive attitude of the educator with children, which ensures success in raising a child [5].

Pedagogical communication should be a well-thought-out educator in terms of purpose and purpose, for example: communication can be organized by a teacher in order to engage in post-play activities. At the same time, the orientation of pedagogical communication only on their own goals can not lead to results. The model of communication can not be rigid; it must be focused on a particular child or group of children, be a flexible dynamic system that provides an impact on the child, taking into account its age and individual characteristics.

In our opinion, this model of pedagogical communication fully corresponds to the peculiarities of psychological culture in its communicative component. It provides a differentiated-individual nature of communication with the child depending on: the child's condition; the dominance of the motives and needs of the child at the moment; the form of communication in

which she is now; level of activity development; the conditions under which this communication takes place.

When using this model of communication, the teacher acts as a means of humanization, psychologization of the pedagogical process and a condition for favourable interaction of education and self-education, as the teacher participates in creating this interaction, becomes important for the child, therefore, creates opportunities for feedback, and ensuring the proper functioning of the educational process [3].

Communicative skills of a preschool specialist ensure the establishment of pedagogically appropriate relationships with individual children and the whole group, with the parents of students, with colleagues, the administration.

They are manifested in the establishment of rapid contact, finding common ground and the right relationship with different people in different circumstances.

It is easier for a person with communication skills to evoke empathy, to attract people, to regulate relations in a group.

Many communication skills can be attributed to the technique of pedagogical communication [1].

With the help of organizational skills, the educator adjusts his activities and the activities of children. Organizational skills are manifested in the rapid, flexible application of their knowledge and experience in solving practical problems in the management of various activities of children.

The educator must be able to draw, design, sing, dance, read clearly, competently and beautifully perform physical exercises, show puppet theatre, care for plants and animals.

Management of all children's activities involves the presence of an educator complex, a system of skills – constructive, gnostic, communicative, organizational, and special.

For productive communicative activity, the teacher must know that communication permeates the entire system of pedagogical influence, each of its trace elements.

In addition to pedagogical communication, the educator as a specialist must have other, characteristic of his work professional and pedagogical skills, to from the very beginning of independent work pedagogically competently perform socially and professionally determined functions.

References:

1. Age and pedagogical psychology: a textbook. O. B. Skripchenko, L.V. Dolynska, Z.V. Ogorodnychuk and others. Kyiv: Prosvita, 2001. 416 p.
2. Vygotsky L.Pp. Thinking and speech: coll. op. T. 2. Moscow: Pedagogy, 1982. Pp. 136–248.

3. Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations / author-compiler N. P. Navolokova. Kharkiv: Ed. Osnova group, 2009. 176 p.
4. Zagorodnya L. P. Pedagogical skill of the educator of preschool institution: monograph. Sumy: "University Book", 2010. 319 p.
5. Zdanevich L. V. Analysis of the system of training specialists in preschool education in Eastern Europe and the post-Soviet space. Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools. 2014. Issue 37. Pp. 199–208.
6. Kokun O. M. Psychophysiology. Kyiv: Centre for Educational Literature, 2006. 184 p.
7. Kostyuk G.S. Educational process and mental development of personality: ed. L. M. Prokolenko. Kyiv: Soviet School, 1989. 608 p.
8. Kuzmenko V. I. Individualization of education and training in preschool institutions: guidelines. Kyiv: Hrinchenko KMIU. 2002. 39 p.
9. Leontiev A. N. Mental development of a child in preschool age // Questions of psychology of a child of preschool age. – M.; L., 1948.
10. Psychological encyclopedia: A –I / O. Stepanov (ed.). Kyiv: Akademydav, 2006. 424 p.
11. Savchin M. V, Vasilenko L. V. Age psychology: a textbook. Kyiv: Akademydav, 2005. 360 p.

Ryhel O. V.
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practical Psychology

Posatsky O. V.
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practical Psychology
 Ivan Franko State Pedagogical University
 Drohobych, Lviv region, Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CHILDREN ON THE TURN PRIMARY SCHOOL AGE

A child's entry into school is an important event in their life. Children experience it differently depending on psychological readiness. Most children are willing to go to school. Children are involved in learning activities that become leading in their lives. The transition of children to the position of schoolchildren obliges them to get up on time, come to school, follow the

rules of school life, regardless of whether they want to do it or not, perform mandatory tasks, overcome difficulties in work.

A reliable basis for the successful organization of the educational process – taking into account the psycho-physiological features and patterns of student development [21]. This is especially true for children at the turn of preschool and primary school age. This age is psychologically critical: there are changes that mean the completion of the preschool stage of development, and there is an ability to understand the general principles, relationships and patterns of scientific knowledge. The qualities characteristic of preschool childhood are combined at the age of six with new opportunities, in particular in the field of learning. Therefore, the realization of the potential of other students requires special learning conditions.

Education in the first class is built taking into account the age characteristics and prospects of six-year-old children. In its content, methods and forms laid the ideas of promoting the comprehensive development of students, ensuring a full transition to a leading educational activity and the formation of personality in the transition period [11]. Assimilation of program knowledge by students is directly related to the development of elementary forms of learning, planned and differentiated attitude, cognitive activity, positive attitude to school, adequate self-esteem and communication skills.

Mastering knowledge, skills, abilities is carried out in various activities. In the educational process, a lot of time is devoted to drawing, designing, sculpting, domestic work, games. Along with this is the acquisition of knowledge in the process of specific, new for the child activities – learning and learning [5]. All these activities in their unity provide a developmental function of learning six-year-olds, restructuring the nature of mental processes – perception, memory and thinking, a qualitative change in the general direction and personality traits of the student [7].

The opportunities inherent in the content and methods of teaching are realized only under the right pedagogical guidance. Therefore, it is important for the teacher to know the psychology of six-year-old students, the patterns of their development before school and the patterns of psychological changes in their personality and cognitive processes in the educational process.

Cognition is carried out through mental processes – thinking, memory, attention, etc., starting with sensations and perceptions. Up to six years of perception acquires the features of purposeful activity: the child is able to distinguish the subject from a number of other subjects, focus on it and determine its specific qualities. In the first place, six-year-olds perceive bright, three-dimensional objects that cause an emotional reaction, and is characterized by a superficial perception and not always adequate selection of essential features [19]. These features of perception are manifested in the learning process. In particular, first-graders shift similar graphic images and sounds, make mistakes in taking into account the quantitative and spatial

arrangement of objects in the design and application, violate the proportions in drawing and modeling. Deficiencies in perception make it difficult for children to learn the concept of number and its composition, hinders the transfer of the calculation to the internal plan, inhibits the clarity of understanding of the official parts of speech [8].

In the process of learning the student's perception develops as a purposeful and rationally organized activity of sensory cognition. The teacher must provide:

- sufficient accuracy and completeness in the child's perception of the object, phenomenon;
- enrichment of sensory experience of students;
- education of observer qualities – the ability to observe and see hidden patterns;
- mastering sensory standards (conventional samples of objects and properties);
- organization of external perception of objects in combination with the comprehension of this material [4].

The development of perception in six-year-olds is inextricably linked with the acquisition of words that capture the properties of objects and generalize the sensory perceptions of the child.

Perception is the basis for thinking aimed at identifying relationships and regular connections between objects and phenomena of objective activity. The thought process is realized through various operations: analysis, synthesis, abstraction, comparison, concretization. Mental activity is manifested in the child in various forms – as a visual-action, visual-image and logical thinking. Visual-action thinking is intertwined with practical activities: the first-grader actually operates with objects. In visual thinking, he relies on images of objects or ideas. Logical thinking is based on the transformation of concepts and judgments based on them [20].

A six-year-old child can solve problems using all forms of thinking, but visual thinking is dominant at this age, and when faced with difficulties, active thinking is activated. Materials of special researches [17.] prove that this form is an important reserve for mastering of knowledge by children. The effect on the mental development of six-year-olds is determined by the interaction of three forms of thinking. The full development of figurative thinking and practice in solving problems at the level of logical reasoning contribute to the development of logical thinking as a basis for the acquisition of scientific knowledge.

According to this approach, the content of subjects has been developed, the purpose of which is not only to ensure that children learn arithmetic and writing, but also to form their skills of orientation in linguistic phenomena and mathematical relations, to begin understanding socio-political phenomena, to give spatial-temporal representations etc. [1]. In particular, literacy includes

both the primary processes of language acquisition and the development of students' thinking. Language first becomes the subject of awareness. In the process of sound analysis, the child discovers two sides of the word – formal and meaningful, perceives the word as an element of language activity, learns to recognize changes in its structure, connections with other words. A new sphere of thinking is emerging, which requires new types of relationships associated with the selection of essential features in linguistic phenomena.

Educational material in various subjects puts children in front of the need to identify the essential features inherent in both one phenomenon and their series, to formulate the necessary conclusions. The essential properties of an object are manifested through its inclusion in connection with other objects and their comparison. Such inclusion of LS Vygotsky considered it as the main way of thinking, the formation of which allows to know the subject in its relationship with other objects [6].

The transition from external to internal action (from real to verbal) is very stressful and requires careful work at every stage. The delay time at a certain level is determined by the complexity of the educational material and the degree of its novelty for students. If an insufficiently mastered action passes into the internal plan, it will be imagined to be performed slowly, irrationally, with a significant number of errors [12]. Therefore, the teacher in each case determines the readiness of the child to move to a higher stage of understanding the new material.

Cognitive activity also includes memory processes. The memory of six-year-olds is mostly involuntary, visual in nature. Material that is of interest or importance to the child is well remembered. First graders have some experience of random memorization and reproduction gained in life situations and games. But children begin to possess their memory, to subordinate mnemonic processes to a conscious goal only in educational activities [15].

With the right organization of learning there is an enhanced development and quality restructuring of memory. The trend of qualitative change is to move to mostly random memorization and reproduction based on logical processing of the material. Spontaneous memorization becomes a by-product, but it must also be managed.

The peculiarity of learning in the first grade is mostly involuntary memorization, which allows you to memorize a fairly abstract material without special orientation and extra effort. The form of involuntary memorization corresponds to learning situations with game motivation. The development of random memory involves the setting of a conscious mnemonic goal and the use of certain methods and techniques of memorization [16]. Memorization should not be abused until children have become accustomed to the material. Effective development of memory at the initial stage of learning significantly increases the general culture of mental activity of students.

As for the emotional sphere of six-year-olds, this period is characterized by the impulsiveness of children's behavior (the tendency to act on the first impulse, under the influence of external circumstances or emotions). Emotions prevail over all aspects of mental life; they arise quickly and are brightly shown. The spontaneity of children, external expressive movements (facial expressions, postures, gestures), speech intonation allow the teacher to quickly identify the nature of students' emotions and respond accordingly. The life of a six-year-old child is full of emotions. One day contains the experience of love, tenderness, jealousy, feelings of grief and joy, envy, fear, despair and others. The first-grader gets tired of his own emotions, ceases to understand and follow the rules of behavior, becomes uncontrollable [10].

Relationships with other people play an important role in the life of six-year-olds: parents, peers, teacher. Provided a friendly attitude to himself, the child feels emotional satisfaction, self-confidence, security, and he has a positive attitude towards others [22]. It is known that only in the conditions of mutual love the child learns to love himself. First-graders only perceive other people when they love and respect them, which is why it is so important that from the first day of a child's stay in school he does not feel the emotions of disharmony.

The student's idea of their learning opportunities is formed through the attitude of the teacher. A six-year-old child subtly feels the love, trust, joy of a teacher. The first-grader is influenced by the latter and behaves as his teacher sees. The result of the child's non-perception of the teacher is self-perception [13]. Constant remarks, reproaches of the teacher, improvements on the part of parents for failure in education form in the first-grader internal readiness for failure. Purposeful learning and moral education is possible only if there is mutual understanding between teacher and student.

The main principle of education, according to M. Amonashvili, is to make the child a voluntary assistant teacher in her own education [1].

Already in preschool, a sense of empathy develops (the ability to empathize and empathize with other people), but in the child's perception of another person's experiences is only their own experience. At the beginning of primary school, the ability to take the position of another appears. Accumulated emotional and spiritual experience becomes the basis for the development of higher forms of sensitive, altruistic behavior [17]. The intensity of compassion depends on whether the child has experienced this, and the level of development of imagination. You can evoke experiences on the basis of artistic images.

Reflecting on the empathy of a six-year-old child, there are two meanings of this term: a) sensitive, compassionate attitude to another's grief, experience; b) friendly attitude to another person, supporting him in joy [9]. The ability to empathize does not preclude the inadequate expression of emotions (laughter in a tragic situation, etc.). This is not evidence of the

child's cruelty, but shows an inability to abstract from a specific (in her opinion, funny) situation and predict the consequences of their actions.

Six-year-old first-graders have a feeling of jealousy. The child is jealous of his parents to his brother or sister; teachers – to their peers. Therefore, the teacher must be equally attentive to all children. As a result of adequate actions of adults, students get rid of selfish love [3].

The joy of success helps a child on the verge of preschool and primary school age to overcome difficulties. Students prefer knowledge that requires the activation of thought processes. The child will want to learn only if he is involved in various activities on the basis of independent acquisition of knowledge (to conduct experiments, observations, etc.) [18]. Learning work that requires effort is fun. Dissatisfaction with cognitive needs is the cause of negative emotions and ultimately – loss of interest in school in general.

Already the first steps of school life require a child to have a fairly high level of arbitrary regulation of behavior. Obviously, many strong-willed skills a child must learn and consolidate in preschool. Even if the skills of reading, writing, and numeracy are mastered, an inattentive, uncollected, disorganized child is characterized by poor preparation for school. Education of the will should begin at preschool age, because during this period the need to be good in the eyes of adults is actualized [14].

Play as a leading type of preschool activity is gradually being replaced by educational activities. However, it should be noted that the educational activities of six-year-olds are fully realized only in the game. Among its forms, the most effective are role-playing games and games with rules. Adoption and implementation of rules require first-graders to consciously manage their behavior. The mechanism of subordination of motives begins to work, in the course of game elements of arbitrariness are formed [2].

Volitional behavior presupposes the dominance of motives that do not come from direct motives, but are determined by a conscious goal. Emotions, which sometimes become motives for social behavior, play an important role in the volitional actions of six-year-olds. For the development of volitional qualities in the first grade, children should be taught to plan their actions, starting with the student's reproduction of the sequence of actions of another person (animal, hero of a literary work, etc.) or their continuation. As a result, the student masters the thinking tools of others based on the development of reflection as an awareness of their real capabilities [9]. The child's independent reflexive experience begins to form.

Thus, preschool age is a transitional period in which the features of preschool childhood and typical features of the student are manifested. This age is rich in hidden opportunities for development, which are very important to notice and maintain in a timely manner. This is the time when the foundations of many mental qualities are laid and developed. Particular attention should be paid to the age characteristics of physical and mental

development of children, which will give the teacher the opportunity to purposefully, without harm to students to organize quality education.

When preparing a child for school, the issue of continuity, continuity and continuity of preschool and school education, the introduction of personality-oriented technologies of children's education is especially important.

Cooperation of teachers of preschool and primary schools is carried out on information (workshops on discussion of programs and plans of educational work, creation of didactic material) and on activity (exchange of innovative techniques, experience of the organization of educational activity of senior preschoolers and junior schoolchildren, mutual consultation) levels. The purpose of the joint work of the preschool and school is to create conditions for the psychologically comfortable transition of a child from kindergarten to school.

References:

1. Amonashvili, Sh. A. To school at the age of six: a monograph. Moscow: Pedagogy, 1986. 176 p.
2. Artemova L. V., Yankivska O. P. Didactic games and exercises in kindergarten: a monograph. Kyiv: Soviet School, 1977. 124 p.
3. Bekh I.D. Personality-oriented education. Kyiv: IZMP, 1998. 204 p.
4. Wenger L. A. Psychological readiness of the child for school. Questions of psychology. 1984. № 4. Pp. 12–14.
5. Education of the basics of spiritual culture: guidelines / Ed. V.G. Slyusarenko. Sumy: Dream, 1992. 28 p.
6. Vygotsky L. S. Thinking and speech: a collection of op. in 6 volumes. Moscow: Pedagogy, 1984. T. 2. 247 p.
7. Gilbukh Yu. Z. Diagnosis of psychological readiness for schooling. Temperament and cognitive abilities of the student. Kyiv, 1993. Pp. 178–208.
8. The child's readiness for learning: S. Maksymenko, K. Maksymenko, O. Glavnyk. Kyiv: Mikros-SVS, 2003. 112 p.
9. Zaporozhets A. V. Intellectual preparation of children for school. Preschool education. 1977. № 8. Pp. 30–34.
10. Karpenko Z. S. Diagnosis of mental development of children 6-7 years: a monograph. Ivano-Frankivsk, 1993. 64 p.
11. Kononko O. L. School adaptation and psychological age. Elementary School. 2002. № 1. Pp. 14–16
12. Kostyuk G. S. Educational process and mental development of personality: ed. L.M. Prokolenko. Kyiv: Soviet School, 1989. 608 p.
13. Kuzmenko V. I. Individualization of education and training in preschool institutions: guidelines. Kyiv: Hrinchenko KMIU. 2002. 39 p.

14. Nazarenko G. I. Ensuring the readiness of the child to study at school: guidelines for preschool teachers, primary school teachers and parents. Kharkiv: HONMIBO, 2002. 20 p.
15. Nizhegorodtseva N. V., Shadrikov V. D. Psychological and pedagogical readiness of the child for school. Moscow: VLADOS, 2001. 256 p.
16. Ovcharova R. V. The child's readiness for school and adaptation to school. Technologies of a practical education psychologist. Moscow, 2001. Pp. 138–155.
17. Features of mental development of children 6-7 years of age / Ed. D. B. Elkonin, A.A. Wenger. Moscow: VLADOS, 1988. 132 p.
18. Stadnenko N. M., Ilyashenko T. D., Obukhovska A.G. Methods of diagnostics of readiness for schooling of six-year-old children: Teaching method. manual. Kamianets-Podilskyi: Abetka, 2001. 18 p.
19. Udovenko M. Diagnosis of psychological readiness of 6-year-old children for school. Primary education. 2003. № 18. Pp. 14–46.
20. Cherepanya N. I. Problems of readiness of the child for school. Pedagogy and psychology: Formation of creative personality: problems and searches. Coll. Science. wash. Vip. 33. Kyiv, 2004. Pp. 421-426.
21. Cherepanya N. I. Preparing a child for school: Guidelines. Kherson: Aylant, 2003. 34 p.
22. Elkonin D. B., Wenger A.L. Features of mental development of children of six-seven years of age: monograph. Moscow: VLADOS, 1988. 286 p.

Савчинська Н. С.

*студентка II курсу магістратури
психологічного факультету*

Львівський інститут

Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У реаліях сьогодення девіантна поведінка підлітків, істотним чинником якої є агресія, стала гострою соціальною проблемою. Однак необхідно пам'ятати, що підлітки є початковою ланкою соціально-вікової групи «молодь» – найбільш активного та динамічного елементу структури суспільства, що являє собою його майбутнє. Тому, на сьогоднішній день, є дуже важливим виховання молодих людей

з активною життєвою позицією та неагресивним, толерантним способом її волевиявлення.

У зв'язку з цим метою даної роботи є теоретичне обґрунтування сутності та факторів виникнення агресивної поведінки у підлітків, виявлення рівня прояву агресивної поведінки у підлітковому середовищі, а також дослідження впливу підліткової самооцінки на прояви у них агресивної поведінки.

Для виконання та досягнення мети психологічного експерименту використано комплекс загалом – наукових методів дослідження: вивчення, узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, систематизацію теоретичних даних наукової літератури, також емпіричних методів, таких як: опитувальники поведінкової сфери Басса – Дарки, «шкала самооцінки Розенберга»; анкетування: «Анкета підлітка»; проективна методика «Дім – Дерево – Людина»; методика «Вивчення рівня самооцінки»;

Насамперед, необхідно диференціювати такі поняття як «агресивність» та «агресія». Агресивність – інтегральна риса особистості, яка у певній мірі є властива кожній людині і необхідна для її розвитку та самоствердження, оскільки є детермінантою наполегливості у подоланні перешкод та досягненні поставлених цілей. Відсутність агресивності призводить до конформності, надмірний ступінь агресивності провокує конфліктність та агресивну поведінку. Натомість агресія, зовнішнім проявом якої є агресивна поведінка людини, спрямована на завдання фізичної чи психологічної травми іншій живій істоті, яка не бажає такого ставлення. Вивчаючи агресивну поведінку людини американські психологи Басс А. та Даркі А. диференціювали вісім типів агресивних реакцій: фізична агресія – застосування фізичної сили до іншої особи; вербальна агресія – погрози, прокльони, лайка, вереск; побічна агресія – плітки, чутки, тупотіння ногами, двозначний гумор; негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активних дій; Роздратування – різкість, грубість, запальність; підозрілість – недовіра, обережність, переконаність у шкідливих намірах оточення; образа – невдоволеність, заздрість, ненависть; почуття вини (аутоагресія) – злість на себе, докори совісті за погану поведінку [1, с. 250].

Найсприятливішим для формування агресивної поведінки людини є підлітковий вік, який супроводжується радикальними соматичними змінами, що зумовлюють психологічні зрушення: формування нового образу «Я» з становленням системи внутрішніх цінностей, норм, навичок, знань, поглядів, стереотипів поведінки, та формуванням почуття дорослості – центрального особистісного новоутворення підлітка [3, с. 185].

Вплив негативних соціальних, психологічних, економічних, та особистісних факторів на цьому етапі онтогенезу особистості може призвести до формування агресивної поведінки підлітка. До таких факторів належить схвалення та застосування агресивних дій у сімейних стосунках підлітка, такі типи сімейного виховання як авторитарний, відсторонений та потуральний, застосування агресії серед однолітків підлітка та вчителів, неприйняття підлітка у групу ровесників, відхилення у стані його фізичного та психічного здоров'я, популяризація агресивної поведінки у медіа та інтернет – просторі. Ще одним фактором, що провокує виникнення агресивної поведінки у молодих людей є їх самооцінка.

Самооцінка є важливим елементом Я-концепції особистості підлітка і окреслює його ставлення до себе, своїх якостей, можливостей та досягнень, суб'єктивну оцінку ставлення до себе оточуючих. Хоча самооцінка не є сталим елементом особистості і її еволюція включає етапи росту та падіння, однак саме у підлітковому віці вона є механізмом становлення внутрішньої позиції підлітка – системи спрямованості людини, її мотивів, потреб і прагнень, які зумовлюють її ставлення до дійсності, до соціального оточення й до самої себе та визначають конкретну лінію її поведінки [2, с. 43]. Як регулятор поведінки самооцінка впливає на усі аспекти життя підлітків: для підлітків з адекватною самооцінкою характерна академічна успішність, високий особистісний та соціальний статус, широке коло спілкування, такі особи правильно співвідносять рівень своїх можливостей і здібностей до поставлених вимог, мають достатній рівень самокритики, реально оцінюють успіхи і невдачі, ставлять для себе реальні цілі. Натомість низька самооцінка призводить до тривожності та депресивних тенденцій, агресивної поведінки [5]. Американський психолог Маккіннон Н. Дж. стверджує, що для високого рівня самооцінки особистості властиві такі риси як самозакоханість, зарозумілість, самовпевненість, які також є детермінантами агресивної поведінки [4, с. 14 – 15].

Для виконання мети даного дослідження було проведене емпіричне дослідження на базі Мурованської ЗОШ I-III ст. У дослідженні взяли участь учні 10 класу (25 учнів: 16 дівчат та 9 хлопців, вік школярів – 16 років), та учні 11 класу (25 учнів, 14 дівчат та 11 хлопців, віком 17 років), разом 50 респондентів.

Інтерпретація результатів анкети підлітка встановила, що 40% опитаних учнів виявляють агресивні реакції: у 20% учнів агресія проявляється у сімейних стосунках, 12% підлітків спрямовують агресію у бік однолітків та 8% респондентів агресивно поводяться з вчителями, завищений рівень самооцінки у 28%, занижений у 20%.

З допомогою опитувальника «Баса-Дарки» досліджено, що більшість опитаних учнів – 48% виявляють фізичну агресію, високий рівень у підлітків недовіри до оточуючих – 46%, осіб, які відчувають докори сумління, тобто аутоагресію – 42%. Також високий рівень у школярів вербальної агресії – 40%, роздратування – 38%, негативізму – 34%, непрямой агресії – 10%, образи до оточуючих осіб – 6%. 32% підлітків з вибірки характеризуються високим рівнем агресивності. Також 6% респондентів характеризуються високим рівнем ворожості – недовіри до оточуючих людей та наявності внутрішньої ненависті та заздрості до них.

Такі елементи емоційної сфери, як незахищеність, тривожність, недовіру до себе, почуття неповноцінності, ворожість, конфліктність, труднощі у спілкуванні, репресивність було виявлено з допомогою проективної методики «Дім – Дерево – Людина», складеної американським психологом Дж. Баком. За її результатами найбільш гостро вираженим деструктивним симптомокомплексом серед учнів 10-11 класів є аутоагресія. Його діагностовано у 42% учнів. Симптомокомплекс конфліктності переважає у 36% респондентів. Високий рівень ворожості за методикою «Дім – Дерево – Людина» діагностовано у 32% учнів, а у 22% респондентів встановлено труднощі у спілкуванні.

У результаті інтерпретації даних опитувальника самооцінки Розенберга було виявлено такі рівні самооцінки підлітків: для 56% підлітків притаманний середній рівень самооцінки, низька самооцінка характерна 18% підлітків. Для 26% учнів навчального закладу характерний високий рівень самооцінки.

Методика «Вивчення рівня самооцінки особистості» підтвердила наявність у більшій групі опитаних підлітків середнього рівня самооцінки – він характерний 46% учнів 10-11 класу школи. У 22% учнів спостерігається низький рівень самооцінки, а у 32% – високий рівень самооцінки.

Отже, на підставі емпіричного дослідження можемо стверджувати, що агресивна поведінка властива не для всіх учнів з високим та низьким рівнем самооцінки. Ймовірність прояву агресії у учнів з високою самооцінкою – 35%, з низькою самооцінкою – майже 31%. У процесі експерименту діагностовано такі форми гострих проявів агресивної поведінки підлітків як: фізичну агресію (48%), підозрілість (46%), аутоагресію (42%), вербальну агресію (40%), роздратування (38%), негативізм (34%), пряму агресію (10%), образу до оточуючих осіб (6%). 32% підлітків з вибірки характеризуються високим рівнем агресивності. Також 6% респондентів проявляють високий рівень ворожості. З порушень емоційної сфери гостровираженими деструктивними симптомокомплексами є аутоагресія – 42%, конфліктність –

36% респондентів, ворожість – 32% учнів, а у 22% учнів виявлено труднощі у спілкуванні. На підставі діагностованих проявів агресивної поведінки доцільним є проведення програми корекції агресивної поведінки підлітків, яка має бути складена з врахуванням усіх модифікацій її гострих проявів.

Список літератури:

1. Мойсеєва О. Є. Теоретичні засади дослідження агресії неповнолітніх // О. Є. Мойсеєва. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. АПН України / за редакцією С. Д. Максименка. – К., 2009. – Т. IX, ч-на 3. – С.496
2. Психологічний довідник учителя: в 4 кн. кн. 3. / під. ред. В. Андрієвської. – К.: Главник, 2005. – 96 с.
3. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. Навч. посібник / О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012.– 376 с.
4. Mackinnon, N. J. (2015). *Self-esteem and beyond*. New York: Palgrave Macmillan.
5. Stavropoulos, V., Lazaratou, H., Marini, E. and Dikeos, D. (2015). Low family satisfaction and depression in adolescence: The role of self-esteem. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 5, 109-118.

НАПРЯМ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ОСВІТІ (ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, ВІКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ІН.)

Давидова М. О.

*доцент кафедри теорії і технологій дошкільної освіти
та мистецьких дисциплін*

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОЛЬОРОВОГО ВПЛИВУ НА ПІЗНАВАЛЬНУ АКТИВНІСТЬ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДИТИНИ

Аналіз літературних даних засвідчує, що існують стійкі символічні значення кольорів. Кольорова символіка багато в чому пов'язана з емоційною дією кольору. З іншого боку, відомі деякі психологічні особливості, що визначають перевагу в виборі людиною тих чи інших кольорів. За вибором людиною кольору можна зробити висновок про деякі психологічні особливості її особистості, про її стан.

Науці відома достатня кількість не медичних засобів профілактики і нейтралізації психоемоційних перевантажень людини. Одним з таких засобів є колір, який впливає на стан нервової системи людини. Розгляд цієї проблеми представляється нам актуальною через важливість пошуків нетрадиційних підходів до вивчення реакцій нервової системи людини на різноманітні подразники. Дослідження останніх років по проблемі сприйняття та впливу кольору на стан людини з урахуванням комплексності його дії включає великий спектр параметрів. Ці параметри вимірюються, починаючи з семантичних оцінок і закінчуючи даними позитронно-емісійної томографії мозку людини.

Семантичне кодування кольору є невід'ємною частиною формування цілісного колірної образу. Воно вбирає в себе різні рівні – від глибинних універсальних значень до суто індивідуальних, пов'язаних з минулим досвідом, особистісними особливостями людини. Взаємозв'язок кольору з асоціативно пов'язаним з ним змістом має велике значення не лише для використання кольору в психодіагностиці М. Люшер, А. Еткінд, але й для вивчення проблеми впливу кольору на психічну активність людини, виявлення оптимальних колірних сполучень з метою створення умов для продуктивної діяльності. Колірна

асоціація може бути використана як діагностичний засіб і для утворення певного психоемоційного стану людини.

У психології активність постає у відповідності з діяльністю і визначається як динамічна умова її становлення, реалізації, як здатність її власного руху. Вона характеризується більшою мірою зумовленістю дій, що виконуються, специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо в момент дії.

В ролі регулятора цілеспрямованої діяльності людини постає психічний образ, котрий вбирає три рівні психічного відбиття сенсорно-перцептивний, конкретно-логічний, абстрактно-логічний. Для того, щоб образ поставав у ролі регулятора діяльності, необхідно, аби його чуттєва тканина з'єдналася із значенням, раціональним змістом Н. Зав'ялова, Б. Ломов, В. Пономаренко.

Колір є одним з базових компонентів чуттєвої тканини візуального образу. Початковим компонентом реакції на колір є сенсорно-перцептивна діяльність людини. Коли йдеться про вплив кольору на організм і психіку людини, то розуміється можливість безпосереднього впливу світлової енергії, а також вплив кольору як знаку. Колір як модальна характеристика перцептивного образу виконує, принаймні, дві функції. Перша полягає у тонкій диференціації об'єктів навколишнього світу, необхідної для реалізації людської поведінки – гностична функція кольору; друга пов'язана зі знаковою функцією кольору.

Таким чином, колір у психології розглядається як умовний сигнал, що активізує різні види діяльності, й формує кольоро-емоційні асоціації.

Колірне оточення, впливаючи на сенсорно-перцептивну сферу психічного відбиття, є однією із вагомих умов виникнення й підтримання пізнавальної активності людини.

Існує ряд експериментів, де показано взаємозв'язок психічних станів людини й сприйняття колірної оточення. Психічний стан – це певний поточний рівень психічної активності, який складається з двох складників: функціонального стану психіки й емоційних реакцій.

Так, К. Кечкеев досліджував вплив емоційних станів на чутливість кольорового зору. Ним встановлено, що позитивні емоційні стани підвищують чутливість до червоного кольору, негативні – до зеленого. У працях А. Еткінда, І. Лапіна вивчалися кольорові відповідності емоційних станів. Аналіз праць, спрямованих на вивчення зв'язку психічних станів з кольоровим сприйняттям, засвідчує залежність надання людиною переваг певному кольору від її стану.

Отже, при розгляді питань, пов'язаних з колірним впливом на людину, необхідно враховувати специфіку її актуального психічного стану.

Найбільш вивчений вплив психічних особливостей на емоційне ставлення до кольору, пов'язаних з віком у роботах Г. Фрлінга, Д. Раделова та інші. Встановлено, що в дитинстві і в літньому віці чорний колір викликає негативне ставлення. У 6–12 років діти віддають перевагу червоному, зеленому й жовтому кольорам, а коричневий, рожевий та фіолетовий ними відхиляється. Для дітей перехідного віку починає відігравати певну роль синій колір.

Дуже важливо не нехтувати оптичними законами при оформленні приміщень. Слід уникати пофарбування класної дошки в чорний колір, краще надати перевагу темно-зеленому чи темно-синьому кольорові. Не слід на стіні, де висить класна дошка, створювати різний кольоровий контраст, щоб не стомлювати зір дітей.

У закладах дошкільної освіти та школах необхідно уникати тонів брудних, сіруватих навіть тоді, коли вони вважаються «скромними» тонами. Зкладам освіти потрібні чисті, ясні тони. Рекреаційні зали й коридори мають викликати відчуття широкого простору й руху. Вони, так само, як і стіни сходів, можуть бути пофарбовані у світло-синій і жовтий кольори, тобто колір, що є контрастним до фарб групових кімнат дошкільників та навчальних класів, оскільки діти повинні почуватися ніби на відпочинку. У школах і ЗДО, оформлених в радісні й живі кольори, процес навчання більш стимулюючий і приємний. Постійне оперування кольором, кольорові регламентації, наслідування канонів передбачають активне ставлення людини до кольору, що тісно переплітається із сприйнятливістю особистості до кольорових впливів.

Одержані результати практичних спостережень ряду вчителів, які намагалися з'ясувати вплив колірної оточення на ефективність навчального процесу, являють собою значний інтерес. Учні в цьому експерименті одержували арифметичні задачі, текст яких був надрукований на папері білого, червоного, світло коричневого й світло-зеленого кольору. В результаті проведеного дослідження Е. Рабкіним було виявлено значне зниження числа задач, які розв'язувались правильно, при спостереженні червоного кольору і навпаки, підвищення відсотка правильних відповідей, коли папір був пофарбований у зелений колір.

У дослідженнях О. Новомейського, Г. Розолової, Н. Булавінцевої розглядався вплив позаокулярного окрасу робочих місць на рухову активність учнів. Зокрема, було з'ясовано, що чорна фарба на робочому місці уповільнює в порівнянні з жовтою й зеленою індивідуальний темп дії учня й збільшує тривалість діяльності. В ході цього дослідження були також отримані дані самооцінки учнями індивідуального темпу й напруженості дій під впливом різного колірної оточення. Так, було виявлено, що найоптимальнішим є фарбування оточуючих предметів у

жовтий, зелений, блакитний та синій кольори, котрі підвищують індивідуальний темп діяльності.

Виходячи з вищезазначеного, нами поставлено завдання експериментально досліджувати особливості зворотного впливу кольору на емоційний стан та пізнавальну активність дошкільників і школярів.

Ми припускаємо, що існують кольорові сполучення предметів, які значною мірою зумовлюють зміни психологічного стану дитини, а це знаходить своє відображення в успішності навчальної діяльності.

Таким чином, наведені результати у психолого-педагогічній літературі доводять, що вивчення впливу колірною оточення на психо-емоційний стан і психомоторику суб'єкта можуть мати велике практичне значення в будь-якій діяльності, де постає завдання збільшення продуктивності діяльності, в тому числі й розумової.

Емоції та мислення тісно переплетені в своєму функціонуванні, під впливом позитивних емоцій може змінюватися протікання всіх пізнавальних процесів, тобто позитивна емоція сприяє оптимізації протікання розумової діяльності.

Мотиваційний фактор пізнавальної активності також не можна розглядати у відриві від емоційного компоненту.

Таким чином, дослідження особливостей впливу колірною оточення підтверджують його роль у регуляції психоемоційних станів, у підвищенні функціональних можливостей організму. Правильно підібране колірне оточення можна розглядати як одну з умов виникнення й підтримування пізнавальної активності.

З урахуванням сказаного, а саме – у зв'язку з недостатнім вивченням широкого кола питань про вплив колірною оточення на психоемоційний стан і пізнавальну активність дітей, а також з тим, що в психолого-педагогічній літературі знайдені дані, що суперечать одне одному, стає досить актуальним вивчення впливу кольору на емоційний стан та пізнавальну активність дошкільників та школярів.

Список літератури:

1. Novomeysky A. S., Novomeyskaya E.D. and Duplessis Y. Peculiarities of visual and dermo-optical perception of abstract pictures. "International Journal of Paraphysics", Vol. 23, N 3 to 6, p. 25–38, 1989, England.
2. Rabkin E. B. Novoe v zhizni, nauke, tekhnike. Seriya 8, Biologiya i meditsina
3. Rabkin E. B. Polikhromaticheskie tablitsy dlia issledovaniia
4. Frieling, H. Farbe hilft verkaufen. HansenMuster-Schmidt, Northeim (2005) – книга , продолжение его исследования.

Іванцев Л. І.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна

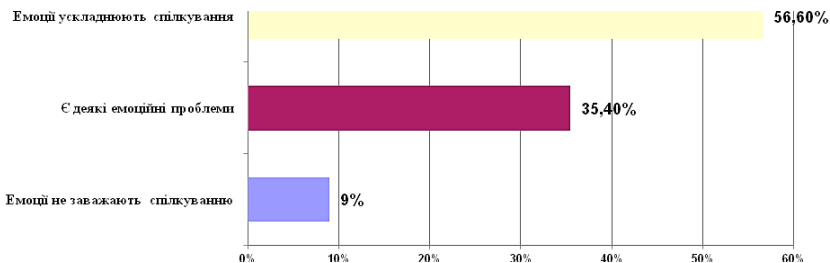
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЮНАКІВ В УМОВАХ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ЕМПІРИЧНИЙ РІВЕНЬ

Під міжособистісною взаємодією слід розуміти інструментально-технологічну сторону спілкування, так як взаємні дії учасників спілкування спрямовані на співвідношення мети кожної зі сторін і організацію їх досягнення в процесі спілкування. Її роль в психічному розвитку людини має величезне значення, оскільки це перший вид соціальної активності, що виникає в онтогенезі, і завдяки якому людина отримує необхідну для її індивідуального розвитку інформацію.

Досить важливим є розгляд особливостей міжособистісної взаємодії саме в юнацькому віці, оскільки взаємодія з оточуючими, а зокрема з дорослими та однолітками, є найбільш важливою стороною життя у юнаків, умовою їх особистісного становлення. Міжособистісна взаємодія у даному віці стає самоціллю. Результати сучасних досліджень поведінкової активності, афектації й проявів домінантності юнаків у ситуації міжособистісної взаємодії, констатують, що переважна більшість сучасного юнацтва проявляє помірну активність у встановленні міжособистісних контактів. В період від ранньої до зрілої юності відбувається поступове зниження рівня соціальної контактності молоді. Зокрема, у хлопців дана динаміка є більш інтенсивною, порівняно з дівчатами. Крім того, особи юнацького віку по-різному проявляють емоції у процесі міжособистісної взаємодії: від патологічної емоційності до повної байдужості. Сучасне юнацтво у переважній більшості схильне адекватно задовольняти власну потребу в домінантності у процесі взаємодії з іншими [2].

З метою вивчення стилів міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку нами застосовувались не лише теоретичні методи, а й до особливої уваги постали емпіричні. У нашому дослідженні взяли участь студенти (60 осіб) Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.

За методикою «Діагностика емоційних бар'єрів в міжособистісному спілкуванні» (автор В. В. Бойко) ми отримали наступні результати, які відображені на діаграмі 1.:

Діаграма 1. Розподіл респондентів за наявністю емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (n=60, у %)

Серед опитаних 9 % не мають емоційних проблем у міжособистісному спілкуванні. Вони легко контролюють власні емоційні прояви у спілкуванні, що позитивно впливає на міжособистісну взаємодію. Зокрема було помічено, що ця група респондентів із високим комунікативним контролем. Набагато більшою виявилася частка юнаків (35,4%), у яких є деякі емоційні проблеми у міжособистісному спілкуванні. Вони проявляють тривожність, сором'язливість, які, в свою чергу, створюють певні перешкоди на шляху встановлення емоційних контактів в процесі взаємодії. Найбільшою виявилася частка юнаків, яким емоції певною мірою ускладнюють міжособистісну взаємодію. Вони становлять 56,6 % усіх досліджуваних. І це не дивно, адже для осіб юнацького віку характерною є висока емоційна лабільність (збудливість, імпульсивність, мінливість настрою тощо).

Конкретні емоційні бар'єри були виявлені загалом у 83% (50 осіб із 60) досліджуваних студентів. Як показують отримані дані, найбільш типовим для наших досліджуваних є невміння керувати та дозувати емоції. В цілому, це є звичним для даної вікової категорії, оскільки: емоційна сфера в цьому віці є досить хиткою, механізми самоконтролю не досконалими, процеси збудження переважають гальмування. Збудливість, імпульсивність, чутливість досить часто заважає контролювати власні емоційні прояви, що відбивається на якості спілкування та призводить до виникнення конфліктів. Очевидним є і зростання конфліктності у осіб зрілого юнацького віку, що зумовлене, з одного боку, активним розвитком моральної свідомості, що відбувається на даному віковому етапі, та зумовлює підвищення моральних вимог до поведінки іншого, а з другого – зростанням власної самоцінності, спричинене активним розвитком самосвідомості. Ще одним із варіантів емоційних

бар'єрів, які можуть виникати у юнацтва, це виявлене небажання зближатися із людьми на емоційній основі. Таке явище може бути обумовлене особистісними властивостями досліджуваних, такими, як інтровертованість, сором'язливість, занижена самооцінка, підвищена тривожність та агресивність; інтереси та цінності, які не співпадають із інтересами юнацьких груп.

Неадекватний прояв емоцій був виявлений у 8% респондентів із 83% тих, у яких наявні конкретні емоційні бар'єри. Ці досліджувані здатні гостро реагувати навіть на незначні «подразники», приймають все близько до серця і тому не завжди можуть адекватно оцінити ситуацію, тому і їх емоційні реакції, в таких випадках, є не зовсім відповідними комунікативній ситуації. В результаті вони стають незрозумілими та навіть дратівливими для свого оточуючення, які в свою чергу також схильні до афективного реагування, обумовленого специфікою юнацького віку.

Негнучкість, нерозвиненість, невизаність емоцій та домінування негативних емоцій як емоційні «перешкоди» у міжособистісному спілкуванні осіб в даному дослідженні були виявлені в незначній кількості (відповідно 7% та 2,5%). Але їх наявність говорить про те, що респонденти, яким властиві дані емоційні бар'єри, не володіють набором емоційних реакцій на належному рівні, і тому не завжди можуть виразити свої емоції в необхідній кількості та якості. І хоч ці «перешкоди» виявлені в найменшій кількості, але все ж таки заслуговують на увагу, оскільки вони є присутніми у сфері спілкування, а тому й впливають на його ефективність.

Для більшої впевненості ми проаналізуємо результати отримані за методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Результати дослідження за методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі серед студентів (старших курсів) 21-22 років:

Показник	Авторитарний	Егоїстичний	Агресивний	Підозрілий	Підпорядковуваний	Залежний	Дружелюбний	Альтруїстичний
0-4 бали – низька	11	5	8	4	4	5	7	4
5-8 балів – помірні	3	5	2	2	6	6	5	6
9-12 балів – висока	1	4	2	6	4	2	3	6
13-16 балів – екстремальна	1	2	4	4	2	3	1	0

Результати дослідження за методикою діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі серед студентів (молодших курсів) 18-20 років:

Показник	Авторитарний	Егоїстичний	Агресивний	Підозрілий	Підпорядковуваний	Залежний	Дружелюбний	Альтруїстичний
0-4 бали – низька	4	5	4	5	8	9	9	4
5-8 балів – помірна	6	6	8	6	5	5	2	6
9-12 балів – висока	4	2	2	4	1	1	2	4
13-16 балів – екстремальна	1	2	1	0	1	0	2	1

Таким чином, за результатами дослідження міжособистісних відносин за методикою Т. Лірі, можна сказати, що як серед старшокурсників, так й у студентів молодших курсів, що разом склали досліджувану групу респондентів, зустрічається яскраво виражені всі типи взаємовідносин.

Отже, за отриманими результатами можна констатувати, що у деякої частини респондентів з усієї вибірки спостерігаються значні проблеми із міжособистісною взаємодією, проте юнаки зрілого юнацького віку (хоча із незначним показником) більше готові вступати у міжособистісну взаємодію з ровесниками, ніж студенти молодших курсів. Юнацький вік є дуже емоційним періодом розвитку особистості, а тому цілком зрозумілим є той факт, що успішність спілкування та рівень міжособистісних відносин в юнацькому середовищі значущим чином пов'язаний зі ступенем розвитку емоційної, а в свою чергу і комунікативної адекватності, емоційної згуртованості, силою прояву емоцій та вмінням керувати ними. В результаті нашого дослідження було виявлено, що рівень комунікативного контролю юнаків є недосконалим, а в плані емоцій домінуючими є невміння керувати емоціями, дозувати їх та неадекватний прояв емоцій. Для юнацького періоду такі явища є досить типовими, оскільки юнаки характеризуються мінливістю настрою, високою імпульсивністю, збудливістю, їх самосвідомість ще не досить стійка, тому і механізми самоконтролю не повністю сформовані.

Список літератури:

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання юнака: Монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 340 с.
2. Лариса Журавльова, Тетяна Коломієць, Оксана Шмиглюк. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії в юнацькому віці // *Науковий часопис НПУ імені Н. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. Випуск 9 (54). 2020. С. 58–68
3. Шулигіна Р.А. Спілкування як вагома складова соціальної адаптації особистості/ Р.А. Шулигіна // *Наукові записки КУТЕП: Щорічник*. Київ:Знання України, 2013. Вип. 3. С. 499–507

Іванцев Н. І.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ, Україна

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ ПРОЯВІВ ТРИВОГИ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Об'єднання у суспільство дорослих є природним процесом змін для юнацького віку, і це – фундаментальна потреба, притаманна навіть тим юнакам, які наче б то дуже далекі від цього. Психологічний досвід показує, що юні особи, активно акумулюють безпосередній досвід спілкування та спостереження. Через реальну участь або присутність вони не лише приймають чи ігнорують суспільні норми, але й визначаються щодо завдань і напряму власного особистісного розвитку. Конфлікт між раціональним та іраціональним у психіці юнака, а фактично, протистояння двох компліментарних потреб – хаосу і порядку – є одним із парадоксів періоду дорослішання, що обумовлений необхідністю в найкоротший термін адаптуватись до власного «дорослого Я» [9].

Особи юнацького віку намагаються знайти вихід із протиріч, але не всі спроможні самостійно розв'язувати власні проблеми. Маргіналізація – це не особистісний вибір, а скоріше показник сили й амбівалентності бажань та рівня очікувань щодо оточуючих і суспільства в цілому. Розчарувавшись через несправджені експектації, деякі юнаки шукають сховище, яке б надавало можливості псевдоінтеграції, відчуття надійності і сталості. Наслідки таких пошуків загально відомі. Проте

проблема власне полягає в тому, що будь-який негативний варіант часто виявляється не перехідним етапом, а останньою інстанцією. Насправді ж більшість форм патологічної поведінки – це лише альтернативний спосіб протистояння: набути незалежності, не прагнучи при цьому самотності [7].

Майже усі почуття й переживання юнака, заклопотаного діяльним пошуком свободи, супроводжуються прагненням до чогось незвичного й нового, проте, збагнута перспектива будь-яких перетворень власного «Я» не лише приваблює, але й викликає тривожні переживання. Адже для того, щоб зробити крок у новий світ можливого, юнаку необхідно відмовитись від світу реального, оскільки всьому незвичному й новому протистоїть чимало «стійких аргументів», стримуючи рух у майбутне. Оточуюче середовище постійно пропонує юнаку безліч можливостей, вимагаючи щоразу здійснювати вибір, перетворюючи на дійсність лише одну із запропонованих можливостей. В результаті тривога як негативна реакція виникає разом із усвідомленням можливості змін, що не завжди є бажаними для юнака. І, оскільки ускладнення, пов'язані з необхідністю здійснювати вибір на користь зрушення вперед, виникають регулярно, тривога супроводжує юнака майже постійно.

Екстраполяція власного «Я» у площину прийдешнього, без сумніву, є головним часовим орієнтиром для зростаючої особистості. Як узагальнена, динамічна сукупність інтенцій (прагнень, цілей, настанов), образ очікуваного майбутнього виконує функцію безпосереднього регулятора не лише окремих актів поведінки юнака, але також його життєвої стратегії загалом [11].

Як свідчать результати існуючих на сьогодні досліджень, у сучасних юнаків та їхніх батьків переважають побоювання, пов'язані із переживанням нестабільності соціальної ситуації та, як наслідок, суб'єктивної неспроможності її прогнозування. Разом із тим, дослідження суб'єктивних моделей минулого, теперішнього і майбутнього в ранньому та зрілому юнацькому віці свідчать про відсутність стійких кореляцій між задоволеністю власним сьогоденням та майбутнім, тобто орієнтованість юнаків у часі не залежить від емоційного оцінювання його компонентів [10].

Крім того, спеціальні спостереження констатують, що юнаків важко вразити наслідками, які можуть мати місце у майбутньому. Найвпливовішою вважається інформація, яка безпосередньо пов'язана із актуальними для юнака потребами. За спостереженнями Д. Джерсілда, із розвитком у юнака здатності до самоусвідомлення й розуміння значення конкуренції, його переживання все більш центруються навколо уявних загроз: з'являються побоювання опинитись у складному становищі, виявити себе невдахою, та, як наслідок, втратити статус серед однолітків [4]. Дослідження хвилювання, яке проявляють юнаки, показують ідентичність вираження тривожності з бажанням успіху в процесі

суперництва та пов'язаним із ним страхом отримати негативну оцінку власної компетентності з боку оточення. Проте, цей страх фактично не узгоджується із тим, наскільки часто в дійсності відбуваються невдачі або яка, з об'єктивної точки зору, ймовірність їх появи у житті юнака. В основному, дослідники в контексті порушеної проблеми дотримуються того, що тривожність є важливим фактором та невід'ємною складовою психічного розвитку особистості. Як наголошує Б.С. Братусь, «нормальна особистість» – не та, що позбавлена внутрішніх конфліктів і суперечностей; це особистість, яка здатна їх внутрішньо приймати, усвідомлювати й самостійно розв'язувати відповідно до своїх загальних цілей, цінностей та ідеалів [2].

Проте, значення, яке надається проявам юнацької кризи таке велике, що навіть їх відсутність викликає занепокоєння. І хоча дослідження показують, що більшість юнаків не потерпає від серйозних проблем, оточуючі переважно схильні вважати інакше, тим більше, що потенційна ймовірність емоційних ускладнень завжди існує. Так, за даними психіатричної практики, спектр клінічних проявів тривожності в юнацькому віці доволі широкий і різноманітний. До того ж, як визнають дослідники, у юнацькому віці особливо важко визначити, чи є тривожність коморбідною з іншими психічними відхиленнями, чи варіантом нормального розвитку, тим більше у випадку так званої «пубертатної кризи», яка з часом може розвинути у психопатологію чи повністю декомпенсуватись [8].

Проблема диференціації проявів юнацької тривожності в нормі та патології носить як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Суб'єктивність полягає у зауваженні психіатрів щодо схильності психологів до психологізації діагностичного процесу, тобто пояснення механізмів прояву психічних феноменів суто з психологічної позиції та ігнорування біологічних чинників. Але ж, саме діагностика – це процес розмежування норми й патології, і для його об'єктивації не можна обмежуватись лише психіатричними знаннями, спрямованими на визначення патології без врахування діапазону варіативності ознаки в нормі. Так, Л.С. Виготський зазначав, що психологічний діагноз завжди змушений враховувати складну структуру особистості, будуватись на розумінні «внутрішньої логіки саморуху процесу розвитку», тобто визначати місце і роль отриманих даних у цілісній динамічній картині особистості [3].

Відома представниця французької психоаналітичної школи Ф. Дольто висловлювала припущення, що характерні для юнаків проблеми невід'ємно пов'язані з тривогою, прояви якої слугують засобом уникнення більш серйозного емоційного порушення [6]. У межах означених уявлень наявність проявів тривожності у юнаків має сприятливу дію, а їх відсутність виступає відхиленням від норми та передусє психопатологією в дорослому віці.

Погоджуючись із тим, що юнацький вік – це вік нормальної патології, а підвищена особистісна тривожність – цілком природне явище для даного віку, більшість дослідників вважають доцільним говорити про ірраціональність тривожності лише з огляду на джерела її походження, функції та ставлення до неї особистості [5].

Для розмежування норми та патології у юнаків використовуються параметри інтенсивності, адекватності, тривалості реакції та міри самоконтролю психоемоційного стану. Психологи, на відміну від психіатрів, схильні розглядати високу особистісну тривожність у юнацькому віці як форму прояву пубертатної кризи, що зумовлена не лише психоемоційною напругою, а й вибором нерелевантної стратегії опанування.

Таким чином, аналіз вибору шляхів подолання негативних емоційних станів свідчить про наявність у юнаків трьох видів спрямування переживань: у минуле (аналіз причин), у майбутнє (сподівання на краще) та у сьогодення (самоконтроль й підвищена активність) [1].

Список літератури:

1. Будницька О. А. Індивідуально-особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючих ситуаціях: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Київський нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка. Київ, 2014. 19 с.
2. Братусь Б. С. К проблеме человека в психологии // Вопросы психологии. 2007. № 5. С. 3-19
3. Выготский Л. С. Воспитание эмоционального поведения // Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. С. 128-144
4. Джерсилд Д. Детская психология. Нью-Йорк, 1989. 510 с
5. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей. СПб.: Изд-во «Союз», 2014. 448 с.
6. Дольто Ф. На стороне подростка. Екатеринбург: У-Фактория, 2014. 368 с.
7. Крайнюк В. М. Психологічні особливості проявів тривожності агресивності у юнаків призовного віку: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1999. 18 с
8. Кулаков С. А. На приеме у психолога – подросток. СПб.: Изд-во «СОЮЗ», 2011. 350 с.
9. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі (в 2 т.). Київ: Форум, 2012. 279с
10. Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. СПб.: Речь, 2013. 352 с.
11. Сохань Л. В. Жизненное проектирование: концепция и психологический механизм // Психология. Киев: Наукова думка, 1997. С. 82-91.

Мар'яненко Л. В.
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології навчання
імені І. О. Синиці

Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ «ВЧИТЕЛЬ-УЧНІ»

У соціально-психологічному плані «взаємодія» розкривається через поняття взаємовідносин між людьми: нормальних (взаємодопомога, взаєморозуміння) або ненормальних (конфлікт, відчуження, опір, перешкода). У психологічній структурі з розгляду міжособистісної взаємодії дослідники виокремлюють три компоненти: практичний, афективний і гностичний [1]. Гностичний (інформаційний) компонент взаємодії відповідає за процеси сприйняття і розуміння. В афективному (емоційному) компоненті взаємодії превалюють переживання. Поведінковий (практичний) компонент містить у собі результати діяльності, вчинки. Обозов М. М., досліджуючи три компоненти взаємодії, встановив, що проявами поведінкового (практичного) компоненту позитивної взаємодії є: успішність сумісної діяльності, позитивні емоційні стани протягом виконання цієї діяльності, нормальне самопочуття, добрі мовленнєві характеристики учасників взаємодії. Проявами емоційного компоненту позитивної взаємодії є: емоційно-енергетичні витрати на взаємодію, задоволеність вчителя і учнів собою, учнями (навзаєм вчителем), навчанням та учінням (для учнів), педагогічною діяльністю (для вчителя). А проявами гностичного (інформаційного) компоненту взаємодії є: адекватність взаєморозуміння та досягнення ідентифікації учасників взаємодії.

Визначаються такі прояви поведінкового (практичного) компоненту взаємодії (позитивної і негативної), як: взаєморозуміння, взаємовпливи, взаємні дії (співдії або протидії), взаємостосунки, міжособистісне спілкування. Міжособистісне взаєморозуміння є основним феноменом практичного компоненту взаємодії. В основі взаєморозуміння функціонує порівняння себе з іншими учасниками взаємодії й ідентифікація себе як учасника взаємодії.

Розуміння вчителем особистості учня розглядається як компонент педагогічних здібностей, а також визначається як важлива умова керівництва навчально-виховним процесом і розвитком учня. Вчителі розуміють учнів по-різному, на різних рівнях. У своєму дослідженні Кондратьєва В. С. виділила й описала три рівні розуміння вчителем учня

під час міжособистісної взаємодії в процесі навчання. Нижчий рівень розуміння вчителем особистості учня характеризується тим, що вчитель сприймає лише зовнішній малюнок вчинку учня без проникнення у приховані мотиви і цілі його поведінки. Характер оцінювання особистості учня у такого вчителя суб'єктивний, з високою залежністю від навчальної успішності учня. Такий вчитель не виявляє інтересу до внутрішнього світу учнів. Середній рівень розуміння вчителем особистості учня характеризується тим, що у такого вчителя превалює сприйняття лише окремих наочно сприйнятих ним якостей і фактів, що розглядаються без зв'язку з особистістю учня в цілому, пізнаються мотиви і цілі також лише окремих вчинків дитини. Оцінювання особистості учня у вчителя є суб'єктивним і залежить від рівня успішності учня у навчанні. Вищий рівень розуміння вчителем особистості учня характеризується відображенням вчителем стійких інтегративних особистісних властивостей кожного учня, виявленням головних цілей і мотивів поведінки, встановленням міжособистісних взаємин між вчителем і учнем, об'єктивністю оцінних суджень щодо учня, незалежністю оцінювання учня від його успішності-неуспішності у навчанні, уміння вчителя проникливо відчувати приховані резерви особистості учня, здібність передбачати виникнення тих чи тих вчинків у поведінці і дій в навчальній діяльності учня. На цій основі вчитель може проектувати подальше стимулювання розвитку особистості кожного учня. Вчителі з вищим рівнем розуміння особистості дітей використовують різноманітні впливи на дітей, і репертуар цих впливів – ширший, ніж в інших вчителів: організаційні впливи вони застосовують частіше, ніж оцінювальні. Серед оцінювальних впливів превалюють позитивні. Сильні вчителі частіше використовують непрямі впливи, ніж прямі. Вони застосовують такі впливи, як запобігання помилкам у роботі дітей, запобігання можливим порушенням дисципліни учнями, гумор, заспокійливі зауваження [2, с. 158–174].

З підвищенням рівня розуміння особистості учнів у вчителя підвищується адекватність позитивних впливів на учнів, поліпшується їх формувальна, виховна ефективність. Необхідним для вчителів є правильне розуміння причин дій кожного конкретного учня, його станів, учинків.

Отож, наступний важливий феномен поведінкового компоненту міжособистісної взаємодії – це взаємовпливи. Взаємовплив – це вплив одного учасника взаємодії на особистість іншого учасника, що приводить до зміни поведінки, думок, почуттів обох сторін. Скажімо, вчитель має позитивний вплив на учнів. Позитивний взаємовплив виявляється у схожості думок, оцінок, і учасники взаємодії швидше

досягають згоди з основних питань виконання тієї сумісної діяльності, що закладає фундамент психологічної структури взаємодії.

Третій важливий феномен поведінкового компоненту міжособистісної взаємодії – це взаємні дії. Взаємні дії – це співробітництво, допомога, підтримка або ж байдужість, нейтралітет чи то й бездіяльність, ще гірше – опір, неприйняття один одного, негативні вчинки, перешкоди учасників у процесі виконання сумісної діяльності. Співдія – це допомога одного учасника взаємодії діям іншого учасника (учасників). На противагу, бездіяльність – це пасивна неучасть одного учасника взаємодії у сумісній діяльності з іншим як наслідок небажання або неможливості учасника взаємодії проявити співдію» або допомогу іншому учаснику. Така ситуація часто трапляється при вчителі з потуральним стилем спілкування його з учнями. Протидія – така поведінка одного співучасника взаємодії, за якої його дії не просто заважають діям іншого, але чинять опір із їх здійснення, і є протилежними за результатом. Отже, негативна взаємодія містить у собі негативні ставлення, протидію – і ці прояви негативної взаємодії провокуються саме таким її різновидом, як суперництво. І навпаки, співдія (стимуляція, допомога, підтримка) – ці прояви позитивної взаємодії можливі при налагодженні такого її різновиду, як співробітництво. Між учителем і учнями можуть бути усі три види взаємодії: позитивна, нейтральна, негативна. Нажаль, в умовах традиційного навчання, де переважно вчителем застосовується авторитарний стиль спілкування, між учителем та учнями, і також культивується оцінна система, що провокує суперництво між учнями, – можуть бути наявні усі три види взаємодії. В умовах традиційного навчання тільки якщо вчитель досягає рівня майстерності педагогічної праці і демократичного стилю спілкування, він може організувати позитивну взаємодію і досягати в процесі навчання такого різновиду взаємодії, як співробітництво учнів.

У поведінковому компоненті міжособистісної взаємодії обов'язково функціонують певні взаємини, стосунки. Міжособистісні взаємини визначаються як готовність до переживань і дій певного змісту, залежно від типу взаємодії. Позитивна міжособистісна взаємодія має такі різновиди взаємин, а саме вони можуть бути: приятельськими, товариськими, дружніми. Приятельські міжособистісні взаємини при взаємодії мотивовані потребою у спілкуванні. Товариські міжособистісні взаємини мотивуються потребою у співробітництві в рамках сумісної діяльності (навчальної, пізнавальної, ігрової, спортивної). У дружній взаємодії превалює потреба у вибіркового міжособистісному спілкуванні. У цьому разі спілкування спрямоване на створення

загальних думок і почуттів та виконує функцію стабілізації, розвитку, підтримки учасниками взаємодії один одного.

Саме товариські взаємини у взаємодії між учителем і учнями в умовах навчання є найбільш сприятливими.

Найвагомішою складовою поведінкового компоненту міжособистісної взаємодії є спілкування, оскільки переважно у спілкуванні формуються всі складові взаємодії. Міжособистісне спілкування – це специфічна форма контакту між людьми, що включає у себе взаємний обмін думками й почуттями і створенням їх загального фонду. Міжособистісне спілкування може або оптимізувати, або знижувати ефективність сумісної діяльності. У міжособистісній взаємодії більш вагомим є вербальне спілкування, але невербальне спілкування є більш важливим у передачі емоційних станів учасників взаємодії. Емпіричні дослідження міжособистісної взаємодії дали змогу Обозову М.М. виділити такі стилі спілкування у міжособистісній взаємодії, як колегіальний, ліберальний і директивний. Ця класифікація розповсюджена у багатьох психологічних дослідженнях, присвячених вивченню міжособистісного спілкування і взаємодії,

Успішна сумісна діяльність забезпечується низькими емоційно-енергетичними витратами на взаємодію, високим задоволенням від праці і результатів, високою адекватністю взаєморозуміння, високою когнітивною ідентифікацією. За низької успішності сумісної діяльності міжособистісна взаємодія орієнтована на спілкування, а не на результат. Можливе також і взаємне нехтування, взаємне негативне ставлення, незадоволеність взаєминами, низька успішність сумісної діяльності на фоні значних негативних емоційно-енергетичних витрат. За індиферентних (нейтральних) ставлень також можлива успішність діяльності. У таких умовах виявляються мінімальні емоційно-енергетичні витрати, достатньо висока задоволеність стосунками саме через задоволеність успішністю сумісної праці. Досягається і адекватність взаєморозуміння через відсутність вираженого емоційного фону. Надто позитивній або надто негативній. емоційний фон виникає за міжособистісної симпатії-антипатії, що небажано для сумісної навчальної діяльності вчителя і учнів.

На думку Зязюна І. А. розв'язання педагогом інтегрального завдання формування учня як суб'єкта навчальної і пізнавальної діяльності є надто важливим, тобто формування мотивів учіння, прилучення до предметної і операційної сторін навчального процесу, розвиток рефлексивного мислення учнів, їх активності і творчості в ході отримання знань, навичок [3, с. 398].

Список літератури:

1. Бодалёв А. А. Формирование понятия о другом человеке как о личности. Л., 1980. 135 с.
2. Кондратьева В. С. Психолого-педагогические аспекты проблемы понимания людьми друг друга. *Психология межличностного познания* / под ред. А. А. Бодалёва ; Акад. пед наук СССР. Москва : Педагогика, 1981. 224 с., С. 158–174.
3. Теорія особистості у філософії, психології та педагогіці добра і культури І. А. Зязюна. Рибалка В. В. *Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці* : навчальний посібник. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович. 2009. С. 398.

НАПРЯМ 3. ПЕДАГОГІЧНА ТА КОРЕКЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

Берецька Є. І.

студентка II курсу магістратури

факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НЕЙРОГІМНАСТИКИ У ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ

Проблема розроблення та впровадження інноваційних технологій, спрямованих на оптимізацію корекційної роботи з подолання мовленнєвих порушень, є актуальною у сучасній логопедії. Однією з них є технологія «нейрогімнастики».

Під нейрогімнастикою (первинне позначення – «кінезіологія», «навчальна кінезіологія» [1; 3; 5; 7]) розуміють систему сенсомоторної корекції, в основі якої лежить активація нейропсихологічного базису рухової сфери. Це дієвий, немедикаментозний метод допомоги дітям, які мають порушення сенсорних та моторних механізмів внаслідок неврологічних уражень. Переважно, це мовленнєві синдроми (алалія, дизартрія), заїкання, психоневрологічні синдроми (мінімальна мозкова дисфункція, синдром дефіциту уваги та гіперактивності, розлади спектру аутизму, ін.) та інші, в структурі яких наявні симптоми недорозвинення мовлення.

Наукові дослідження (праці М. Бернштейна, О. Лурії, А. Бубновської ін.) свідчать, що важливу роль у забезпеченні пізнавальної та мовленнєвої діяльності дитини виконує моторика, яка є цілісним механізмом розвитку психіки дитини. Зокрема, тонка координація рухів пальців і кистей рук, їх диференційні рухи продукують специфічні нерві імпульси, які надсилаються до головного мозку (І. Сеченов, І. Красногорський, А.Сиротюк, Н.Кольцова).

Значну частину кори великих півкуль мозку людини займають клітини, пов'язані з діяльністю рук. Дитина у ранньому віці, досліджуючи дрібні предмети, рухає пальцями і тим самим відбувається збудження мовленнєвих центрів головного мозку, виробляється узгоджена діяльність мовленнєвих зон кори головного мозку [3; 5]. Таких же

висновків дійшли й інші відомі науковці: російський невропатолог і психіатр В. Бехтерев вказував, що рухи руки завжди тісно пов'язані із мовленням та сприяють його розвитку; англійський психолог Дж. Селлі теж відзначав значення рухової функції рук для розвитку мислення і мовлення.

Наукове обґрунтування мозкової організації мовленнєвої діяльності підтверджує першорядне значення нижніх задніх лобних та верхніх задніх скроневих ділянок кори головного мозку, у яких розташовані відповідно мовленнєворуховий (зона Брока) та мовленнєвослуховий (зона Верніке) центри. Водночас, електроенцефалографічні дослідження, проведені М. Звонарьовою, Т. Хризман та іншими фізіологами, підтвердили, що під час ритмічних рухів пальцями рук у дитини різко посилюється узгоджена діяльність лобних і скроневих відділів кори головного мозку. Такі результати дозволили науковцям сформулювати положення про те, що мовленнєві ділянки кори головного мозку формуються під впливом імпульсів, котрі надходять від пальців рук.

Всебічне дослідження рухової сфери дітей у дошкільників були здійснені Т. Овчинніковою. Авторка дослідила рухові вміння у дітей з порушеним та нормотиповим мовленнєвим розвитком, зокрема проаналізувала і порівняла рівні розвитку загальних рухових навичок, рівень сформованості загальної, дрібної, артикуляційної та мімичної моторики. Так, дослідниця встановила, що розвиток рухових умінь дітей з порушеннями мовлення відстає у спритності, швидкості, ритмічності, координації та здатності утримувати заданий темп. Але, в окремих випадках у дітей з порушеннями мовлення було виявлено відповідність віковим нормам таких параметрів як витривалість, гнучкість та сила. Отримані результати вчена пов'язала з тим, що моторні навички, виходячи із аналізу проблем, з якими стикалися діти під час виконання завдань, дозволяють припустити, що вони викликані поєднанням певних органічних мозкових порушень, важкістю виконання рухових актів та незрілістю загальних моторних здібностей [2, с.140–142].

В. Калягін розділяв думку вченої, і вважав, що порушення дрібної та загальної моторики свідчить про недостатньо сформований руховий аналізатор, що, в свою чергу негативно позначиться на формуванні рухового механізму мовлення. Розвиток психомоторних навичок, на думку вченого, є однією з найважливіших умов, що забезпечують повноцінну комунікацію, з урахування використання мовлення, тому корекційна робота повинна орієнтуватися на розвиток рухових навичок дітей [2, с.144].

Разом з цим, важливою нейрофізіологічною умовою функції психіки в цілому та, зокрема, мовлення, є налагоджена міжпівкульна взаємодія головного мозку (А. Семенович, Т.Ахутіна, Т.Фотекова та ін.).

В цьому зв'язку особливого значення набуває кінезіологія, або «гімнастика мозку», «нейрогімнастика», вправи якої спрямовані передусім на розвиток міжпівкульної взаємодії, міжпівкульної спеціалізації (Paul Dennison, Gail Dennison [7]).

Дієвість вправ нейрогімнастики у системі логопедичної роботи підтверджують результати науково-практичного досвіду Н. Єфименко, Т. Бабій, Т. Філіної, О. Лук'яненко, О. Забродської, С. Притиковської, В. Акименко, О. Кунецової та багатьох інших. Науковці та практики зазначають, що систематичне, планомірне застосування цієї технології сприяє покращенню мовлення, а також процесів пам'яті, уваги, мислення, поведінки. У дитини в процесі застосування вправ нейрогімнастики нормалізуються просторові уявлення, дрібна й загальна моторика, знижується стомлюваність, підвищується здатність до довільного контролю [1, с. 2–5].

Водночас, залишається відкритим питання доцільності використання тих чи інших вправ нейрогімнастики, а також їхніх комплексів за наявності у дітей різних форм логопатій. Відповідно, застосування нейрогімнастики потребує попереднього аналізу структури мовленнєвого дефекту дитини у кожному окремому випадку на предмет наявності недорозвинення моторних функцій (пальцевої моторики, артикуляційної, загальної), сенсорних функцій (слухової уваги, слухового та просторового сприймання тощо), регуляторних механізмів (регуляція дихання, м'язового тону тощо), емоційно-афективної та поведінкової сфер.

На нашу думку, цінним є досвід О. Кузнецової, дослідження та спостереження якої показали, що застосування інноваційної технології «нейрогімнастики» у логопедичній роботі суттєво прискорює ефект від логопедичних занять та підтверджує очікування батьків. О. Кузнецова вказувала, що робота логопедів потребує постійного підвищення знань та буде ефективною лише у тому випадку, коли спеціаліст у змозі точно визначити та продумати систему корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення [4, с.86]. Проте авторка стверджувала, що такий ефект можна досягти лише за умови систематичності та постійної старанної роботи, оскільки кінезіологічні вправи можуть давати поряд з негайним ефектом і накопичувальний.

Важливим надбанням методичного кейсу сучасного логопеда стали розробки А. Сиротюк, А. Семенович [6]. Запропоновані ними розв'язальні кінезіологічні програми спрямовані на допомогу дітям із конкретизованими труднощами, в тому числі мовленнєво-комунікативної та мовленнєво-навчальної діяльності. Ці програмні комплекси передбачають:

- інтеграцію слухо-зорових відчуттів, координацію роботи очей і рук;
- активізацію тону кори головного мозку (дихальні вправи, масаж біологічно-активних точок).

- відновлення порушених міжпівкульних зв'язків та функціональної асиметрії мозку через стимуляцію можливостей прийому і переробки інформації (рухи кінцівками перехресно-латерального характеру).

- встановлення балансу між правим і лівим полем людини з метою налагодження контролю і регуляції діяльності (рухи і пози перехресного характеру).

На думку А. Сиротюк, корекційно-розвивальна й формувальна робота, що ґрунтується на рухових методах, має містити розтяжки: дихальні, окорухові, перехресні тілесні вправи; вправи для язика та м'язів щелеп, для розвитку дрібної моторики рук, релаксації, розвитку комунікативної та когнітивної сфер, вправи з правилами [6].

Слід зазначити, що методи і прийоми нейрогімнастики застосовуються не лише з корекційною та розвивальною метою, а й з діагностичною по відношенню до дітей з мовленнєвими порушеннями. Зокрема, для дослідження рухової сфери (загальної, ручної, артикуляційної моторики).

Список літератури:

1. Єфименко Н. О. Вплив кінезіологічних вправ на розвиток мовлення та мислення дитини. *Логопед.* 2013. № 2. С. 2–5.
2. Калягин В. А. Логопсихология. М.: Академия, 2006. 320 с.
3. Келембет С. О. Наука кінезіологія – гімнастика для мозку. *Логопед.* 2015. №3. С. 2–6.
4. Кузнецова О. В. Використання інноваційних методів корекції при виправленні мовленнєвих вад у дітей дошкільного віку під час дистанційної логопедичної роботи : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Дитинство XXI століття: інноваційна освіта». Кременчук: Методичний кабінет, 2020. С.85-88.
5. Розіна О. Д. Розвиток мови методами кінезіології. *Дефектолог.* 2010. № 6. С. 16–19.
6. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. М.: ТЦ «Сфера», 2003, 288 с.
7. Dennison Paul, Gail Dennison. Brain Gym. 1989. Ventura, Calif.: Educational Kinesthetics.

НАПРЯМ 4. СОЦІАЛЬНА І ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Нікольська А. Д.

аспірант кафедри практичної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ НА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасний стан розробленості питання споживчої поведінки як соціально-психологічного феномену дозволяє науковцям та практикуючим психологам надавати рекомендації щодо покращення якості процесу комунікації між підприємствами та споживачами. Маркетингові агентства, як проміжна ланка у цьому процесі, мають багато засобів комунікації зі споживачами, тому найчастіше у практичній психології увага приділяється навчанню маркетологів та менеджерів, а просвітницька робота зі споживачами майже не проводиться. Єдиним добре розвиненим напрямком у просвітництві споживачів є юридична просвіта, а соціально-психологічна просвіта не має системності та доступна пересічним громадянам лише за умови їхньої безпосередньої активності у отриманні інформації, яка, без допомоги кваліфікованих спеціалістів часто трактується неправильно і формує упереджене ставлення споживачів до реклами.

Метою просвітницької роботи споживачів з боку психологічної науки можна вважати налагодження комунікації у тріаді виробник-маркетолог-споживач. Використовуючи здобутки психологічної науки у побудові комунікації зі споживачами, виробники матимуть змогу ефективніше співпрацювати з іншими учасниками процесу, розширювати власні можливості. Для цього потрібно приділяти увагу не тільки дослідженню купівельних мотивів, цінностей особистості, впливу реклами на споживача, але і допомагати споживачам усвідомлювати власні особливості, прагнення, когнітивні установки, стилі діяльності у різних ситуаціях.

Одним з доступних та ефективних способів роботи зі споживачами можна вважати соціально-психологічний тренінг. Він дає змогу одночасно залучити від 10 до 20 осіб і ефективно працювати з ними, приділяючи увагу кожному учаснику. Завдяки системному підходу, який використовується у тренінгах, можна за короткий час висвітлити різні

сторони проблеми, над якою працюватимуть учасники та охопити широке коло методів роботи тренера з групою.

Ю.М. Смелянов [2] розглядав психологічний тренінг як групу методів, що застосовуються для розвитку здібностей до навчання і оволодіння будь-яким складним видом діяльності; відтак, тренінг може стати способом корекції наявної моделі поведінки. Цю думку поділяє і О. П. Сітніков [4], акцентуючи увагу на синтетичних якостях тренінгу як певної антропотехніки, що поєднує в собі навчальну та ігрову діяльність, що проходить в умовах моделювання різних ігрових ситуацій.

І.В. Вачков [1] пропонує визначити тренінг як багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи і організації з метою гармонізації професійного і особистісного буття людини. Варто зазначити, що, попри поєднання різних завдань психологічної роботи, тренінг відрізняється від глибокої особистісної терапії, корекції і навчання.

Тренінг споживчої поведінки покликаний мати інформативний, консультативний та формуючий характер, отже, доречним буде спиратися на когнітивну та поведінкову парадигми. Відповідно до них, тренер має на меті: допомогти членам групи подолати дезадаптивну поведінку та засвоїти нові, більш адаптивні поведінкові паттерни; навчити членів групи брати на себе відповідальність за власні емоційні і поведінкові прояви; допомогти відмовитися від способів, за допомогою яких учасники зберігають власні емоційно-вольові порушення.

Оскільки категорія споживачів є дуже широкою та охоплює людей з різноманітними купівельними намірами та можливостями, гарним рішенням буде формувати групи за результатами попередньої діагностики психологічних якостей учасників, до яких апелюватиме тренер. Зокрема, це може бути стиль діяльності особистості та методи прийняття рішень, як головні чинники купівельної діяльності.

Наприклад, модель, запропонована Д. Колбом, передбачає наявність 4 основних типів діяльності залежно від способу реакції на когнітивний стимул [6], зокрема – на рекламний текст, який є основною одиницею рекламної комунікації [5]. Тому можна використати дану концепцію як основу для формування малих груп споживачів у для проведення тренінгів. За допомогою методики «Опитувальник стилів діяльності LCQ» [3], виділяються такі групи: діяч – імпульсивний, націлений на пошук відчуттів екстраверт; рефлексуючий – обережний, методологічні інтроверт; теоретик – об'єктивний, раціональний ерудит; прагматик – практичний, доцільний реаліст.

Отже, для налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками купівельної діяльності, потрібно приділяти увагу не лише маркетинговим відділам, а і просвітництву кінцевого отримувача товарів та

послуг – споживача. Методом роботи стає соціально-психологічний тренінг, який носить просвітницький та навчальний характер, враховує особливості різних підкатегорій споживачів та допомагає їм отримувати якісніші товари та послуги. Окрім поділу на групи, важливим етапом у підготовці тренінгів є визначення ключових відмінностей між представниками різних стилей діяльності. Для цього можна спиратися на результати ґрунтовного дослідження специфіки емоційної, когнітивної та поведінкової сфери різних груп споживачів.

Подальші дослідження необхідно зосередити на вивченні питань ефективності використання тренінгових вправ у розвитку когнітивної та поведінкової сфери споживачів, а також розширення емоційної компетентності під час участі у процесі комунікації у тріаді виробник-маркетолог-споживач.

Список літератури:

1. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга: Психотехники: Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство «Ось-89», 2001. 224 с.
2. Емельянов, Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 167 с.
3. Милорадова, Н. Г. Психология управления в период стабильной неопределенности : монография / Н. Г. Милорадова. – М. : Ассоциация строительных вузов, 2004. – 232 с.
4. Ситников А.П. Акмеологический тренинг: Теория. Методика. Психотехнологии. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.
5. Фещенко Л.Г. Рекламный текст: разграничение понятий // Вестник Санкт-Петербургского университета. История. 2003. № 4.
6. Kolb, D. A.. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984.

НАПРЯМ 5. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Боднар Т. О.

аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

ВИКЛИКИ В ПРОЦЕСІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На сьогоднішній час змішане навчання популяризується та є рекомендованим до застосування на практиці у всьому світі. Так, даний тип навчання має багато переваг, які допомагають організувати навчальний процес комфортно та якісно, як для студентів, так і викладачів. Однак, за низкою переваг у використанні такого навчання (доступність релевантних навчальних матеріалів, зменшення витрат, різноманіття дидактичних підходів, навчання в будь-якому зручному місці, гнучкий графік, мобільність, використання сучасних інформаційних технологій тощо) ховаються певні труднощі та виклики перед учасниками освітнього процесу [1]. До таких викликів відносять – технології, інформаційну безпеку, зниження мотивації, цифрову нерівність серед студентів, тайм-менеджмент, брак спілкування «віч-на-віч», труднощі в кооперації «студент-викладач». Коли мова йде про технології під час змішаного навчання, то тут питання постає про можливість забезпечення закладами вищої освіти ліцензованого якісного програмного забезпечення, технічного обладнання та інших інструментів, які необхідно використовувати в ході організації навчання. Так як ліцензований софт як правило вимагає чимало коштів і не кожен освітній заклад може дозволити собі забезпечити все необхідне, то виникає чимало випадків, коли навчальні заклади використовують тимчасові неліцензійні програми або ж беруть до вжитку значно старші програмні забезпечення, які не мають всіх необхідних функцій для забезпечення повноцінного якісного навчання.

Проблема інформаційної безпеки потребує значних витрат з метою збереження цілісності та приватності тих чи інших матеріалів розміщених та/або поширених в межах університетських систем [2]. Проблема зниження рівня мотивації студента нерідко зустрічається навіть під час традиційного формату навчання. Коли ж навчальний процес організовується в межах екранів моніторів перед викладачем постає виклик як втримати увагу студента, зацікавити його відповідним

матеріалом, мотивувати його залученість до навчального процесу. Цифрова нерівність була важливим питанням задовго до того, як COVID-19 змусив освітні заклади зачинитись. Тим не менш, при переході до домашнього навчання було виявлено різкі відмінності, а саме в доступах до необхідного програмного забезпечення та інтернету, зокрема для тих, хто проживає у сільських місцевостях, а також для студентів з нижче-середнім соціально-економічним становищем [3]. Окрім соціально-економічної нерівності, викладачі та представники освітніх закладів також повинні враховувати відмінності в успішності студентів і усвідомлювати наскільки менш здібним студентам такий тип навчання може завдати труднощів. Якщо заклади освіти прагнуть надавати рівноправну освіту за допомогою змішаного навчання, то слід впроваджувати інструменти, які допоможуть освітянам розробляти та імплементувати персоналізоване віртуальне навчання. Проблема тайм-менеджменту виникає з появою більшої кількості вільного часу. Ризик прокрастинації та порушення особистого графіку перебуваючи в дома різко підвищується і студент та/або викладач втрачають власну ефективність, що зумовлює такі наслідки – накопичення великої кількості завдань, обмаль часу на їх виконання, втрата психо-емоційної нестабільності (почуття провини, занепокоєння, відчуття тривожності, безпорадність, прояви злості). Брак живого спілкування серед студентів та викладачів під час використання змішаного навчання супроводжує низку таких проблем як: мінімальна взаємодія як студентів один з одним, так і з викладачами; зменшується студентська активність під час навчального процесу (мало запитань до викладача згідно з поданим матеріалом; мінімізація бажання до дискусії та/або брейншторму на ті чи інші навчальні теми) натомість як це буває за традиційного аудиторного навчання [4-5].

Отже, бачимо, що на сьогоднішній день передбачається низка викликів при імплементації змішаного навчання в закладах вищої освіти. Так як підхід комбінування традиційного та е-навчання є відносно новим та остаточно неусталеним поняттям в освітній практиці, труднощі при організації змішаного навчання ще будуть поставати перед освітянами неодноразово до поки процес поєднання обох форматів остаточно не стандартизується. Тому, щоб уникнути проблем при застосуванні на практиці комбінованого навчання, необхідно постійно експериментувати форми викладання та навчання, досліджувати всі аспекти змішаного навчання та його переваги і недоліки, власні та інформаційні можливості, а також аналізувати наскільки даний підхід до навчального процесу є релевантним та підходящим в тих чи інших умовах на основі вищезгаданих проблем, що постають перед учасниками змішаного навчання.

Список літератури:

1. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2007). Blended Learning in Higher Education. U.S.A. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118269558.ch7>
2. C.C.Maw (2020). Using Blended Learning To Enhance Teaching And Learning During The COVID-19 Crisis. URL: http://ipgktb.edu.my/iconfed2020/e_proceedings/bi/theme_a/FP021_A_USING%20BLENDED%20LEARNING%20TO%20ENHANCE%20TEACHING%20AND%20LEARNING%20DURING%20THE%20COVID-19%20CRISIS.pdf
3. Watson, J. (2008). Blended Learning: The Convergence of Online and Face-to-Face Education. Promising practices in online learning. North American Council for online learning, pp-4.
4. Paudel, P. (2021). Online education: Benefits, challenges and strategies during and after COVID-19 in higher education. International Journal on Studies in Education (IJonSE), 3(2), 70-85. DOI: <https://doi.org/10.46328/ijonse.32>
5. Stein, J., & Graham, C. R. (2020) (2nd Ed). Essentials for blended learning: A standards-based guide. New York: Routledge.

Завулічна І. І.

*аспірантка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика
педагогічного факультету*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна

РОЛЬ БЛАГОДІЙНИХ СТИПЕНДІАЛЬНИХ ФОНДІВ НА НИВІ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

На етапі незалежної української держави постає питання духовного й культурного розвитку суспільства, що неминуче позначається на освітніх процесах, на можливостях соціалізації дітей різних категорій населення до якісної освіти. У нашій державі цей процес відбувається розпорядженням Президента України Закону України «Про благодійність і благодійні організації»(2002), Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012р

Науковий пошук засвідчив, що серед визначних благодійних стипендіальних фондів на користь розвитку освіти в незалежній Україні

слід назвати Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», фонд Ріната Ахметова «Розвиток України», Фонд Віктора Пінчука «Завтра UA», Благодійний фонд «Повір у себе», Український культурний фонд та інші.

Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна», заснований 11 листопада 2004 р.[1] За час існування Фонду було реалізовано низку проєктів у галузях культури, мистецтва, духовності та освіти. Одним із напрямів програми Фонду є «Пам'ять серця». Цей напрям реалізується шляхом співробітництва з видатними діячами науки і культури, письменниками та видавництвами, творчими об'єднаннями і спілками, мистецькими та продюсерськими центрами, громадськими організаціями та благодійними фондами. Його метою є утвердження престижності української культури і національного мистецтва, виховання патріотичних почуттів до своєї країни, поваги до культурної спадщини, формування уміння протидіяти бездуховності, денационалізації.

Відомою та активною благодійною організацією періоду незалежності України є Фонд Ріната Ахметова «Розвиток України»[4], який створено 15 липня 2005 р. Мета Фонду – брати участь в усуненні причин соціальних проблем українського суспільства, перейти від актів доброї волі до послідовної стратегії соціального розвитку суспільства.

Фонд Ріната Ахметова «Розвиток України» заснував програму грантів «Дея. Імпульс. Інновація» у квітні 2013р. [2] для інвестицій в освіту майбутніх поколінь, здоров'я нації, розвиток української культури. Як додатковий грантовий компонент започатковано стипендіальну програму для письменників (грошову допомогу отримали 360 проєктів у сфері візуального мистецтва, кіно, літератури, музейної справи, театру; а 18 українських письменників отримали літературні стипендії).

В рамках аналізу благодійництва у сфері освіти в Україні у досліджуваній період слід відзначити діяльність Фонду Віктора Пінчука [3]. Це незалежна приватна міжнародна благодійна організація в Україні, яка інвестує в охорону здоров'я (боротьба зі СНІДом); освіту (стипендіальна програма «Завтра.UA» заснована в 2006р.) Її мета – сприяти формуванню нового покоління інтелектуальної та ділової еліти країни, яка стане генератором майбутніх змін, підтримує наукову соціальну мережу молодих вчених www.Science-Community.org, що надає сервіси для моніторингу грантів, конференцій, наукових вакансій, журналів і наукових досліджень; мистецтво (Pinchuk Art Centre), розвиток громадянського суспільства і філантропії та глобальну інтеграцію (Київська школа економіки, організація конференції Ялтинської європейської стратегії) тощо.

Благодійний фонд «Повір у себе» – неприбуткова організація, заснована Віктором та Іриною Іванчиками у 2009 р. Головою правління

фонду є Світлана Мозгова. Благодійна організація сприяє розвитку освіти, матеріально і духовно підтримує молоді таланти, а також тих, котрі найбільше цього потребують [5].

Однією із програм фонду є програма «Сільській дитині – сучасну освіту», створена для підтримки талановитих дітей із сільської місцевості, які прагнуть здобути якісну вищу освіту, отримати професію та реалізувати себе як особистість, але через несприятливі соціально-економічні умови не можуть отримати достатньої фінансової підтримки від батьків чи від держави. Таким стипендіатам присвоюють іменні академічні стипендії на здобуття ступеня «бакалавр» (потребує щорічного підтвердження), оплачують проживання у гуртожитку, надають гранти на індивідуальні студентські проекти (подорожі, пов'язані із участю у конференціях, семінарах, мережевих заходах тощо).

Стипендіатами фонду «Повір у себе» програми «Сільській дитині – сучасну освіту» стали 510 дітей, які навчаються у різних ЗВО, зокрема у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника, який уже третій рік поспіль (з 2018 р.) успішно співпрацює з фондом, завдяки чому стипендіальну підтримку отримали 70 студентів із сільської місцевості.

Український культурний фонд – державна установа, яка створена з метою сприяння розвитку національного культурного надбання, духовності та мистецтва в державі. Ідея створення Українського культурного фонду належить Євгену Нищуку (2017 р.), а першим головою Фонду була Марина Порошенко [22]. Основними завданнями фонду є експертний відбір, фінансування та моніторинг виконання проєктів у сферах культури та мистецтв; співпраця з українськими та іноземними фізичними і юридичними особами приватної та державної форми власності; сприяння розвитку сучасних напрямів культурної і мистецької діяльності, вироблення конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного (національного) культурного продукту тощо.

Серед грантових програм Фонду вагоме місце займає стипендіальна програма, покликана підтримувати митців культури та мистецтв України (професіоналізм, мобільність, обмін досвідом, знання, навички, які можна забезпечити за допомогою грошової підтримки стипендіатів), студентів культурно-мистецьких та креативних спеціальностей (фінансування індивідуальної мистецької діяльності, навчання, стажування, участі у резиденціях, виставкових проєктах, конференціях, форумах, проведення досліджень за кордоном та в межах України) [6].

Таким чином, можна стверджувати, що стипендіальні фонди серед інших форм доброчинності в незалежній Україні стали невід'ємною і дуже важливою складовою системи доброчинності у сфері освіти. Проаналізувавши благодійність стипендіальних програм діяльності

фондів, можна зробити висновок, що зацікавленість засновників фондів доброчинності мають глибоке звернення у поширенні освіти та залученні до неї якомога більшого кола дітей та молоді. За їх допомогою встановлювалася адресність як домінуюча риса доброчинності у сфері освіти в період незалежності України.

Список літератури:

1. Бондаренко К. Портрет на фоні епохи: Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна» Х., 2007. С. 47–52.
2. Програма грантів «Ідея. Імпульс. Інновація». URL: <http://akhmetovfoundation.org/project> – projekt-grantova-p (Дата звернення 18.02.2021).
3. Сайт Фонду Віктора Пінчука. URL: <http://pinchukfund.org> (Дата звернення 20.02.2021).
4. Сайт фонду Ріната Ахметова «Розвиток України». URL: <http://akhmetovfoundation.org>. (Дата звернення 20.02.2021).
5. Стинська В.В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.): дис. д-ра пед. наук: 13.00.05 ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. С. 425.
6. У Мінкультури представили обраного Виконавчого директора Українського культурного фонду. *Урядовий портал* : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minikulturi-predstavili-obranogo-vikonavchogo-direktora-ukrayinskogo-kulturno-go-fonds>(Дата звернення 20.02.2021).

Ісламова О. О.

*кандидат філософських наук,
викладач кафедри іноземних мов*

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького у 2019 році отримала асоційоване

членство у Мережі прикордонних партнерських академій агенції Фронтекс. Ця організація опікується питаннями підготовки прикордонників усіх країн Європейського Союзу та країн з, якими підписані робочі угоди, до числа яких входить і Україна, розробляє та впроваджує інноваційні інформаційно-комунікаційні технології в освітній процес підготовки персоналу прикордонних відомств.

Особливу цікавість для Національної академії має розроблений під егідою агенції Фронтекс курс дистанційного навчання «English for Border Guards» («Англійська мова для прикордонників»), який спрямований на формування у персоналу професійної іншомовної компетентності під час здійснення охорони протяжних ділянок кордону та прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон. Слід зазначити, що електронні версії підручників, як і традиційні підручники, не вирішують проблеми самостійної діяльності слухачів у набуванні знань. Ці програмні продукти лише створюють так зване віртуальне навчальне середовище, в якому відбувається дистанційне навчання. Також розвиток освітніх інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє слухачам спілкуватися з викладачами незалежно від часу і місця [1].

Так, у 2018 році департамент підготовки персоналу Агенції FRONTEX за підтримки прикордонних закладів освіти країн ЄС організував розробку інтерактивного електронного навчального курсу для самостійного вивчення англійської мови прикордонниками країн ЄС. Того ж року зазначений навчальний курс було впроваджено в освітній процес Національної академії Держприкордонслужби України на курсах інтенсивного вивчення англійської мови.

Слухачі курсів можуть вивчати англійську мову онлайн, а також офлайн, як на стаціонарних комп'ютерах, так і на ноутбуках, планшетах або смартфонах. Результати успішності слухачів відсилаються до веб-платформи Virtual Aula як тільки з'являється Інтернет з'єднання, так щоб процес навчання не переривався, де б вони не знаходились.

Оцінювання іншомовної комунікативної компетентності прикордонників країн ЄС проводиться за результатами навчання, за трьома категоріями (знання, уміння, автономність і відповідальність), які визначаються на основі Галузевої рамки кваліфікацій сфери охорони кордону країн ЄС. Особливістю оцінювання іншомовної комунікативної компетентності персоналу в прикордонних відомствах країн ЄС є використання формативного і сумативного видів оцінювання. Також, у відповідності до принципів андрагогіки, необхідно застосовувати в освітньому процесі принципи фасилітації.

Після закінчення цього курсу слухачі набувають знання англійської термінології стосовно функцій прикордонника під час охорони «зеленої»

ділянки кордону та прикордонних перевірок в пунктах пропуску, вони можуть спілкуватись англійською мовою з окремими особами та групами осіб, проводити інтерв'ювання з іноземцями, незаконними мігрантами, спілкуватися з представниками іноземних прикордонних відомств.

Список літератури:

1. Balendr A., Komarnytska O., Bloschynskiy I., Didenko O. (2018) Information and communication technologies in foreign languages training of the border guards in the European Union Countries. *Information Technologies and Learning Tools*, 67(5), 56–71.

Kalichak Yu. L.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy
and Preschool Education*

Demyanchuk M. M.

Student

Ivan Franko State Pedagogical University
Drohobych, Lviv region, Ukraine

THE ESSENCE OF PREPARATION OF PRESCHOOL STAFF FOR HEALTH PROTECTION ACTIVITIES

The personality-oriented concept of professional pedagogical activity provides for the training of pedagogical staff capable of preparing the young generation for life in specific historical conditions on humanistic principles. In modern conditions of reforming institutions of higher pedagogical education, the humanistic nature of pedagogical activity is based on the free development of the child's personality, the development of his abilities on the basis of universal values. This approach requires a modern teacher of personal development, finding ways, means, forms, methods of education in a humanistic society [2, 8, 14].

The higher education is designed to solve this problem through the training of highly qualified professionals and the development of the culture of his personality. Important problems of modern higher education are the development of humanization of education and upbringing, personality-oriented pedagogical process, theoretical substantiation of innovations, as well as the development of a healthy approach to education, upbringing and

education as one of the current approaches in modern pedagogy. The organization of the system of professional training of future teachers for health-preserving activities becomes especially important, as health is the basis on which the holistic development of the personality of a preschool child takes place.

Strengthening the health of the younger generation is currently considered one of the priority areas for the modernization of education and upbringing and is an important doctrine for the development of modern education [5].

Well-known scientists O. Boginich [3], E. Vilchkovsky [7], N. Denisenko [10], O. Dubogai [12] and others emphasize the importance of forming future teachers' knowledge in the field of health care, the need to lead a healthy lifestyle, as well as the formation of their ability to systematically understand health activities in the process of education and rehabilitation of preschool children.

Researcher in the field of preschool education G. Belenka notes that the components of professional pedagogical competence are a system of professional knowledge and competencies, professional abilities and professionally significant personality traits [2].

O. Boginich emphasizes the importance of forming in students a health component of the worldview, which will allow future educators to engage in innovative activities in the field of shaping the health of children. The researcher notes that modern living conditions require from the educator an effective example of behaviour that will help children realize the value of health and the factors of its formation [3].

The educator, using the integrative knowledge, skills and abilities acquired during the training, is obliged to form the physical culture of the child's personality and the habit of a healthy lifestyle [25].

The results of theoretical analysis show that the preparation of future educators for health care is an important aspect of the professional development of preschool teachers [20].

The purpose of the article is to determine the essence of health care activities and the peculiarities of training future educators for it on the basis of an integrative approach to solving health problems.

The professional culture of the teacher's personality involves the search for optimal forms, ways, and means of intensifying the preparation of students for health activities with preschool children [5].

Students' readiness for health activities is seen as the integration and interaction of motivational, semantic and activity components. The readiness of future teachers for health activities is determined by the development of their scientific and pedagogical consciousness, humanistic values, physical culture and culture of a healthy lifestyle, responsibility for their own health and the health of their students [4].

The purpose of health activities is the development, the formation of man himself. The preparation of students for health activities is determined primarily by the software and content of the educational process. The methodological support associated with the formation of students' health personal culture requires a development of new forms, ways, and methods of implementation. Since the integration of subjects is relevant in the training of future professionals, we will focus on the problem of preparing future educators for health activities, which is carried out by special disciplines [13].

The content of the course "Methods of physical education and valeological education of preschool children" is aimed at theoretical, practical and methodological training of future specialists in preschool education. This training consists in the ability to organize and manage the system of physical education in preschool education, the ability to teach children physical exercises using available and appropriate methods, forms, means of physical culture, to conduct various forms of physical education and rehabilitation of preschool children. With regard to the management of the system of physical education of preschool children, this course, as a rule, focuses on the traditional system of physical education of children, scientifically sound and proven. It is not fully taken into account that at the present stage a rethinking of the pedagogical values of preschool education is required; the priority should be given to creating a healthy environment in a modern preschool institution [15, 16, 19, 23].

We consider the health environment as a set of organizational, psychological and pedagogical, social, hygienic, environmental, physical culture and health, educational conditions aimed at maintaining different types of health, providing mental comfort and comfortable living conditions in preschool education. . Therefore, we must teach the student, the future teacher, be able to organize and carry out their activities in kindergarten as an open health and education system. After all, a teacher of a modern kindergarten should be both an educator, and an organizer of children's activities (health care, too), and an active participant in communication with children, their parents, colleagues, counsellor, educator [22, 24].

The process of developing the content of physical education and health education of students is faced with certain contradictions between the theory related to the formation of their culture of personal health and practice, which requires scientific substantiation, new approaches to its implementation. It can be said that "Methods of physical education and valeological education of preschool children", based on knowledge of other subjects, in some way provides awareness of students in the field of health, but the practical implementation of the need for a healthy lifestyle is not provided [5].

The student receives a certain amount of theoretical knowledge that will help him to promote a healthy lifestyle in accordance with the requirements of

working with parents. However, this student, being on pedagogical practice in a preschool institution, observes the lack of practical ways to implement health techniques in the institution. Unfortunately, we declare a variety of health techniques, and how to implement them, how to recover, how to stay healthy, how to be able to respect it, how to be responsible for it – the student does not know. If the integrity of the individual is largely determined by his health, then the first positions in the formation of the future teacher's personality should be values as the basis for the purpose of educating a socially active, healthy personality. This is not the task of one discipline.

The problem of educating the culture of health and the need to lead a healthy lifestyle is the task of the entire teaching staff of the higher education institution. Disciplines that provide training for future professionals capable of ensuring the social order of society – the education of a healthy person, should be aimed at creating a system of culture of a healthy lifestyle and the implementation of health activities based on an integrative approach.

The course "Methods of physical education and valeological education of preschool children" practically does not provide preparation of students for such activity. The implementation of the content of this discipline is faced with contradictions of objective and subjective nature. The teaching of the above course is usually autonomous; there is no connection with the Department of Physical Culture. There is no consistent and systematic integration of this subject with other subjects that deal with health problems in one way or another. On the other hand, health is a social problem, and, of course, not only valeology but also various social sciences should play a role in the development of this problem. Our efforts will be in vain until a person (especially a student as a socially active person) realizes personal responsibility for their health [6].

An integrative approach to preparing students for health care in a modern preschool should take into account the following trends. First, the acceptance, assimilation by students of norms, traditions, values of health and a healthy lifestyle in accordance with the social conditions of life. Second, the tendency of their development, rethinking and transformation through the prism of their individuality.

The course "Health Technologies and Diagnostic Methods of Physical Development of Children" is aimed at preparing students for health activities in preschool education. The purpose of this training is to acquaint students with health techniques, mastering the skills of diagnosis in the field of physical development of children, increase the motivation and readiness of future teachers for health activities. Taking the course will help you to rethink your attitude to the problem of health in preschool education. The teaching of this course is based on students who have some practical experience

(pedagogical practice), taking into account the existing knowledge and skills of students acquired earlier during the study of various disciplines [17, 18].

Objectives of the course: forming an idea of the features of health techniques for preschool children and mastering them on the basis of the feasibility of their use in the educational process of the preschool institution; to systematize knowledge about technological bases of health-preserving activity; formation of the ability to study, diagnose, analyze the state of health, features of physical development, physical fitness of children, their dynamics; formation of skills of planning and carrying out of various forms of work on physical education and improvement of children taking into account a state of health, physical development and level of physical fitness; formation of a conscious attitude to professional activity, knowledge and understanding of the content of modern preschool education in the field of health care, the ability to independently test health techniques.

Lectures, seminars, practical, laboratory classes are aimed at studying the theoretical foundations, scientific justification of the use of health techniques in a modern preschool institution, study and analysis of pedagogical experience of health activities, practical solutions to preserve and strengthen children's health. Important and difficult to implement is teaching students to plan and model pedagogical activities with the justification of the necessary conditions, means, and ways to achieve the goal. This work is carried out in practical and laboratory classes held in the classroom and on the basis of the preschool institution. The study of the course is associated with independent research activities of students [17, 18].

Students learn to analyze the work of an educator or physical education instructor, diagnose physical development and physical fitness, analyze physical education programs, innovative health techniques, and select material for working with children in a particular preschool. Depending on the study of certain topics of the course, reviews of various forms of work on physical education and rehabilitation of children in preschool are organized. The teaching of the course focuses on the formation of students' attitudes to health activities in the process of training.

The occupational attitude to health-preserving activity in the conditions of preschool education institution includes the following positions: knowledge of the essence of health-preserving; knowledge of ways and methods of maintaining one's own health; knowledge of basic principles, means, forms, methods of health care; determining the purpose of health activities for its direction and organization; possession of health techniques; expediency of choosing a set of means and methods of rehabilitation; ability to plan health activities depending on the laws of construction of the educational process of preschool education [9].

Today there are a large number of different health technologies. The teacher must consciously analyze them, be ready for their implementation, and be able to master the methods of teaching children ways to recover, to create an appropriate environment for the health of children. The main thing is not to forget in a great variety of new and innovations about the child's personality, care for his physical and mental health, more often to show kindness and respect for the child, sincerely take care of his problems, give him a smile and reach out [1, 11, 13, 21].

Thus, at the present stage of development of preschool education for the education of the holistic personality of the child by means of physical culture, the educator must be able to select adequate means and methods of physical education and rehabilitation of children, using various traditional and non-traditional forms of work. To build his pedagogical activity so that his knowledge, skills, abilities, beliefs correspond to the health-preserving environment of each preschool educational institution. Defining the essence of health care, we proceeded from understanding the peculiarities of teaching in general. The specificity of pedagogical activity is that it, on the one hand, transforms the personality itself, and on the other – manages the process of transformation of personality.

Thus, health care activity is a conscious activity of the teacher, aimed at organizing a health care environment and interaction with students, their parents, colleagues in this environment to solve the problem of preserving and strengthening the health of children; the process of predicting, diagnosing and correcting the health and physical development of children in the preschool and family, based on its own conscious motivational value orientations. Based on the above, the basis of preparation of future educators for health activities are formed scientific ideas about health and healthy living, mastering the skills of children's health, the ability to use available, appropriate, adequate means of health promotion, analytical attitude to the introduction of health techniques in the practice of preschool, as the purpose of pedagogical activities (and health) is to protect the lives and health of children.

References:

1. Balsevich V. K. Physical activity of man: a monograph. Kyiv: Zdorovya, 1987. 223 p.
2. Belenka G. V. Educator of preschool children: becoming a specialist in terms of learning: a monograph. Kyiv: Svitich, 2006. 304 p.
3. Boginich O. The essence of a healthy environment in the life of preschool children. Bulletin of the Precarpathian University. Ivano-Frankivsk, 2008. Issue XVII – XVIII. Pp. 191–199.
4. Boychenko T. Valeology – the art of being healthy. Health and physical culture: a monograph. Kiev. 2005. № 2. Pp. 1–4.

5. Bukreeva N. M. Creating a healthy environment in preschool (according to the results of experimental work). Zaporizhzhia. LIPS LTD, 2007. № 3. Pp. 54–61.
6. Vilchkovsky E.S., Denisenko N. F. Organization of the motor regime of children 5-10 years in educational institutions: a monograph. Zaporozhye: Miracle, 2006. 228 p.
7. Vilchkovsky E.S., Kurok O.I. Theory and methods of physical education of preschool children: a monograph. Sumy: University Book, 2017. 428 p.
8. Voloshina L. Future educator and health culture. Preschool education. 2006. № 3. Pp. 117–122.
9. Glushok L.M. Theoretical principles of preschool education and upbringing // Scientific Bulletin of Donbass. 2012. № 4 [Electronic resource]. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_14
10. Denisenko N.F. Management of the system of physical education of children in preschool educational institutions: monograph. Zaporozhye: LIPS. Ltd., 2001. 308 p.
11. Doman G., Hagi B. How to make a child physically perfect: a monograph. Moscow: Aquarium, 2000. 336 p.
12. Dubogai O.D. Theoretical and methodological aspects of personality-oriented approach in physical education of children. Pre-school education. 2005. № 2. Pp. 26–29.
13. Yefimenko M.M. Theater of physical education and rehabilitation of preschool children author's style of work: methodical recommendations. Kyiv: ISDO, 1995. 40 p.
14. Zagorodnya L.P., Titarenko S.A., Barsukovskaya G.P. Physical education of preschool children: a textbook. Sumy: University Book, 2018. 272 p.
15. Kalichak Yu. L. Methods of physical education of children. Module 1: teaching aid. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, 2013. 198 p.
16. Kalichak Yu. L. Methods of physical education of children. Module 2, 3: textbook. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, 2014. 192 p.
17. Kalichak Yu. L. Health technologies and diagnostic methods of physical development of children: texts of lectures. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, 2016. 128 p.
18. Kalichak Yu. L. Health technologies and diagnostic methods of physical development of children: methodical recommendations for seminars. Drohobych: Editorial and Publishing Department of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, 2017. 148 p.

19. Commissioner M.I., Chuiko G.V. Theory and methods of physical education of preschool children: a textbook. Chernivtsi. Books – XXI, 2013. 484 p.
20. Levinets N. Introduction of health-preserving technologies as an actual direction of modern preschool education. Bulletin of the Institute of Child Development. Coll. Science. wash. Series: Philosophy. Pedagogy. Psychology. Vip. 16. Kyiv, 2011. Pp. 25–27.
21. Nikitin B. P. We and our children / B. P. Nikitin, L. O. Nikitin: monograph. Kyiv: Molod ', 1989. 240 p.
22. Petryk O. I. Medical-biological and psychological-pedagogical bases of a healthy way of life: a course of lectures. Lviv: Svit, 1993. 119 p.
23. Khukhlaeva D. V. Theory and methods of physical education of preschool children: a textbook. Kyiv: Higher School, 1979. 200 p.
24. Shamardina G. M. Fundamentals of theory and methods of physical education: a textbook Kiev: Thresholds, 2003. 445 p.
25. Shamrai A. I. Organization of physical culture and health work in schools. Preschool educational institution. 2007. № 10. Pp. 8–10.

Kalichak Yu. L.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy
and Preschool Education*

Posatsky O. V.

*Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Practical Psychology
Ivan Franko State Pedagogical University
Drohobych, Lviv region, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF RELATIONS BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN IN DIFFERENT ACTIVITIES

Relationships with the closest adults are decisive in the formation of the preschool children's personality. It is in those relations that the development of all vital skills and abilities takes place, and ways of social interaction are formed. The older a child gets, the more important it becomes for them to communicate not so much with adults as with peers. In fact, a child can form self-esteem only by comparing himself with others in joint activities. And they will be able to learn to communicate with others, to form certain moral

values of human relations only in a group of peers. After all, interacting with each other, preschoolers learn to communicate, to find constructive ways to establish positive relationships.

Early and early preschool age is the initial period of formation of relations with society. Basically, children of this age learn to interact with the closest adults. And thanks to this interaction, they form a basic trust in the world, which means that children have a sense of security, safety, openness and trust in the environment. Already on this basis, then in the middle preschool age children have an interest in communication, relationships with other people, a willingness to accept them is formed [9, p. 5].

With the advent of a new type of leading activity – role play, children of primary and secondary school age are expanding opportunities to establish relationships with peers. The reason is the common interests, the same vision of the game plan, the ability to agree during the distribution of roles and attributes of the game, although the very attributes of the game (objects or toys) are not the basis of the game, as in young children. At this age, children often have a desire to be perfect, exemplary, better than their peers. Therefore, the motive for choosing a partner in the game is his personal qualities [3].

L. Artemova believes that middle school children need a relationship with peers due to the desire to show their activity, initiative and independence in the role play. It is here that the development of business, cognitive and personal motives for establishing interpersonal relationships, the purpose of which may be: collective activity, demonstration of skills, obtaining high marks from peers, imitating them [1].

For senior preschoolers, game also remains a leading activity. However, it reaches a high level of development. Senior preschoolers can already assess their own preferences and those of their peers, in possessing certain information, skills and abilities necessary for a particular game. With the ability to establish business contacts, older preschoolers have a desire to share certain emotional experiences with their peers: joy, sadness, failure, and so on.

Senior preschoolers are quite active in establishing relationships with peers. This is manifested in the desire to be an accomplice and co-author of various creative activities, to demonstrate their unique skills, advantages in a particular activity. As H. Kravchenko notes: «A child of senior preschool age needs not only physical comfort, they seek to interact with all other means available to them. A child deprived of such an opportunity does not have human means of life: language, intonation, facial expressions, sanitary and hygienic skills, etc. "[6, p. 4].

As is known, the problem of relations between preschool children was thoroughly and variously studied by M. Lisina [7]. It is her work that formed the basis of research by modern psychologists S. Kulachkivska [11], O. Kononko [5], S. Ladyvir [11], and T. Pyrozhenko [11].

In her numerous works, M. Lisina substantiated the role of relationships with others in the mental development of the preschooler's personality, proved the definiteness of preschoolers' relationships with adults in children's mastery of social experience and in their personal development. The researcher emphasized that the qualities and characteristics of the interaction partner are reflected in the mind of the preschooler and over time, based on them, the child forms a certain image of him. She believed that the child's need for communication is realized in relationships with both close adults and peers [7].

In modern studies of famous psychologists S. Kulachkivska [11], O. Kononko [5], S. Ladyvir [11], T. Pyrozhenko [11] substantiates the importance of relationships between preschool children, based on different scientific positions. Their basis, as a rule, is the justification:

- 1) the role of relationships in the mental development of the preschool child;
- 2) conditions conducive to the establishment of friendly relations between preschool children;
- 3) characteristic external signs of positive interaction between children, etc. [11, p. 245].

Nevertheless, scholars are unanimous in arguing that a relationship is a coordinated interaction of two or more people to achieve a common goal. It is important for scientists to recognize the fact that a relationship is not just an action, but an interaction, i.e. a joint action of two or more people. Hence the importance of forming in preschool children the skills and abilities of positive, effective interaction with other people who surround them in everyday life [10].

Since the leading activity for preschool children is play, researchers consider it not only as a separate activity, but also as a sphere of formation and development of interpersonal relationships. Because it is in the game that a preschool child is formed as a social personality, learns the moral norms of relationships with others, learns the art of constructive communication.

A researcher of interpersonal relationships J. Kolomynsky comparing the specifics of the relationship of preschoolers with adults and peers came to the conclusion that relationships with adults as a standard of social values, form in children self-esteem as a participant in interaction, and relationships with peers give the opportunity to assess not only themselves but also themselves. . When interacting with peers, children learn to coordinate their actions with others, develop interaction, and communicate. They form such qualities as mutual understanding, mutual assistance, compassion, empathy, and so on. The researcher emphasizes that relationships with peers, developing during the preschool years become deep and meaningful and provide children with pleasure from communication, create a sense of inner comfort [4, p. 38].

Despite these differences, Kolomynsky identified a common in the relationship of preschoolers with adults and peers. This, in his opinion, is their subject – another person and, accordingly, the subject-subject nature of the relationship. The researcher also emphasized the determinism of relationships with adults in the formation of positive relationships with peers [4, p. 39].

Exploring the peculiarities of the formation of relationships between preschool children in different activities, we can not stop at speech activity as the main means of establishing communication.

At an early age, researchers say that children at this age are already able to show affection, dislike or indifference to peers. Kids prefer those peers who are quicker to contact, are able to take an interest in joint activities, active, proactive in interaction, emotionally respond to joint actions, thus satisfying each other's need for new experiences of learning about reality [3].

According to T. Dutkevych, interest in interacting with peers begins to show most noticeably in middle school age. Children at this age are already able to show a wide range of different emotions in relation to others: from interest, friendly attitude to rejection and even hostility, manifestations of aggression. This age is characterized by a sense of competition between children, the desire to be better than peers for important adults and for other children, to assert themselves in the team of peers. This encourages children to express such a wide range of emotions, finding ways to interact with peers with their help. Children may already prefer to interact with one or two peers with whom they are interested in spending time together (play, draw, sculpt) [8, p. 138].

In older preschool age, the perception of a peer is somewhat different. After all, as noted, progress in his mental development creates favourable conditions for the emergence of a new type of relationship with peers. Let's call them:

- first, it is the development of speech, which in most children usually reaches a level that no longer interferes with mutual understanding;
- secondly, the accumulation of internal baggage in the form of various knowledge and information about the world around him, which he seeks to share with everyone;
- third, the level of intellectual and personal development allows you to independently and without the help of an adult to establish and play together;
- fourth, the child's interest in himself and his qualities, which receives additional stimulus through the development of ideas about himself, extends to peers [10].

All this, taken together, leads to two significant changes in the child's life:

- changes in the role of relationships with peers in the emotional life of the child and the complexity of these relationships;

– the emergence of interest in the personality and personal qualities of other children [10].

That is, the senior preschooler sees in his peer not only a competitor but also a partner in various joint activities. He not only talks about himself, but also asks his peers questions: what he wants to do, what he likes, where he was, what he saw. Moreover, older preschoolers are able to see and evaluate the positive / negative qualities of peers. The choice of interaction partner at this age is already more meaningful, preference is given to the same children in different activities. That is, friendly relationships are formed on the basis of a certain experience of positive interaction with peers, and by the end of preschool there are strong attachments between children, the first sprouts of friendship appear.

We share the opinion of T. Dutkevych that for an older preschooler in establishing a friendly relationship with a peer is important to assess his educator. A positive assessment promotes attachment, encourages interaction with him, and as a result leads to the emergence of harmonious friendships. At the same time, the attitude of a senior preschooler to a peer is determined by "the level and quality of previous experience of communication with him, satisfaction with the content and emotional saturation of this communication" [8, p. 222].

At this age, the emotional involvement in the activities and experiences of peers increases significantly, there is a direct and selfless desire to help a peer, give him something or give up; abuse, envy, competition are much less common and not as acute as in middle school age. A peer becomes not only a full-fledged partner, but also a self-sufficient person, important and interesting, regardless of their achievements. There is a desire not only to respond to the experiences of peers, but also to understand them. By the age of seven, the manifestations of children's shyness and ostentation are significantly reduced, and the number of conflicts between children is significantly reduced.

Research shows that the ability to coexist develops in the presence of motives that are closely related to the content of the needs of the relationship. In the psychological and pedagogical literature there are types of motives that encourage communication between children and adults: business, cognitive, personal [3]. The motives of the child's communication with peers can be judged based on the analysis of actions and those active manifestations of the partner, which provide the child with a state of satisfaction.

An important category is the motives caused by the need for active activity and find their expression in the plot-role play, for which the child enters into communication.

An important condition is the presence of such qualities of a peer that are necessary to build a common plan, its implementation, finding ways of

coordinated interaction. In addition to business motives for communication, cognitive in preschool childhood are not the last place. Knowledge must be tested somewhere and for this purpose the child can act as a source of information and as a listener.

Personal motives are manifested in people's interest. From the middle preschool age, the child clearly means interests, takes responsibility for something that allows him to demonstrate himself, to determine the peer's assessment of himself, and to establish himself in the positivity of his experience. When compared to a peer, critical judgments are made, equality or lag behind him is determined, and the desire for superiority over him dominates.

Personal motives acquire a business character: the preschooler tries to spend most of his free time with his peers, share news, sweets, perform actions together, is jealous of his contacts with others.

It is important that the common interests are dictated by the sympathies that arise spontaneously as a result of self-understanding of the essence of the actions of peers and under the influence of their evaluation by adults. As sympathy or antipathy becomes stable, it begins to determine the child's place in the partnership and to influence personality traits. In the early preschool age, the spatial factor can cause children to have mutual sympathies, in the older age the significance of this factor does not disappear, but only shifts to the background.

Motives for personal communication of older preschool children are growing. The preschooler is able to support a peer, help him, entrust their secrets. The child more clearly outlines the levels of attachment, listing the virtues of a peer and motivating their relationship with him. Hostility also takes place and is manifested in a critical view of actions, signs of appearance, the child's relationship with others. Thus, the special status of motives, their dominance depends on age, levels of commitment of partners, type of activity.

Fundamental works of D. B. Elkonin's leading activity proves that in preschool children reproduce the actions of adults in the game, which mainly develops the moral and volitional sphere [12]. This conclusion is one of the main ones on which we base our research. The formation of stable relationships is associated by the researcher with the development of personality, presented a whole range of moral values, at the centre of which are human dignity and respect.

Older preschoolers are characterized by high emotional activity. They have a wide range of emotions. Their emotions are sincere, because children do not know how to hide them. Therefore, it is due to the emotional response of a senior preschooler to a peer to a large extent can determine his attitude towards him. In addition, older preschoolers are able to feel and understand the emotional state of another, cooperate with him or empathize. In the

process of relationships with others, the child's emotions and feelings develop, and here it is important to form in them a sense of tact about the emotional experiences of others, the ability to regulate their emotional state, and so on.

Numerous studies show that the psychological climate in the family and in the preschool is important for the formation of positive interpersonal relationships in preschoolers. It is due to the friendly atmosphere that children focus on socially acceptable norms of interaction, the desire for empathy and imitation of the positive experience of interaction that prevails in the family and preschool is formed.

Another important feature of older preschoolers is their natural openness to other people. This openness of the child is based on the acceptance (or rejection) of another. Children of this age have not yet fully formed stereotypes: right – wrong, good – bad, the norm – deviation, and so on. Therefore, the child easily accepts anyone else.

Thus, it will depend on the adult whether he will teach the child to accept a person who is different in his behaviour, views, skills, as another, and not as the worst. Here it is important to teach a child to perceive another, his point of view, but also to be able to maintain his opinion [2].

Older preschool children can not only understand the emotional state of an adult or peer, empathize, but also respond emotionally, supporting the other in his experiences. In fact, such emotional manifestations are later transformed into a humane attitude towards other people.

Researchers tend to think about the dependence of the preschooler's attitude to peers on the frequency of communication, the frequency of contacts during which the child, looking for common ground in interaction, is defeated or a sense of harmony. An indicator of mutual understanding is an adequate emotional response of the child to the state of the interaction partner, the ability to listen to his point of view and express their own.

Thus, the preschool years are the basis of the process of forming social relationships. From an early age, children learn to interact with close adults and other people, including their peers, because they are already capable of more or less conscious behaviour, they develop a sense of reality, they are capable of initial self-knowledge, interest in others, elementary analysis and inference.

Nevertheless, interpersonal relationships of preschoolers develop harmoniously only thanks to the competent guidance of both educators of preschool education institutions and parents. It is adults in joint activities with children who teach them the basics of harmonious interaction with the environment, forms and methods of establishing relationships with peers. Moreover, in preschool, the adult plays an important role in choosing a partner of interaction, his opinion and attitude is decisive.

The process of interpersonal relationships is the personal development of the preschool child, and the formation of self-esteem, and evaluation of the activity partner. The formation of positive relationships with peers is possible under conditions of coherence in interaction; they have common interests, the same understanding and vision of the purpose and results of joint activities.

References:

1. Artemova L.V. Moral education of preschoolers (Formation of children's relationships in the game). Kyiv: Rad. shk., 1974. 104 s., S. 77
2. Glushok L.M. Theoretical principles of preschool education and upbringing // Scientific Bulletin of Donbass. 2012. № 4 [Electronic resource]. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_14
3. Dutkevich T.V. Preschool psychology: a textbook. Kyiv: Center for Educational Literature, 2007. 392 p.
4. Kokun O.M. Psychophysiology: monograph. Kyiv: Center for Educational Literature, 2006. 184 p.
5. Kononko O.L. Commentary on the basic component of preschool education in Ukraine: scientific and methodological manual. Kyiv: Preschool education, 2003. 243 p.
6. Kravchenko G.Yu. Control and activities of the preschool institution. Leaders and Methodists: ed. G.Yu. Kravchenko, NF Kuguyenko. Kharkiv: Ranok Publishing House, 2016. 272 p.
7. Lisina M.I. Communication of children with adults and peers: general and different: Sat. scientific works: ed. WE. Fox. Moscow: NII OP, 1980. 332 p.
8. Communication of children in kindergarten and family: ed. T.A. Repina, R.B. Sterkina. Moscow: Pedagogy, 1990. 189 p.
9. Pavelkov R.V., Tsygypalo O.P. Psychodiagnostic tools in the preschool institution: textbook. way. Kyiv: Center for Educational Literature, 2013. 296 p.
10. The program of development of children of senior preschool age "Sure start" / Author. count Andrietti OO, Golubovich OP, Dyachenko TV, Ilchenko TS etc. Ternopil: Mandrivets, 2012. 104 p.
11. Mental development of a preschool child: textbook. manual / S.E. Kulachkivska, S.O. Ladyvir, T.O. Pirozhenko and others. Kyiv: Svitich, 2004. 345 p.
12. Elkonin D.B. Game psychology: monograph. Moscow: Pedagogy, 1978. 304 p.

Квітка А. С.
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академія Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна

ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Соціально-комунікативна компетентність офіцера кримінально-виконавчої служби є інтегративною особистісною властивістю, що охоплює особистісні характеристики та мотиви професійної діяльності, спеціальні знання і вміння, необхідні для налагодження соціально-комунікативної взаємодії з різними категоріями осіб, зокрема колегами, ув'язненими, їхніми родичами та громадськістю. У структурі соціально-комунікативної компетентності виокремлено особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-результативний компоненти.

З урахуванням структури соціально-комунікативної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України для діагностики її сформованості можна використати три критерії, які характеризують її структурні компоненти, зокрема особистісний, когнітивний та діяльнісний, і відповідні показники. Особистісному критерію соціально-комунікативної компетентності відповідають такі показники, як стійкі пізнавальні інтереси в сфері соціально-комунікативної взаємодії, соціальний інтелект, комунікативність, готовність до налагодження та підтримання контактів з іншими людьми, орієнтація на партнерство, здатність до аналізу своєї комунікативної діяльності; когнітивному – знання сутності професійної комунікації, її специфіки, обізнаність про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності, знання особливостей міжособистісної взаємодії, закономірностей групової діяльності, комунікативних стратегій і тактик під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості); діяльнісному – вміння чітко вибудовувати службові розмови, налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію, долати бар'єри та комунікативні девіації у професійному спілкуванні, вести дискусію та переконувати з метою зменшення кількості випадків застосування заходів примусу. Оцінювання рівня сформованості соціально-комунікативної компетентності майбутніх

офіцерів запропоновано проводити за чотирма рівнями – початковим, достатнім і оптимальним.

Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби – це сукупність заходів щодо вибору змісту, форм, методів освітнього процесу, які необхідні для управління навчальною діяльністю курсантів і формування у них усіх складових соціально-комунікативної компетентності. Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби важливе значення мають такі педагогічні умови: структурування змісту дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній системі; розвиток навичок міжособистісної професійної взаємодії шляхом використання діалогічно-дискусійних та інтерактивних технологій навчання; моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття вмінь і навичок соціально-комунікативної взаємодії; активізація самостійної дослідницької/проектної роботи курсантів під час планових занять та самостійної підготовки.

Системно організувати роботу щодо формування в майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби соціально-комунікативної компетентності допомагає педагогічний експеримент. За результатами експериментальної роботи з'ясовано, що курсанти експериментальної групи мають системні уявлення про сутність професійної комунікації, її специфіку, види та функції, про морально-етичні норми і правила професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера кримінально-виконавчої служби. Вони знають особливості міжособистісної взаємодії, закономірності групової діяльності та поведінки людини в групі, різні комунікативні стратегії і тактики під час взаємодії з різними категоріями осіб (засудженими, їхніми родичами, представниками громадськості). Їм вдається набагато легше, ніж курсантам контрольної угри, вибудувувати службові розмови (з колегами), що пов'язані з професійною сферою, аргументувати свою позицію, налагоджувати контакт і підтримувати взаємодію (ставити питання, конструктивно слухати) із засудженими з позицій педагогіки співробітництва.

Дані експериментальної роботи щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів кримінально-виконавчої служби дозволили обґрунтувати окремі методичні рекомендації. Для формування цієї професійної властивості властивості запропоновано доповнити і структурувати зміст дисциплін гуманітарного спрямування з урахуванням особливостей професійної діяльності та соціально-комунікативної взаємодії у пенітенціарній службі. Передбачено взяти до уваги необхідність належної уваги до світоглядних аспектів підготовки

фахівців пенітенціарної служби, формування у курсантів належних уявлень про поняття кари, справедливості та людської гідності, про необхідні комунікативні практики і несилові інструменти впливу на засуджених, насамперед вивчення словесних методів впливу та ненавчальної комунікації. Запропоновано доповнити програми навчальних дисциплін питаннями про особливості професійної комунікації офіцера кримінально-виконавчої служби, основні постулати і правила фахового спілкування, комунікативні особливості праці фахівця кримінально-виконавчої служби, комунікативний потенціал офіцера кримінально-виконавчої служби, специфіку нормативної комунікативної взаємодії фахівців пенітенціарної служби. Важливе значення має також використання інтерактивних і діалогічно-дискусійних технологій навчання для розвитку в курсантів соціально-комунікативних умінь і навичок, а також моделювання типових ситуацій професійної діяльності на засадах проблемності для набуття курсантами досвіду соціально-комунікативної взаємодії, активізація їхньої самостійної дослідницької/проектної роботи під час планових занять та самостійної підготовки.

Логвиненко О. Б.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання*

Кренців Д.

*студент II курсу магістратури
Інституту фізичної культури і здоров'я
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Львівська область, Україна*

ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

Формування здорового способу життя (ЗСЖ) молоді – проблема соціальна і особистісна. Вона в останні десятиліття набула широкого міжнародного значення, одночасно актуальною ця проблема була і залишається сьогодні й у нашій країні.

В наукових працях дослідники аналізують різні питання формування здорового способу життя: його суть та значення для людини, важливість

зміцнення здоров'я для особистості, чинники впливу на здоров'я кожної людини, показники та соціальний аспект формування здоров'я підлітків, (Ареф'єв В., Ващенко О., Єдинак Г., Власюк Г., Горащук В., Дубогай О., Закопайло С., Мельник Ю., Сущенко Л., Сінгаєвський С. та ін.).

Науковці констатують, що в сучасних умовах розвитку українського суспільства, поряд із позитивними проявами, має місце низка негативних явищ, що стосуються безпосередньо збереження здоров'я та дотримання ЗСЖ. Серед них:

- погіршення умов навчання та праці, обмеження можливостей для здорового та гармонійного розвитку дітей і молоді та можливостей для їхнього змістовного відпочинку;

- значне скорочення особистих доходів громадян і відповідне обмеження доступу до основних ресурсів, необхідних для підтримання та поліпшення здоров'я, таких, як нормальне харчування, освіта, служби охорони здоров'я та інші;

- часткове або повне відчуження від мережі соціальної підтримки;

- комерціалізація засобів масової інформації, яка ускладнює пропаганду цінностей, що пов'язані зі здоров'ям [1].

В дослідженнях увага педагогічної спільноти акцентується на тому, що важливість формування ЗСЖ учнівської молоді зумовлена низкою негативних проявів, що мають місце як в їхньому стані здоров'я, так і низьким рівнем використання можливостей фізичної культури і спорту в зміцненні здоров'я учнів, формуванні мотивації до занять фізичною культурою і спортом та дотримання здорового способу життя.

В закладах загальної середньої освіти завдання зміцнення здоров'я учнівської молоді, формування навичок здорового способу життя, у першу чергу, мають здійснюватись у процесі фізичного виховання школярів – у навчальному процесі та в позаурочних формах виховної роботи.

У широкому розумінні фізичне виховання – це багатогранний процес організації активної пізнавальної і фізкультурно-оздоровчої діяльності молоді, спрямованої на формування потреби у заняттях фізичною культурою та спортом, розвиток фізичних сил і здоров'я, вироблення санітарно-гігієнічних навичок, здорового способу життя [2].

Залучення підлітків до занять фізичною культурою і різними видами спорту за умови їх здійснення на науково обґрунтованих засадах, може стати дієвим засобом формування стійких мотивів і потреб у ЗСЖ та допомогти у вирішенні низки виховних завдань, таких як:

- виховання в учнівської молоді любові до життя та усвідомлення того, що нічого важливішого і ціннішого ніж людське життя та здоров'я людини немає;

- формування потреби у фізичному вдосконаленні та зміцненні організму, у відповідальному ставленні до свого здоров'я;
- забезпечення профілактичного і реабілітаційного захисту молоді;
- вироблення в молодій людині практичних життєвих умінь і навичок дотримання ЗСЖ.

Зміст фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями має відповідати таким педагогічним вимогам: бути спрямованим на формування в підлітків свідомого ставлення до свого здоров'я та фізичного вдосконалення; розвивати інтерес до занять фізичною культурою та спортом; формувати потребу в регулярних фізичних вправах, розвивати спритність, силу, витривалість у різних видах фізичної роботи; забезпечувати оволодіння технікою рухових дій; виховувати в підлітків такі людські якості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, товариськість, толерантність тощо.

До такої діяльності бажано залучати всіх учнів, але кожен із них має вибрати саме той вид фізкультурно-оздоровчої роботи, який найбільше відповідає його потребам, нахилам, інтересам, здібностям, рівню фізичного розвитку. Показати підлітку перспективи його подальшого вдосконалення, допомогти правильно відібрати та використати різні види фізкультурно-оздоровчої діяльності, раціонально та відповідно до потреб власного організму побудувати план занять різними видами фізичної культури – важлива умова ефективної реалізації змодельованої програми фізичного розвитку підлітка.

Педагогічне моделювання передбачає врахування особливостей організації життєдіяльності учнів у навчальному закладі з врахуванням реальних оздоровчих можливостей та результатів попередньої діагностики. Педагогічна модель фізкультурно-оздоровчої роботи в школі має передбачати такі напрямки:

- формування санітарно-гігієнічних умінь та навичок;
- попередження травматизму, порушень у здоров'ї учнівської молоді;
- впровадження національної системи фізичного загартування і самовдосконалення;
- туристично-краєзнавча робота;
- робота з батьками (роз'яснення, залучення до різних видів спортивно-масової роботи в школі тощо);
- консультування та профілактична робота медпрацівників та ін. [2].

Таким чином, уважаємо за необхідне зазначити, що реалізація в єдності всіх напрямків фізкультурно-оздоровчої діяльності забезпечуватиме: формування переконань у потребі дотримання здорового способу життя через забезпечення молоді знаннями про роль фізичної

культури в житті людини і значення фізичного, психічного та морального здоров'я; розвиток потреби у веденні здорового способу життя; самоаналіз стану свого здоров'я, рівня фізичної підготовки та пошук шляхів їх поліпшення; формування навичок фізичного само-вдосконалення з урахуванням психофізичних особливостей молоді та озброєння її оздоровчими знаннями, вміннями й організаційними навичками з опорою на народні традиції загартування та зміцнення здоров'я; проведення активного відпочинку із використанням різних засобів фізичної культури і спорту, що сприяє гарному самопочуттю, зміцненню імунітету організму та підвищенню працездатності людини.

Список літератури:

1. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія / за ред. проф. Ю.Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.
2. Формування здорового способу життя молоді : навчально-методичні рекомендації / за ред. Т. Андріученко. К.: Бланк-Прес, 2019. 120 с.

Логвиненко О. Б.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання*

Кшиповський В.

*студент II курсу магістратури
Інституту фізичної культури і здоров'я
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Львівська область, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНИХ ЗАВДАНЬ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФУТБОЛОМ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Серед багатьох видів спорту, які розвиваються та поширюються в останні роки в системі фізичного виховання України є футбол. Цей вид спорту є одним із найбільш популярних і улюблених серед різних вікових груп наших громадян. Ним захоплюються підлітки, молодь, дорослі люди.

Футбол є не тільки популярним і улюбленим для багатьох дітей та молодих людей видом спорту, а й дуже видовищним та емоційним. Він має багато можливостей для різнобічного розвитку особистості школярів, їхніх фізичних, морально-вольових якостей, формування життєвої позиції, важливих щоденних життєвих навичок комунікації, командної роботи тощо. Футбол дозволяє без великих матеріальних витрат досягати високого рівня фізичної підготовленості, розвивати силу, швидкість, координацію рухів і багато інших рухових якостей особистості, виховувати такі моральні риси як дисциплінованість, рішучість, сміливість, товариськість, взаємодопомога тощо.

Футбол викликає значні позитивні емоції, справляє на особистість дитини, підлітка, молодій людині значний виховний вплив. Його широка доступність, велика емоційна напруженість ігрових ситуацій, необхідність прояву волі, цілеспрямованості, мужності, наполегливості у спортивній боротьбі з суперником, зробили футбол популярним видом спорту і дієвим засобом фізичного виховання.

Про можливість позитивного впливу футболу на особистість людини ведуть мову багато сучасних науковців. Вони розглядають різні аспекти, пов'язані із подальшим розвитком і популяризацією цього виду спорту, більш ефективним використанням його виховного впливу на учнівську молодь, зокрема: вплив футболу на рухову активність дітей молодшого шкільного віку (Бібіков Є.М.); оптимізація рухового режиму молодших школярів засобами футболу (Ковтуненко О.); розвиток рухових якостей та зміцнення здоров'я школярів засобами футболу (Коломоєць Г.А.); особливості залучення школярів до оздоровчо-рекреаційної діяльності з використанням засобів футболу (Лісенчук Г.); залучення школярів до здорового способу життя засобами футболу (Петров А.О.); сучасний стан організаційно-методичного забезпечення гурткових занять із футболу зі школярами (Томенко О.А.) та інші.

Одночасно дослідники звертають увагу на значні невикористані резерви футболу в становленні особистості учня, на існуючі широкі можливості у здійсненні позитивного впливу на фізичний розвиток та формування морально-вольових якостей школярів.

В практичній роботі педагогічних колективів навчальних закладів існує значний позитивний досвід організації навчально-виховних заходів, які знайомлять учнів з футболом, формують у них уміння та навички цієї гри, розширюють та доповнюють знання дітей цікавими фактами з історії розвитку футболу, життєвими історіями видатних вітчизняних та зарубіжних спортсменів-футболістів. Однак така практика виховної роботи має місце в окремих навчальних закладах і не запроваджується в інших освітніх установах. Сучасний позитивний

досвід потребує більш активного поширення серед інших педагогічних колективів закладів загальної середньої освіти.

Футбол – це один із видів спортивних ігор, який вимагає великих фізичних, моральних зусиль людини, яка бере участь у цій грі. Навіть тільки спостерігаючи за грою інших у футбол учні мають можливість бачити приклади прояву наполегливості, цілеспрямованості, спритності, сили волі, взаємодопомоги, командної взаємодії тощо. У багатьох учнів виникає бажання наслідувати певні взірці поведінки під час гри футболістів, вони мають своїх кумирів, з яких беруть приклад.

На учнів різних вікових груп заняття футболом справляють порівняно різний вплив. Якщо вести мову про школярів початкових класів, то гра в футбол, у першу чергу, задовольняє потребу учнів у руховій активності та змагальності., сприяє підвищенню рівня емоційності занять і формуванню мотивації молодших школярів до занять фізичною культурою та різними видами спорту. Ігрова діяльність забезпечує різнобічний оздоровчий вплив на дитячий організм, що є надзвичайно важливою потребою у цьому віці.

У процесі занять футболом у школярів формуються та вдосконалюються рухові навички, розширюється активний запас рухових дій, зміцнюється імунітет, покращується самопочуття, виховується потреба у систематичних фізкультурних заняттях, забезпечується позитивний вплив на всі системи життєдіяльності організму: серцево-судинну, дихальну, нервову, руховий апарат тощо. Це те, що стосується фізичного стану організму школяра. Але одночасно заняття футболом впливають і на процес виховання особистості учня. Під час гри в футбол у молодших школярів формується низка морально-вольових якостей, таких як наполегливість, дисциплінованість, витримка, товариськість, справедливість. Поступово у дітей формується інтерес до систематичних занять спортом, розуміння важливості збереження власного здоров'я, його зміцнення.

Не секрет, що у стосунках між учнями вже у початковій школі час від часу можуть виникати напружені відносини, іноді конфлікти, непорозуміння. Футбол, як командна гра, може суттєво допомогти у розв'язанні таких ситуацій шляхом культивування позитивної, дружньої атмосфери, толерантності, розуміння необхідності взаємодопомоги, налагодження дружніх стосунків, формування навичок командної діяльності тощо. Це все можна назвати одним терміном – «цінності міжособистісної взаємодії».

Однак для того щоб забезпечити такий позитивний вплив на особистість школярів, потрібно створити в школі певні умови та атмосферу, або як зараз часто називають у наукових працях «сприятливе освітньо-виховне середовище». Адже для проведення різноманітної

рухової ігрової діяльності (гри у футбол, волейбол, баскетбол та інших її видів), потрібне спортивне обладнання, спортмайданчики, які мають відповідати діючим нормам і стандартам. Навіть враховуючи те, що названі ігрові види потребують мінімальну кількість інвентарю, не в усіх школах є можливість для учнів повноцінно займатися цими ігровими видами діяльності. Часто бракує навіть такого простого спортивного інвентарю, як м'ячі, ворота для футболу та міні-футболу, волейбольні сітки, баскетбольні щити і кільця тощо. Ми вже не ведемо мову про те, наскільки часто можна побачити біля школи спортивні майданчики, які не відповідають діючим стандартам і нормам. Поодинокими є і футбольні поля зі штучним покриттям та інші спортивні споруди.

Дослідники зазначають, що «...з причини масового браку в школах необхідного інвентарю, для учнів єдиною можливістю і руховим пріоритетом залишаються в школі футбол, волейбол і, в окремих школах, баскетбол» [2, с. 157]. З таким оцінним ставленням погоджується й Є.В. Столітенко, який зазначає, що «...ці обставини, а також низька оплата позакласної роботи вчителів фізичної культури, гострий дефіцит необхідного спортивного інвентарю та обмежена кількість спортивних секцій для школярів, свідчать про суттєве зниження можливостей шкіл у вихованні в учнів позитивного ставлення до занять фізичною культурою» [1, с. 35].

Отже, цей напрям педагогічної діяльності закладів загальної середньої освіти потребує суттєвого вдосконалення та подальшого розвитку.

Список літератури:

1. Столітенко Є.В. Фізичне виховання учнів 1-11 класів у процесі занять футболом : посібник. К. : Федерація футболу України, 2011. 297 с.
2. Шутько В.В. Проблеми фізичного виховання школярів через призму поглядів учителя. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. № 40. С. 155–160.

Логвиненко О. Б.
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання*

Лазор В.
*студент II курсу магістратури
Інституту фізичної культури і здоров'я
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Львівська область, Україна*

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї В РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧІЙ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

В останні роки особливої актуальності набула потреба удосконалення фізкультурно-оздоровчої роботи в загальноосвітній школі. Причиною цього стало постійне збільшення кількості учнів з низьким рівнем фізичного здоров'я, про що наголошують у своїх наукових працях практично всі без виключення дослідники. Вони наводять переконливі статистичні дані, результати власних наукових досліджень, які є свідченням незадовільного стану здоров'я дітей та молоді. Наприклад, Бутенко Г.О. зазначає, що 73% молодших школярів мають низький рівень фізичної підготовленості, а у переважній більшості дітей (від 50 до 56,8%) рівень рухової активності є нижчим за норму [1, с. 34].

Москаленко Н.В. презентує результати власного дослідження, які свідчать про те, що нижчий від середнього рівень здоров'я мають 87% хлопчиків 7 років, 61,5% – 8 років, 44,8% – 9 років і дівчатка відповідно такого ж віку – 83,8%, 57,1% та 31,3% [3].

Сучасні дослідження засвідчують, що в сучасному дитячому і підлітковому середовищі простежується посилення проявів гіпокінезії, що є чинником ризику розвитку серйозних порушень здоров'я в подальшому. При традиційному руховому режимі в загальноосвітній школі рухова активність учнів складає лише 50-60% від природної потреби в рухах. При цьому дефіцит рухової активності виникає в 50 % 6-8 річних школярів, 60 % 9-12 річних та 70 % старшокласників [2].

Сучасна організація та зміст занять фізичною культурою молодших школярів із позиції їх моторної щільності, індексу інтенсивності, підбора та умов виконання комплексу загальнорозвиваючих вправ ще недостатньо забезпечують вирішення основних завдань оздоровчої фізичної культури та організації змістовного, здоров'язбережувального дозвілля учнів молодшого шкільного віку.

Одним з найбільш перспективних видів рекреаційної діяльності, який ефективно вирішує завдання залучення дітей різного віку до активного способу життя є подорожі, екскурсії, туризм. Ці види рекреаційно-оздоровчої діяльності приваблюють дітей поєднанням значних позитивних емоцій та різноманітністю рухів.

До педагогічних умов ефективного застосування у школі різноманітних рекреаційно-оздоровчих заходів сучасні дослідники відносять: попередню діагностику стану здоров'я учнів, рівня їх розвитку, вивчення мотивації молодших школярів до рекреаційно-оздоровчих занять, здійснення контролю за впливом проведених занять на дітей, стан їхнього здоров'я, дотримання науково-обґрунтованих принципів організації виховного процесу: послідовності, системності, дитиноцентризму, індивідуального підходу, комплексності, наступності, взаємозв'язку навчання та виховання і розвитку, тісної взаємодії педагогічного колективу школи та батьків.

Акцентуємо увагу на тому, що важливу роль у процесі фізичного виховання дітей, здійснення рекреаційно-оздоровчих заходів має відігравати сім'я. Адже такий соціальний інститут як сім'я є невід'ємною складовою та визначальним чинником виховного впливу на дитину. Приклад батьків і сімейні традиції дотримання здорового способу життя мають бути не просто важливим, а життєво необхідним компонентом фізичного виховання дітей.

На жаль, у багатьох сім'ях і серед значної кількості батьків відсутнє належне усвідомлення цього важливого виховного завдання. Низька педагогічна культура батьків, нерозуміння взагалі необхідності дотримання здорового способу життя та виховання відповідних навичок у власних дітей стали сьогодні тим негативним чинником, який ускладнює реалізацію завдань фізичного виховання дітей і формування у них навичок здорового способу життя. Таким чином можна констатувати, що сучасна сім'я не виконує належним чином цієї важливої виховної функції. Тому на школу покладається складне але дуже актуальне завдання налагодження взаємодії з батьками та виконання спонукальної функції стосовно сім'ї щодо об'єднання зусиль школи і батьків у фізичному вихованні дітей, залученні їх до занять фізичними вправами, налагодженні змістовного сімейного дозвілля, залучення дітей і батьків до занять спортом тощо.

Оскільки діти у першу чергу засвоюють спосіб життя батьків, у тому числі їхнє ставлення до фізичної культури, то постає, як першочергове, завдання школи у підвищенні рівня освіченості самих батьків у цьому питанні. Отже, взаємодія школи з батьками у фізичному вихованні дітей повинна починатись із виховання самих батьків, точніше із формування

у них усвідомлення важливості збереження та зміцнення здоров'я та дотримання здорового способу життя всіма членами родини.

З огляду на наявність такого завдання до тематики батьківських зборів, занять педагогічного університету для батьків слід включати лекції і бесіди, які стосуються широкої проблематики виховання фізичної культури дітей як їх особистісної характеристики, проведення вечорів-відповідей у формі зустрічей з медичними працівниками, вчителями фізичної культури, фахівцями-реабілітологами, тренерами з різних видів спорту тощо.

Важливо практикувати в початковій школі проведення виховних заходів спортивної тематики із активним залученням до них батьків. Потрібно долучати батьків до проведення спільних екскурсій, краєзнавчих подорожей, туристичних походів. Досвід роботи окремих педагогічних колективів свідчить, що велике зацікавлення у дітей викликають командні змагання в яких беруть участь не тільки діти, але і їхні батьки.

Серед батьків можуть бути й ті, хто може долучитись до проведення разом із вчителем, занять у спортивних гуртках, наприклад з футболу, міні-футболу, волейболу, баскетболу, або проводити заняття в гуртку шашок, шахів, настільного тенісу, бадмінтону тощо. Батьки також можуть бути організаторами певних змагань або входити до складу суддівської групи. Вони можуть бути учасниками вечорів-зустрічей зі спортсменами, які мають певні досягнення в окремих видах спорту, а саме такі батьки є майже в кожній школі. І вони можуть власними розповідями зацікавити дітей заняттями різними видами спорту.

Особливо запам'ятовуються дітям спільні туристичні походи, змагання на кращій туристичний намет, приготування туристичної страви, виконання пісні, змагання на найшвидше проходження туристичного маршруту тощо, де до складу команди входять як діти, так і їхні батьки. Такі форми роботи допомагають у налагодженні системи виховних заходів, запровадження певних традицій у фізичному вихованні, посиленні ефективності формування навичок здорового способу життя і зміцнення здоров'я як у сімейних формах виховання так і в практиці виховної роботи школи.

Тісна співпраця сім'ї і школи допомагає педагогам краще вивчити потреби своїх вихованців, ознайомитись із рівнем сформованості їхніх інтересів, наявною мотивацією щодо занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю і враховувати її у здійсненні виховного впливу на молодших школярів.

Список літератури:

1. Бутенко Г.О. Динаміка показників фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. К., 2015. Серія 15. Випуск 10 (65). С. 34–37.
2. Дутчак М. Рухова активність: термінологія та класифікація. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення* : матеріали Х Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Львів, 12-13 травня, 2016 р.). Львів : ЛДУФК, 2016. С. 351–353.
3. Москаленко Н.В. Фізичне виховання молодших школярів : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2014. 375 с.

НАПРЯМ 6. ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ

Майстрок Т. С.

*аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами*

Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

АКТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасні підходи реформування української школи несуть в собі гуманістичний та інноваційний характер та спрямовані на всебічний розвиток здібностей дитини і формування цілісної особистості для повноцінного існування в сучасному суспільстві. Процес розвитку здібностей кожної дитини реалізується через створення оптимальних умов для самовираження маленької особистості. Відповідно до компетентнісного підходу замість засвоєння знань, умінь і навичок учень повинен вирішувати проблеми які постають в пізнавальній діяльності. Такий перехід від старої парадигми освіти до нової зумовлює проблему, як для науковців так і для вчителів, у необхідності підвищення рівня навчання у відповідності до компетентнісно-орієнтованим підходом в сучасній освітній системі і неможливістю рішення цієї проблеми у форматі лише традиційного навчання. Підвищення якості освіти можливе при застосуванні сучасних інноваційних педагогічних технологій.

У концепції НУШ виділені наступні компетентності якими має оволодіти учень впродовж навчання: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя [1, с.10]. Розглянемо які сучасні інноваційні технології можуть забезпечити реалізацію цієї освітньої мети в початковій школі.

Оскільки 1-2 класи є адаптаційно-ігровим періодом, то і в навчанні доречно використовувати здебільшого ігрові та особистісно-орієнтовані

технології навчання та створення умов психологічної безпеки та емоційно-розвиваючого оточення.

Перша сучасна технологія навчання яка є частиною навчальної системи НУШ це *інтегроване навчання* яке базується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни. Одним із напрямів методичного забезпечення уроків у початкових класах, як зазначає О. Я. Савченко, є проведення їх на основі інтеграції змісту [2]. Інтегрований урок об'єднує блоки знань із різних або суміжних навчальних дисциплін, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня, що дає змогу пізнавати певне явище різнобічно, досягати цілісності знань.

Навчально-ігрові технології або педагогічна гра передбачає використання різноманітних ігрових методик. Поширення навчально-ігрових технологій в навчанні пояснюється тим, що гра є природною пізнавальною діяльністю дитини, звідси – навчальна діяльність «виростає» з ігрової. Саме тому до гри, як більш зрозумілої для дитини діяльності, звертаються педагоги з метою посилення складнішої для учня діяльності – навчально-пізнавальної. Навчально-ігрові технології також можуть бути віднесені до групи технологій співпраці, оскільки передбачають демократичні, партнерські відносини вчителя та учнів, спільне визначення мети і завдань, відбір змісту, узгодження правил і процедур ігрової діяльності, участь в груповій рефлексії тощо. В навчально-ігрових технологіях наявні елементи і мотивації, і створення умов емоційного сприйняття навчального матеріалу, діти вчаться співпраці, слідування правилам. Тому педагогами-науковцями сьогодні розробляється велика кількість цікавих ігрових методик. Також активно використовують ігрові технології з сучасними мультимедійними засобами.

Іншою інноваційною технологією є *технологія розвитку критичного мислення*, яка передбачає формування контрольованого, обґрунтованого та цілеспрямованого мислення. Зазначимо, що це мислення ґрунтується на вміннях виділяти необхідну інформацію та обробляти її; аналізувати й оцінювати власні і чужі висловлювання, припущення, висновки, аргументи, гіпотези, переконання; ставити запитання з метою одержання точнішої інформації або її перевірки; розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції і підходи при їх вирішенні; висловлювати власну позицію, влучно обирати мовленнєві засоби для побудови висловлювань; приймати обґрунтоване рішення [3]. Учні початкової школи вже здатні самостійно формувати свою думку, робити висновки, логічно розмірковувати тому ці здібності вдосконалюються за рахунок саме використання технологій розвитку

критичного мислення. Також ці технології урізноманітнюють і роблять цікавішим вивчення математики, української мови, читання.

Частиною інноваційних технологій навчання є авторські технології та методики навчання педагогів такі як: методика навчання дітей читанню і навчання розв'язувати математичні задачі. Методики М. Зайцева відноситься до методології раннього розвитку дітей. Суть всіх технік полягає в навчанні дитини шляхом введення необхідної інформації в процес гри. Методики спрямовані на навчання дитини читання, математики, письма. Часто використовуються вірші і пісні, для поліпшення запам'ятовування інформації. Авторські методики вивчення іноземної мови: Д. Петрова, І. Франка, Пімслера, Р. Мерфі, Б. Льюїса.

Використання *інформаційно-комунікативних технологій навчання* також один з провідних сучасних педагогічних технологій, особливо коли за останні роки частим явищем стало дистанційне навчання. Інформаційно-комунікаційні технології навчання (ІКТ) – це сукупність методів і технічних засобів реалізації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів забезпечення ефективного процесу навчання. Оскільки сучасні діти вміють користуватися комп'ютерними технологіями, це дає можливість вчителю початкових класів використовувати данні технології у навчальному процесі. ІКТ дають можливість доступу до більшої кількості інформації, мобільності. ІКТ впливають на емоційну сферу молодшого школяра, сприяючи підвищенню пізнавальної активності, підвищенню інтересу до предмета та навчання взагалі, активізації навчальної діяльності учнів. Уроки із використанням ІКТ є одним з найбільш важливих результатів інноваційної роботи в початковій школі.

Отже, сучасні освітні цілі вимагають застосування сучасних методів та засобів. Інноваційні технології навчання це один з провідних інструментів за допомогою якого можна значно підвищити якість освіти, оновити освітній процес а головне зробити навчальний процес більш цікавішим для учнів.

Список літератури:

1. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja; під заг. ред. Н. М. Бібік. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І.М. Дичківська. – 2-ге вид. – Київ: Академвидав, 2012. – 352 с.

Марункевич Я. Ю.
*кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри психіатрії, наркології та психотерапії
з курсом післядипломної освіти*
Вінницький національний медичний університет
імені М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми. Проблема пандемії COVID-19 у 2020 році є найбільш актуальною у сучасному світі. Вона хвилює всіх державних лідерів, чиновників, лікарів, науковців, освітян, здобувачів освіти – загалом всі категорії населення різних країн світу. В системі освіти пандемія зумовила перехід на повну дистанційну форму навчання. Ідея поєднання традиційних та інформаційно-технологічних дистанційних форм навчання не нова, вона, і раніше, активно обговорювалась в науково-педагогічних колах, як один з високоефективних напрямків удосконалення методології вищої освіти [3, с. 8]. Проте, повний перехід на дистанційне навчання став новим викликом для вищої медичної школи.

Мета. Метою є проаналізувати основні проблеми, що виникають при дистанційному навчанні у медичних вузах на прикладі кафедри психіатрії, наркології та психотерапії з курсом ПО та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Процес навчання на клінічних кафедрах у медичних вишах характеризується ключовою особливістю – роботою студентів з пацієнтами. Ця принципова відмінність між освітою у медичних вузах на відміну від усіх інших вишів і обумовлює основні труднощі, що виникають під час дистанційного навчання. Проте, це не єдина проблема, що виникає при дистанційній формі навчання. Під час викладання психіатрії та наркології ми виявили ряд проблем.

По-перше, це вибір платформи дистанційної освіти. Цей вибір визначався рядом критеріїв, таких як: наявність завжди доступного та необмеженого хмарного сервісу, можливість роботи в браузерах (Chrome, Edge), наявність класичної програми (Windows, MacOS, Linux) та мобільного додатку (iOS, Android), функція створення команд (груп) та можливість додавання учасників та робота в команді у будь-який час, чат, вкладення файлів (презентації, документи, фото, тощо), відео/аудіо-конференція з учасниками команди, запис та перегляд заняття, демонстрація екрану, огляд презентацій PowerPoint, наявність маркерної

дошки, функція опитування у вигляді тестових завдань, вибір мови інтерфейсу. На даний момент, існує чимало сервісів для дистанційного навчання: Skype, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, eTutorium Webinar, BigBlueButton, Google Hangouts, Webex тощо. Для навчального процесу у Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова була застосована платформа дистанційної освіти Microsoft Teams, яка найбільше відповідає усім вище перерахованим критеріям. Таким чином, використання Microsoft Teams вирішило ряд труднощів, а саме: нестабільність інтернет-зв'язку, ліміт часу та відсутність специфічних навчальних інструментів таких як, вкладення різних форматів файлів (PowerPoint, Word, PDF, JPEG тощо), демонстрація екрану, огляд презентацій PowerPoint з функцією нотаток, наявність маркерної дошки, функція опитування у вигляді тестових завдань.

Наступна проблема, яку слід зазначити – це низька мотивація навчання у зв'язку з виникненням страху, тривоги, депресивних реакцій, іпохондрії, соціальної тривоги, фобій в умовах пандемії. Для подолання таких негативних психологічних наслідків пандемії серед студентів на кафедрі психіатрії, наркології та психотерапії було створено «телефон довіри» для психотерапевтичного супроводу студентів, який, в тому числі, проводиться у вигляді онлайн-консультування.

І нарешті, найсуттєвіша проблема, що виникла під час дистанційного навчання – це неможливість роботи з пацієнтами. Для вирішення цієї проблеми, були розроблені різноманітні клінічні ситуаційні задачі (case-study), які розвивають клінічне мислення, формують навички проведення диференційного діагнозу та прийняття рішення в конкретній ситуації. Метод case-study (від англ. case – випадок, ситуація), або метод конкретних ситуацій, – це педагогічна технологія, заснована на моделюванні ситуації або використанні реальної ситуації з метою аналізу даного випадку, виявлення проблем, пошуку альтернативних методів вирішення та прийняття оптимального вирішення проблеми [1, с. 70]. Сьогодні, метод case-study набуває все більшої популярності серед вищих медичних навчальних закладів [2, с. 333]. Демонстрація кейсів можлива у друкованій формі, мультимедійній та відеоформах. Також використовувався різноманітний симуляційний матеріал, у вигляді наукових, навчальних відеофільмів та відеофрагментів, які наочно демонструють різні психопатологічні симптоми, синдроми та нозології.

Окрім проблем, варто зазначити також деякі переваги дистанційного навчання: це вищий рівень відвідування онлайн-занять, більш гнучкий тайм-менеджмент, подолання певних бар'єрів, пов'язаних з деякими індивідуально-психологічними особливостями особистостей (тривожність, сенситивність, невпевненість, лабільна самооцінка, боязнь висловлювати свою думку в групі тощо), під час опитування у більш психологічно-комфортних умовах.

Висновки. Таким чином, пандемія COVID-19, безумовно, повпливала на усі сфери життя, в тому числі й освіту. Перехід на повну дистанційну форму навчання показав, що сьогодні вища медична школа готова і до таких викликів. На прикладі кафедри психіатрії, наркології та психотерапії з курсом ПО Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова проблеми, що виникали були вирішені за допомогою використання стабільної потужної мультифункціональної платформи дистанційної освіти Microsoft Teams, запровадження психологічного онлайн-консультування та психотерапевтичного супроводу студентів, а також за допомогою використання методу case-study та демонстрації наукових і навчальних відеофільмів та відеофрагментів.

Список літератури:

1. Сурмін Ю.П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. – К.: МАУП, 2005.
2. Філоненко М.М. Психолого-педагогічна готовність викладача ВМНЗ в інноваційних умовах освіти / М. М. Філоненко // Гуманітарний вісник. – Дод. 1 до вип. 27, т. II (35): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2012. – С. 333–339.
3. Вороненко Ю.В. Реформування системи медичної освіти в світлі концепції «суспільство знань» / Ю.В. Вороненко, О.П. Мінцер // Український медичний часопис. – 2006. – No 1 (51). – С. 6–13.

Полудьонна Н. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки*

Кравець В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри філософії права та юридичної логіки*

Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ: ДАНИНА ТРАДИЦІЇ ЧИ ПРОЯВ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ?

За своїм змістом, формами і методами освіта не є незмінним, закріпленим феноменом, адже вона увесь час реагує на нові

цивілізаційні виклики та суспільні реалії, тенденції та перспективи розвитку суспільства, його національне буття [4, с. 194].

На думку науковців ніколи ще інтервал між відкриттям нової ідеї та впровадженням її в суспільну практику не був настільки коротким. Це свідчить про появу нової інноваційної культури, яка стає ще однією цінністю суспільства. Вона відіграє роль соціокультурного механізму регуляції інноваційної поведінки людини в цілому.

Оскільки знання, технічні засоби та технології піддаються ризику морального старіння, інноваційність стає невід'ємним атрибутом освіти, перетворюючи її з «освіти сьогодні» на «освіту завтрашнього дня». Дійсно, інновація будь-якого засобу відносна як в особистісному, так й у часовому вимірі. Вона завжди носить конкретно-історичний характер. Наприклад, новою, свого часу, була класно-урочна система Я.А. Коменського. Народжуючись у конкретний період часу, прогресивно вирішуючи завдання відповідного етапу, освітня інновація швидко перетворюється в освітню традицію, загальноприйнятну практику, або навіть, застаріти і зникнути.

Поняття «інновація» походить з латинської мови і означає «оновлення, нововведення або зміна». Це поняття вперше з'явилося у XIX столітті у наукових працях культурологів і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу [3, с. 8]. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового до цілей, змісту, методів і форм навчання та виховання, до організації взаємодії науково-педагогічного працівника і здобувача освіти. Інноваційні процеси в освіті стали предметом спеціального вивчення на Заході приблизно з 50-х років минулого століття. В Україні термін «освітня інновація» почав використовуватися лише у середині 80-х років XX століття. З 2002 року поняття «інновація» закріплене в ст. 1 Загальних положень Закону України «Про інноваційну діяльність».

Щодо розуміння самого поняття «освітня інновація» протиріч не існує. В науковій літературі освітню інновацію розуміють як процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [2, с. 330]. Об'єктами освітньої діяльності є знання, програми та проекти, навчальний та виховний процеси, організаційні та адміністративні рішення, що істотно поліпшують якість освіти [5, с. 41].

Як бачимо, тему освітніх інновацій обговорюють вже кілька десятиліть і надалі будуть обговорювати. Оскільки глобалізаційні процеси та, відповідно, ринок праці щоразу потребує усе більш обізнаного фахівця. Але ж самі по собі освітні інновації не виникають,

вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів.

На нашу думку, основними причинами виникнення необхідності в освітніх інноваціях є:

- суперечності між новою та попередньою системою освіти;
- потреба в якісно новому рівні практичної підготовки майбутніх фахівців;
- перехід учасників освітнього процесу на принципово новий рівень мислення, організації взаємодії та співпраці;
- запровадження компетентнісного підходу (рекомендований ЮНЕСКО у якості провідного напрямку розвитку вищої освіти);
- конкуренція закладів вищої освіти.

Важливо наголосити, що джерелами інноваційних ідей закладу вищої освіти є:

- соціальне замовлення та його втілення в законах і нормативних актах;
- сучасні досягнення у різних галузях наук;
- передовий досвід науково-педагогічних працівників;
- результати дослідно-експериментальної роботи;
- зарубіжний досвід;
- ефективний освітній менеджмент.

Пріоритетними освітніми інноваціями в закладах вищої освіти залишаються:

- розвиток методології інноваційної діяльності;
- система дистанційного навчання;
- комп'ютеризація бібліотеки з використанням програм електронного каталогу та створення фонду електронних навчальних та навчально-методичних матеріалів;
- комп'ютерні навчальні програми (електронні підручники, тренажери, тьютори, лабораторні практикуми, тестові системи);
- освітні системи на базі мультимедіа-технологій і графічного супроводження (фотознімки, діаграми, малюнки), анімаційної технології (наприклад, анімація тексту лекцій), відеотеки лекційних занять;
- засоби телекомунікації, що включають електронну пошту, телеконференції, локальні і регіональні мережі зв'язку, мережі обміну даними тощо;
- електронна система управління діяльністю закладу вищої освіти в цілому та освітнім процесом зокрема.

У навчальному процесі повинні використовуватись різноманітні інноваційні педагогічні методики, основою яких є інтерактивність та максимальна наближеність до реальної професійної діяльності майбутнього фахівця, зокрема:

– імітаційні та інтерактивні технології (дидактичні ігри (ділові та рольові), квести, квазіпрофесійні ситуації, тренінг (максимально наближений до реальності відеотренінг), коучинг);

- технологія «кейс-метод»;
- комп'ютерне моделювання та симуляції;
- технології колективно-групового навчання;
- технології ситуативного моделювання;
- технології опрацювання дискусійних питань;
- проектна технологія;
- інформаційні та діяльнісні технології;
- евристичні технології;
- технології диференційованого навчання;
- текстоцентрична технологія навчання.

Останнім часом активно розвиваються дистанційна технологія, практика поступового впровадження засобів відеоконференцій у сферу відкритої освіти.

За таких умов особливого значення в системі освіти набуває феномен інноваційної культури. В. О. Балабанов під інноваційною культурою розуміє різновид організаційної культури, який сформулювався за рахунок прагнення людини до кращих та якісних змін у їхньому житті, що є важливим соціальним аспектом суспільного розвитку [1, с. 388].

На основі аксіологічного підходу інноваційна культура розглядається як система цінностей, відображених у свідомості й поведінці особистості, що виражається через виявлення творчих сил і здібностей, талантів, розвиток і реалізація креативного потенціалу. Таким чином, інноваційна культура фахівця з вищою освітою відображає його здатність до творчого сприйняття, розуміння і перетворення дійсності у професійній сфері, його здатність успішно діяти в динамічному інноваційному середовищі. На нашу думку, інноваційна культура призведе до того, що у дипломах може з'явитися термін його дії задля боротьби з інерцією когнітивних компетенцій.

Таким чином освітні інновації створюють інноваційне середовище, що викликає зміни до:

- мети та змісту навчання, його методичного забезпечення;
- методів і технологій;
- навчальних планів та програм;
- форм організації освітнього процесу та видів навчальних занять;
- систем контролю та оцінки, фінансування і виховної роботи;
- процесів освітнього менеджменту.

Інноваційна культура науково-педагогічних працівників є рушійною силою до оновлення стилю педагогічної діяльності та організації освітнього процесу, методик та технологій викладання, переходу на принципово новий рівень мислення, організації взаємодії та співпраці із здобувачами вищої освіти.

Список літератури:

1. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Організація праці менеджера : підруч. / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – 2-е вид., перер. та доп. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 416 с.
2. Енциклопедія освіти /Академ. пед. наук: головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Инновационный менеджмент: Учебное пособие / Под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. – М.: Дело, 2003. – 528 с.
4. Полудьонна Н.С. Якість освіти як умова сталого розвитку людства // Сучасний вимір психології та педагогіки : Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22–23 травня 2020 року). – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020.
5. Сисоева С.О., Соколова І.В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посібник / С.О. Сисоева, І.В. Соколова. – 2016. – 338 с.

Sychevskaya L. E.

Master of Psychology, Chief Scientific Secretary

Oliyynyk L. G.

Master of Psychology,

Head of the Department of Scientific and Educational Activities,

Co-Founder

Kyiv Academy of Cossacks

Kiev, Ukraine

THE IMPORTANCE OF FEEDBACK ON EVENTS ON COSSACK TOPICS IN SOCIAL NETWORKS

The Cossacks are a state of mind, they are making the human dream of will, freedom, equality and brotherhood come true. They left us with a rich *historical and ethno-cultural heritage*. It should not be lost by descendants and can have great cultural and educational significance for our contemporaries. Kiev Academy of Cossacks is engaged in the popularization of this rich heritage [1].

Analysis of materials from a whole series of studies of various aspects of the perception of the Cossack theme by our contemporaries [1; 2] allows us to assert that in the modern world it is advisable to consider the Cossacks not only as a historical phenomenon, but mainly as a legend, personifying the eternal dream of mankind about human life in equality, brotherhood and

happiness. At the same time, as researchers of Cossacks assert, the Cossacks were not a historical phenomenon, the role and significance of which was confined to national boundaries [3; 5].

The German researcher of the Cossacks G. Steckl [5] considered the problem of "borderlands" (Grenze, Frontier) as a social and historical phenomenon of international scale, characterized by specific conditions and organization of life [5]. It was in these conditions that the philosophy, the way of life and the way of life of those strata of the population that then lived on the territory of this borderland were formed [3; 4; 5].

To popularize information on Cossack topics in 2010, a scientific and educational organization KyAC was created. Currently KyAC is a generator of scientific, educational, socio-cultural and ethno-cultural projects for the popularization of the Cossack ethno-cultural heritage. For the practical implementation of the ideas of the KyAC initiated the creation of the Cossack ethno-cultural space "Kozatska Svitlytsya", that works within *a large-scale historical and ethno-cultural project "Cossacks as a social estate and ethno-cultural community"* [2].

Proper names, all projects and content of the work of "Kozatska Svitlytsya" and the entire Kiev Academy of Cossacks are protected by the Law of Ukraine as intellectual property [1; 2].

The search for optimal ways to popularize the Cossack ethno-cultural heritage showed the need to study the main issues of the psychological characteristics of the perception of the Cossack heritage, as well as ways to obtain this information. Modern communication technologies, namely popular social networks, instant messengers and online platforms, should be of particular importance. Work was carried out with high school and student youth to study the importance of modern communications in the popularization of the Cossack heritage; the author's questionnaire was created, consisting of 12 questions, which also included questions about possible ways to popularize the Cossack heritage from the point of view of our respondents. Most respondents answered yes to question #1 about the use of social networks. In this publication, we bring to your attention a fragment of this study.

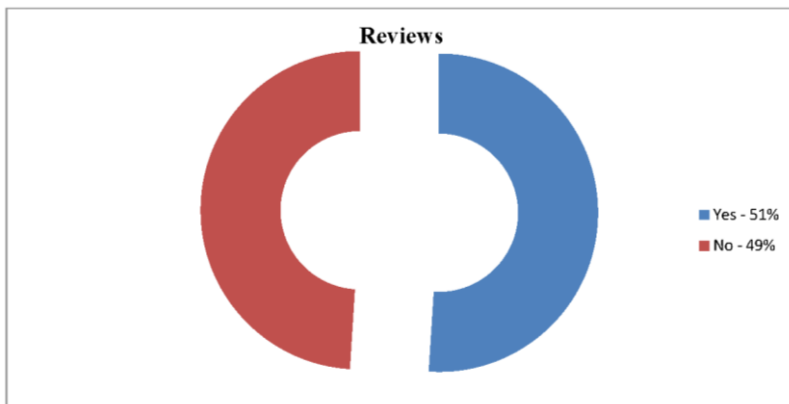
Author's questionnaire "Research on the importance of modern communication technologies in the popularization of the Cossack heritage"

(authors: Sychevska L.E., Oliynyk L.G.).

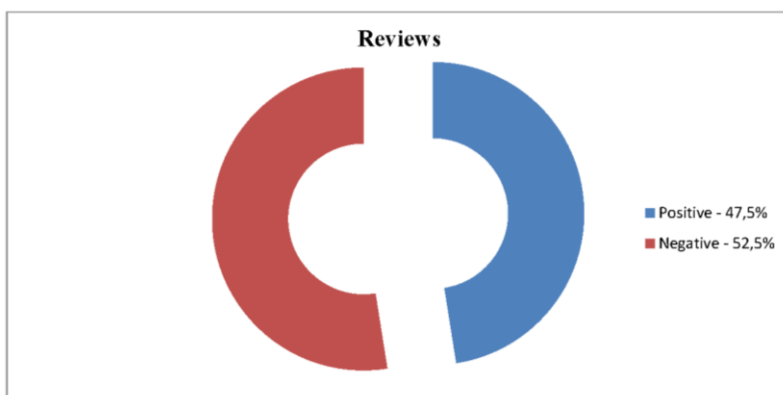
1. Do you write reviews in social networks about past events? (Yes (51%). No (49%).

2. Which ones are most often positive or negative? Positive (47.5%). Negative (52.5%).

Question #1 concerned social media reviews of past events. Slightly more than half of the respondents indicated that they write reviews at all (51%). A little more than half of them post negative reviews (with criticism and dissatisfaction) – 52.5%, and less than half of the respondents usually write positive reviews (47.5%) (Pic. 1 and 2, answers to question #2). This allows us to talk about the need to make more efforts for the optimal implementation of various thematic events.

Pic. 1. Diagram «Answers to question #1»

Pic. 2. Diagram «Answers to question #2»

We express our sincere *gratitude* to all respondents who took an active part in the study.

Conclusions:

1. Organizers of various cultural and educational events should take into account and actively use the capabilities of social networks, popular instant messengers and other online platforms, as they can help in finding the best ways to popularize the Cossack ethno-cultural heritage for our contemporary.

2. Our contemporary shows a high psychological readiness to receive information about cultural and educational events through the largest social networks, popular instant messengers and other online platforms, which must be taken into account by the organizers of their holding.

3. Social networks and messengers are increasingly playing an extremely important role in informing our contemporary about various events of interest to him.

References:

1. Волошина А. Л., Сичевська Л. Є, Олійник Л. Г. Психологічна готовність нашого співвітчизника до пізнання козацької етнокультурної спадщини [Текст] / Волошина А. Л., Сичевська Л. Є, Олійник Л. Г. // Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету В. Л. Федяєва – 2018. – № LXXXIII (83), листопад, том II – с. 9-16.
2. Волошина А.Л., Сычевская Л. Е., Олейник Л. Г. Формирование глобального интереса к казачеству и казацкому этнокультурному наследию у нашего современника через казацкое этнокультурное пространство // РЕМ: Psychology. Educology. Medicine. – 2019. – № 2.
3. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка / Запорозька Січ у західноєвропейських історико-літературних пам'ятках. – Київ: Дніпро, 1992. – 495 с.
4. Таїрова-Яковлева Т. Г. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / Тетяна Таїрова-Яковлева; пер. з рос. Т. Кришталовської. – Київ: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2017. – 184 с.: іл.
5. Stokl G. Die Entstehung des Kosakentums. – Munchen, 1953.

Stupak M. H.
Senior Lecturer at the Department of Accounting and Taxation
Chernivtsi Trade and Economics Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics
Chernivtsi, Ukraine

THE SIGNIFICANCE OF APPROPRIATE TEACHING MATERIALS IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ACCOUNTANTS

Modern trends in education during the processes of business integration and its globalization as well as expansion of international cooperation require higher educational establishments to constantly find out innovative teaching methods and techniques for training highly qualified specialists. The problem is of particular importance in the context of teaching English for Specific Purposes (ESP) when it is necessary not only to teach students to speak English, but also to facilitate their developing foreign language professional competence.

In the course of evolution that happened to the researchers' views as for different approaches to the subject matter of ESP, its interpretations have also changed. Nevertheless, despite different views, all the existing definitions of ESP have some common features stipulating that it should be based on meeting the very specific needs of a very specific group of learners.

Nowadays, there are a lot of teaching materials in ESP (textbooks, tutorials, manuals, etc) with an overall economic focus, but very few are addressed to professional training of future accountants. In this regard, appropriate teaching materials in ESP that would both comply with demands of our times and take maximum account of peculiarities connected with these professional activities are crucial since they should consider the learners' expectations and learning styles, and should have a clear role in the learning/teaching process. Thus, in this paper we will focus on the significance of appropriate teaching materials in ESP for professional training of future accountants in order to develop their foreign language professional competence.

Professional competence is viewed as the gathering of specialized knowledge that forms the intellectual, technical-functional, behavioral, ethical and political competences, particularly, by the professional in their productive role, in a way that generates recognized results individually or collectively [1].

Based on the above mentioned, we can define foreign language professional competence of future accountants as the combination of foreign language communicative and professional competences, which will allow

them to be successful in their further professional activities and to create preconditions for their career growth.

It should be mentioned that foreign language teachers can rely on developing students' foreign language professional competence as long as they implement interdisciplinary coordination. In this context, R. Hryshkova points out that interdisciplinary coordination is a constant, dynamic and multilateral relationship between teaching a foreign language for specific purposes and certain major-related subjects, the latter playing the role of customers who order special vocabulary necessary for foreign language professional communication, which should be taught during foreign language classes [2, p. 109].

Consequently, when selecting or developing teaching materials in ESP foreign language teachers should use original sources connected with such major-related subjects as accounting, taxation, finance, banking, analysis, control and audit. According to A. Cunningsworth, appropriate ESP materials should meet certain requirements. We have chosen the major of them:

- the material should be based on learners' needs;
- objectives should be specified in both content and performance terms;
- foreign professional language should be related to the subject area;
- there should be a balance between subject-specific language items (grammar, vocabulary, discourse structure) and operational skills and strategies in language use;
- the material should consider collaborative work between teachers and students;
- task-based and skill-based activities should mirror real life situations;
- the material should provide for individual study [3, p. 135].

To our mind, it is worth paying attention to such course books as «English for Accounting» by Evan Frendo and Sean Mahoney (Oxford University Press) and «Market Leader Business English. Accounting and Finance» by Christine Johnson (Financial Times, Pearson Education Limited, Longman), which fully meet the above mentioned requirements. These publications are ideal for anyone who needs to communicate with colleagues and clients about accounting and financial matters. However, Ukrainian scientists, educators and methodologists should develop their own teaching materials in order to approach the content and methods of teaching ESP to our students' practical needs, paying a special attention to their interests and motivation.

Thus, appropriate teaching materials in ESP play a significant role in professional training of future accountants since they help students acquire a high level of foreign language proficiency as well as facilitate their developing professional competence, namely the ability to perform complex specialized tasks and to solve practical problems within their professional area.

References:

1. Harris, R., Guthrie, H., Hobart, B. and Lundberg, D. (1995). Competency-based education: Between a rock and a whirlpool. Melbourne: McMillan.
2. Hryshkova, R. O. (2015). Metodyka navchannya anhliys'koyi movy za profesiynym spryamuvannyam studentiv nefilolohichnykh spetsial'nostey [Methodology of teaching English for specific purposes for students of non-philological specialties]. CHDU im. Petra Mohyly, Mykolayiv, 220 p. (in Ukr.).
3. Cunningsworth, A. (1995). Choosing your Coursebook. Oxford, Mackmillan Heinemann, 153 p.

НАПРЯМ 7. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

Биць Н. М.

викладач іноземної мови

Відокремлений структурний підрозділ

«Педагогічний фаховий коледж

Львівського національного університету імені Івана Франка»

м. Львів, Україна

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОУЧИНГ ЯК НОВІТНИЙ МЕТОД РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ

Інтеграція України до європейського освітнього простору передбачає підготовку фахівців високої якості у закладах вищої та фахової передвищої освіти. Одним із основних пріоритетів у період національного та духовного відродження суспільства є реформування системи освіти, що спрямоване на відтворення інтелектуального потенціалу нації, виходу вітчизняної науки на рівень світових стандартів.

Одним з важливих та інноваційних підходів у формуванні та розвитку професійної компетентності педагогічних працівників є коучинговий. Він повністю відповідає сучасним вимогам української освіти, а необхідність вивчення педагогічного коучингу в освітніх закладах зумовлена наступними обставинами: складністю завдань, які стоять сьогодні перед педагогами й освітніми установами; динамічністю і різноманітністю завдань, які неможливо розв'язати традиційними шляхами; високою конкуренцією на ринку освітніх послуг між різними організаціями і установами, які потребують створення нових освітніх програм, зміни контексту навчального матеріалу, підвищення кваліфікації педагогічних працівників та ін. Педагогічний коучинг як освітній метод дозволяє максимально розкрити потенціал людини, виявляти іще нереалізовані її ресурси. Коучинг вивчає закономірності, механізми та способи створення передумов для максимального саморозкриття потенціалу особистості чи колективу, включно із професійним самоусвідомленням та лідерством, самовдосконаленням і саморегуляцією. Коуч, який працює з педагогом або ж з групою не дає готових порад та рекомендацій, а допомагає віднайти власні способи розв'язання актуальних проблем. Він формує компетенції безпосередньо у процесі роботи, допомагає людині розвиватися, творити, пізнати межі своїх здібностей та досягти певної мети [1, с. 6]

Як зазначає С. Романова, коучинг визначають як творче партнерство, що дозволяє реалізувати особистісний і професійний потенціал людини. Коучинг означає наставляти, надихати, тренувати. Завдання тренера-коучера – допомогти людині розвинутися і бути готовою до змін [2, с. 83]

Слово «коуч» угорського походження. У XIX ст. в угорському селі Кочі (Kocsi) майстри виготовляли новий вид карети – замкнений екіпаж полегшеної конструкції, який дуже швидко став популярним у Європі. Візок отримав назву села, з якого походив, а з часом за алегорією так стали називати і людей. Сьогодні коуч – це фахівець, який допомагає своїм «пасажирам» якнайшвидше й ефективніше дістатись обраної мети. Головна ідея коучингу була запропонована ще Сократом понад два тисячоліття тому: суть полягає у наставництві, супроводі задля реалізації потенціалу особистості чи максимального підвищення власної природної продуктивності.

Коучинг як нова форма консультаційної підтримки з'явився на початку 1980-х років. Спочатку під цим поняттям розумілася особлива форма тренування спортсменів, що претендують на видатні результати. Потім коучинг почали застосовувати бізнесмени-початківці, політики, громадські діячі та зірки шоубізнесу в якості ефективної методики досягнення серйозних особистих цілей.

Первинна, головна ідея майстра сучасного коучингу Тімоті Голві, яка червоною лінією проходить крізь усі нашарування безлічі методів й струментів цієї системи ефективного тренування, полягає ось у чому: ми всі (кожен окремо) за природою своєю не посудини, які необхідно наповнити, а скоріше «жолуді, кожен з яких уже містить в собі весь потенціал величного, розкішного дуба. Для реалізації і зростання нам необхідні їжа, заохочення, світло – але в нас уже є зерно дуба» [5, с. 9]

Тімоті Голві, спортивний тренер, внаслідок роздумів над ефективністю гри у теніс дійшов висновку, що якщо хтось і здатний вплинути на результат гри, погіршити чи покращити внутрішній стан гравця (який він називав внутрішньою грою), то це лише сам гравець. Дослідник зрозумів, що опонента всередині власної голови складніше перемогти, ніж супротивника в реальній грі; якщо коуч викладач допоможе гравцеві усунути або ослабити внутрішні бар'єри у власних діях, то несподівано з'явиться внутрішня сила, яка вестиме його далі, без необхідності значних технічних пояснень і повчань з боку коуча. Спочатку Т. Голві вдосконалив методику навчання гри в теніс, а потім екстраполював свої розробки у сферу бізнесу. Так за методикою закріпилася назва «коучинг».

Швидкий плин часу, зміна культурно історичних і освітніх цінностей змушують сучасних педагогів шукати нові дієві методи конструктивного впливу на свідоме ставлення студентів до процесу навчання та

ефективного засвоєння професійних знань. Тому коуч педагогіка – педагогіка самовизначення, як її називають, – набуває особливого значення. Коучинг дозволяє вирішувати найактуальнішу проблему навчального процесу – управляти мотивацією студентів. Саме тому у Великій Британії, наприклад, обґрунтована діюча система т'юторства (від англ. tutor – учитель). Навчаються по ній переважно самостійно з підручниками, а педагог т'ютор консультує раз на тиждень. Коли є мотивація – виникають відповідні дії.

Принципи коучингу: 1. Відсутність жорсткої експертної оцінки. При такому стилі керівник не дає готового рішення, він надає співробітнику компетентну і психологічну допомогу в пошуках свого власного рішення. 2. Коуч-керівник, тобто наставник, ніколи не оцінює формулювання завдання, не пропонує як пріоритетних своїх варіантів рішення, не дає безапеляційних порад [1, с. 10]

Однією з ефективних у сфері сучасного коучингу є техніка GROW (англ. – зростання), запропонована Дж. Уїтмором. Сутність техніки полягає в послідовності ефективних питань. Назва є абrevіатурою чотирьох англійських слів: Goal (мета), Reality (реальність), Options (варіанти дій), Will (воля). Спочатку за допомогою питань з'ясовується мета, яку студент прагне досягти: «У якому напрямі ми хочемо працювати? Чого ми хочемо? Яка наша довгострокова мета? Чи є наша мета вимірною? Чи справді ми цього хочемо?». Наступні питання стосуються аналізу реальності: «У якій ситуації ми зараз перебуваємо? Якими ресурсами володіємо? Чого ми побоюємося? Що станеться, якщо ми досягнемо бажаного? Хто ще може вплинути на ситуацію?» Третя група питань спрямовується на визначення варіантів дій, які може вибрати студент для досягнення поставленої мети: «Що може допомогти нам у вирішенні питання? Яким методом ми будемо діяти? Що ще ми можемо зробити? Яке з вирішених завдань для Вас є найбільш приємним?» Завершує коучингову сесію група питань на виховання волі до дії: «Що ми вибираємо для досягнення мети? Як обрані варіанти працюють? Що допоможе досягти мети? Чи сильний мотив? Якою є самоорганізація і чи правильно ми управляємо часом для досягнення мети?» [4 с. 64]

Неодмінною умовою ефективного партнерства при спілкуванні у стилі «коучинг» є взаємоповага і довіра, а важливими вміннями педагога-коучера – вміння слухати, ставити запитання та забезпечувати зворотний зв'язок. Таке спілкування вимагає від педагога щирого зацікавлення студентами і прийняття їх такими, якими вони є, емоційної компетентності, емпатії як здатності співпереживати, неупередженості, активного і глибинного слухання, професійних знань, технологій і досвіду. Використання бесід і модерованих дискусій вимагає зміни ролі педагога із директивного керівника на помічника, який усвідомлює

механізми і динаміку групової роботи, допомагає у досягненні мети, визначеної групою.

Педагогічну технологію коучингу можна застосовувати як у процесі викладання на лекціях, так і на практично-семінарських заняттях, шляхом урізноманітнення подання матеріалу, для виконання науково-дослідних завдань, творчих проєктів, курсових і дипломних робіт з метою стимулювання самостійного пізнавального пошуку, вміння критично сприймати інформацію, прийняття рішень, розвитку незалежності, відповідальності, впевненості у власних можливостях. Введення коуч-тренінгу під час написання диплома дозволяє успішніше його захистити, знайти напрям майбутньої справи і шляхи втілення своїх цілей у життя. Майбутні педагоги, які здобули уміння і досвід вирішувати проблеми у навчальних ситуаціях, набувають компетенцій, які зможуть застосовувати в професійній діяльності з метою саморозвитку і самореалізації.

Отже, коуч-навчання – це цілеспрямований професійний психолого-педагогічний процес організації сприятливої атмосфери, наполегливе стимулювання самостійної активної творчої навчально-пізнавальної і дослідницької роботи студентів з оволодіння фаховими знаннями, вміннями й навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду і етично естетичних поглядів і переконань. Коучинг в освіті – це творча взаємодія рівноправних учасників освітнього процесу, спрямована на виявлення та реалізацію потенціалу того, хто навчається, для досягнення ним високого освітньо-професійного, соціального, особистісного розвитку.

Список літератури:

1. Відлацька О.С. Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку керівника гуртка в системі позашкільної освіти: методичний посібник // О.С.Відлацька. – Кам'янець-Подільський: Науково-методичний відділ ЦДЮТ, 2018. – 54 с.
2. Романова С.М. Коучінг як нова технологія в професійній освіті / С.М. Романова // Вісник Нац. авіац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Психологія. – 2010. – Вип. 3. – С. 83-86.
3. Симодейко С.І. Коучинг як інноваційний метод навчання студентів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Педагогіка, соціальна робота. – 2011– Вип.20.– С. 131–133.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_20_51
4. Шевчук С.П. Коучинг як метод навчання студентів у контексті реформування вищої освіти України // Наукові праці. Педагогіка. – 2016. – Випуск 257. Том 269.
5. Юрковська Надія Коучинг у вищій школі, або «Двигун» саморозвитку студента // Світогляд. – 2017. – № 2. – С. 9–11.

Маценко І. В.
викладачка

Сохнич А. В.
студентка

Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мітокару Л. В.
вчителька

Білоцерківська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 12
з поглибленим вивченням інформаційних технологій
м. Біла Церква, Київська область, Україна

ІГРОФІКАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Однією з найбільш давніх проблем викладання навчальних дисциплін є залучення студентів в освітній процес, що пов'язано з низькою вмотивованістю та незацікавленістю предметом. Упровадження різноманітних освітніх технологій і методичних інструментів не забезпечує повноцінного розв'язання зазначеної проблеми. У сучасному технологічному світі викладачеві потрібно розширювати свій методичний інструментарій новітніми методичними знахідками, щоб осучаснити класичні моделі лекційних, практичних та семінарських занять [4, с. 87].

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що ігрофікація як метод навчання є однією із першорядних тенденцій ресурсного наповнення освітнього простору та його емоційного оновлення атрактивності процесу засвоєння інформації.

Феномен гри пронизує людське буття. До того ж гра (зокрема, такий її модус як рольова гра) пов'язана із потребою особистості в актуалізації, самопізнанні, самореалізації та внутрішній еволюції, а тому є фундаментальним соціокультурним явищем [2, с. 92].

Гейміфікація (від англ. слова gamification, game – гра) – це процес використання ігрового мислення і динаміки ігор для залучення аудиторії та вирішення завдань, перетворення чого-небудь у гру. Гейміфіковане навчання означає додавання елементів ігрового процесу до чинних навчальних курсів, щоб залучити студентів, мотивувати їх дії, сприяти навчанню [1]. Гейміфікація допомагає реалізовувати соціальні зв'язки в процесі навчання, удосконалювати майстерність, не забувати про конкуренцію, дбати про досягнення і статус.

Основу ігрофікації становить досить велика кількість психологічних і поведінкових принципів, але в усій їх кількості можна виділити 4 най-

більш важливих: принцип мотивації; принцип несподіваних відкриттів і заохочень; принцип статусу; принцип винагороди [1].

Сучасний розвиток міжнародних відносин, вільний діалог з європейськими країнами зобов'язує викладачів підвищувати мотивацію студентів до рівня опанування іншомовною компетенцією [5, с. 305]. Тому виникають запитання: Як це можна зробити? Як викладачеві змінити традиційну модель заняття та встигнути опрацювати необхідний матеріал, коректно оцінити здобуті студентами знання й набуті вміння?

У освітньому середовищі України впровадження ігрової фікації тільки починається, найчастіше ігрові елементи зустрічаються при впровадженні навчальних квестів.

Квест – жанр ігор, основу ігрового процесу яких складає розв'язання поставлених завдань завдяки їхнім обміркування, уважного пошуку підказок і прихованих деталей. Такі ігри можуть організовуватися індивідуально, у груповій чи кооперативній (колективній) формах. Освітній квест стимулює інтерес, сприяє засвоєнню знань студентами, а ігрові елементи розвивають мотивацію та стимулюють позитивні емоції щодо вивчення навчальних дисциплін. У довідниковій літературі [4, с. 57] зазначено, що квест (від англ. quest – пошук, пошук щастя/знання/істини, пошук пригод) – інтелектуальне змагання з елементами рольової гри, основою якого є послідовне виконання задалегідь підготовлених завдань командами або окремими учасниками.

Пропоновані формати організації навчальної діяльності можна використовувати для партиципації різних масштабів, наприклад, розв'язання питання щодо ефективної комунікації на лекції «Спілкування» з навчальної дисципліни «Загальна психологія». Ігрова фікація не показує очевидних відповідей на питання, але підказує територію для спільного пошуку.

Тема. Пам'ять

Як стати мільйонером...

Пам'ять поділяється на образну, емоційну, рухову і словесно-логічну

Завдання:
Дайте відповідь на запитання, оберіть правильний варіант і заробляйте бали! Хай щастить!

OK

⌚ за часом закріплення та забування

📖 за змістом матеріалу

Ігрофікація пов'язана не зі створенням повноцінної гри, а з використанням елементів гри. Працюючи на рівні елементів, гейміфікація в порівнянні з грою дає більше гнучкості. Тому завдання ігрофікації полягає в тому, щоб взяти елементи, які зазвичай працюють у світі ігор, і ефективно застосувати їх у навчальній діяльності. Є три переконливі причини, за якими будь-який процес, зокрема, освітній, повинен, принаймні, розглянути можливість гейміфікації. Це – причетність (мозок людини потребує розв'язання певних завдань, зворотного зв'язку і багато чого іншого з того, що дають нам ігри); експериментування (освоєння простору можливостей); результативність – накопичення потенціал для подальшого розвитку [1].

Провідна ціль застосування ігрових елементів – створення освітнього простору для ефективного співробітництва.

Ігрофікація досягає залучення з допомогою пришвидшених низок зворотного зв'язку, чітких цілей і правил гри, аргументованої розповіді, завдань, які проблематичні, але досяжні. Наприклад, впровадження STEM – освіти або освіти навпаки на лекції «Пам'ять» з навчальної дисципліни «Загальна психологія», а саме, гра «Як стати мільйонером», що створена на інтернет-сервісі мультимедійних дидактичних вправ LearningApps. Окрім залучення студентів, ігрофікація в освітньому процесі сприяє розвитку гнучкості мислення, досягненню першості у змаганні і формуванню вмінь співпрацювати з оточенням.

Отже, включення елементів ігрофікації дозволяє студентам розвивати гнучкість розуму і здатність розв'язувати проблемні ситуації; навчальна діяльність на ігровій основі підвищує природну жагу студентів до конкуренції та спонукає їх вчитися на своїх неспіхах; в гіперзв'язаному

світі студенти повинні бути здатними співпрацювати один з одним локально та онлайн.

Ігрофікація сприяє формуванню вміння студентів керувати власною поведінкою, використовуючи різні технології переконання без надмірного примусу до змін, а саме, схвалення через нарахування балів та просування у рейтингу спрацьовує як стимул діяти відповідно до соціально-схвальної поведінки. Для досягнення мети учасники освітнього процесу змінюють небажані моделі поведінки на користь більш ефективних.

З огляду на потенціал ігрофікації – це запрошення учасників освітнього процесу до експериментів і дискусій. Більшість нинішніх закликів знаходяться на перетині декількох параметрів і вимагають комплексних рішень. Щоб їх здобути, варто залучати студентів, викладачів, вчителів-практиків для ефективної між-дисциплінарної роботи.

Список літератури:

1. Гейміфікація. Технологія розробки дистанційного курсу 2018-2. Навчальний сайт ХНАДУ. URL: <https://cutt.ly/Lb1Osxa>
2. Зайченко О. Гейміфікація музейного простору в аспекті типології поведінки музейного відвідувача. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 87–98.
3. Ільченко О. В. Використання web-квестів у навчально-виховному процесі. URL: <https://cutt.ly/sb1Of0n>
4. Качан Б. М. Гейміфікація в системі новітніх технологій навчання іншомовної компетентності студентів медичних вищих навчальних закладів. *Народна освіта*. 2017. Вип. 2. С. 55–59.
5. Ткаченко О. Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 303–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_45

Мироненко І. А.
студентка II курсу природничо-географічного факультету

Баюрко Н. В.
кандидат педагогічних наук, доцент

Нікітченко Л. О.
кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Соціально-економічні трансформації, процеси глобалізації, інтеграції та демократизації суспільства визначають принципово нові вимоги до якості освіти. У цьому контексті організація навчальної діяльності учнів потребує значної модернізації, оскільки зміни стосуються освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз наукової і методичної літератури свідчить про існуючий взаємозв'язок між рівнем інформаційно-технологічного забезпечення підготовки школярів та ефективністю їхньої діяльності, між життєвою компетентністю та обсягом засвоєного змісту знань, які швидко змінюються, рівнем розвитку творчого мислення учнів, їхніми вміннями самостійно навчатися впродовж життя, здійснювати самоконтроль діяльності, безперервно самовдосконалюватися. У зв'язку з цим, актуальною є проблема організації навчально-дослідницької діяльності учнів у процесі вивчення шкільного курсу біології [2; 6].

Педагогічні тлумачення висвітлюють різні варіанти визначення поняття «навчання», проте спільною є думка, що це планомірна, організована, спільна і двостороння діяльність учителя й учнів. Тобто навчання є не просто процесом передачі готових знань від учителя до учня, а їх спільною діяльністю.

Діяльнісний підхід до навчання біології вимагає забезпечення єдності відповідних форм організації освітнього процесу, відбору відповідного навчального змісту, різноманітних способів роботи та визначення їх послідовності, спеціальної підготовки вчителя, сучасних засобів навчання [1]. Саме дослідницька діяльність, як одна із видів навчально-пізнавальної діяльності школярів, володіє зазначеними потенційними можливостями.

На думку науковців, дослідницька діяльність є особливим видом інтелектуально-творчої діяльності та результатом функціонування механізму пошукової активності особистості, є основою дослідницької поведінки [2]. Ващенко Л. С. стверджує, що школярі проявляють

дослідницьку позицію по-різному: під час спостереження й дослідів у природі, в своєму розумінні прочитаного тексту, уявному діалозі з його автором, власноручному створенні виробу, придумуванні нового способу розв'язування задачі, знаходженні аналогії між віддаленими явищами, ознаками тощо. Сильна дослідницька позиція поступово впливає на ставлення учня як до навчання, так і до повсякденного стилю життя [2].

Отже, навчально-дослідницька діяльність, що є однією із найважливіших форм навчання в сучасній школі, передбачає організацію навчально-пізнавальної роботи учнів творчого характеру, спрямованої на пошук, вивчення й пояснення фактів та явищ дійсності з метою набуття й систематизації суб'єктивно-нових знань про них.

Різноманітність об'єктів і процесів, що вивчаються на уроках біології, забезпечує величезні можливості для навчально-дослідницької діяльності, в процесі якої учні висловлюють свої думки, працюють індивідуально, в групі і в колективі, реалізують прямий і зворотний зв'язок [4].

Методика організації навчально-дослідницької діяльності учнів у процесі вивчення біології охоплює: визначення для кожного уроку завдань з розвитку дослідницьких умінь; навчальний зміст з біології дослідницького характеру; насичення уроків завданнями проблемно-дослідницького характеру; організацію самостійної дослідницької діяльності школярів; використання демонстрацій фізіологічних і біохімічних дослідів і експериментів з їх подальшим обговоренням; вирішення школярами проблемно-дослідних завдань; обговорення дослідних проблемних ситуацій; комплекс проблемно-дослідних біологічних задач, систему проблемно-дослідних вправ, комплекс дослідницьких завдань для самостійної роботи, комплекс дослідницьких завдань для само-спостережень тощо [3, с. 134].

У нашому дослідженні з метою формування дослідницьких умінь школярів у процесі вивчення біології ми застосовували різноманітні методи: ситуаційні задачі, проблемні завдання, виконання проєктів, демонстрування дослідів тощо. Практичний досвід роботи свідчить, що формування навчально-дослідницьких умінь можна здійснювати поетапно. Цей процес складається з ряду послідовних дій:

1. Створення позитивної мотивації навчально-дослідницької діяльності.
2. Ознайомлення зі змістом, структурою навчально-дослідницького вміння та його значенням.
3. Навчання виконання окремих дій і формування вміння в цілому.
4. Вправи на застосування вмінь.
5. Застосування вмінь у нових умовах [5, с.92].

Такий підхід сприятиме глибшому усвідомленню учнями виконуваних операцій, прискорюватиме процес формування дослідницьких умінь.

З метою формування навчально-дослідницьких умінь добираються відповідні завдання. Наприклад, у процесі вивчення курсу біології 6 класу учитель мотивує навчально-пізнавальну діяльність учнів методом пошукової бесіди, в ході якої учні дізнаються щодо: 1) необхідності вивчення внутрішньої будови рослин і переконуються в тому, що ці знання дають можливість зрозуміти основні функції рослинного організму (живлення, дихання, ріст і розвиток, розмноження та ін.); 2) умов для життя рослинних організмів і меліоративних заходів. Далі учитель проводить лабораторну роботу фронтально. Учитель демонструє досліди («Надходження води і розчинених в ній речовин у клітину», «Залежність надходження у клітину води і розчинених в ній речовин від вмісту клітини і властивостей її оболонки», «Надходження розчинених у воді речовин у клітину з ґрунту» та ін.), на основі яких учні роблять висновок: оболонка клітин і цитоплазма здатні поглинати і пропускати крізь себе певні речовини оточуючого середовища. Проникність живої цитоплазми залежить від її складу, будови й життєвих процесів, які відбуваються в цитоплазмі. Тому проникність її нестійка для одних і тих самих речовин, а для певних речовин цитоплазма непроникна взагалі. Таким чином, жива клітина має властивість вибіркової проникності.

У процесі вивчення курсу біології 7 класу, наприклад, теми «Процеси життєдіяльності тварин» доцільно запропонувати завдання для учнів на осмислення дослідів з тем: «Вплив температури на активність земноводних»; «З'ясування залежності життєдіяльності черепах від температури оточуючого середовища»; «Вплив світла на линьку вужа» та ін.

Для розвитку пізнавальної активності і мислення учнів у процесі вивчення розділу «Біологія людини» (8 клас) доцільно використовувати завдання, спрямовані на порівняння, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, побудову гіпотез, оперування знаннями в нових навчальних ситуаціях, конкретизацію і систематизацію понять та ін. Так, зокрема, при вивченні теми «Зв'язок організму людини із зовнішнім середовищем. Нервова система» доцільно продемонструвати досліди з тем «Вивчення впливу вегетативних рефлексів на діяльність серця», «Вегетативна регуляція розміру зіниці» з подальшим обговоренням узагальнюючих висновків [].

Таким чином, творчий підхід до викладання шкільного курсу біології дає поштовх залучити учнів до науково-дослідницької діяльності, викликає у них зацікавленість проблемами пізнання довкілля, збереження природного середовища. Біологічні дослідження під час уроків стимулюють учнів до самостійної роботи з навчальною, науковою літературою, до проведення фенологічних спостережень, до морфологічного аналізу рослинних, тваринних об'єктів, до статистичної обробки результатів. Біологічні експерименти дозволяють зміцнювати міжпредметні зв'язки з навчальними предметами та сприяють розвитку логічного мислення, формують в учнів навички аналізу й синтезу інформації.

Список літератури:

1. Баюрко Н. В. Експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів. *Вісник Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка. Серія Екологія / [редкол.: Л. Г. Любінська (відп.ред.) та ін.]*. Кам'янець-Подільський, 2017. Випуск 2. С. 21–33.
2. Ващенко Л. С. Розвиток дослідницьких умінь старшокласників в умовах профільної школи. *Біологія і хімія у рідній школі*. Київ, 2017. № 3. С. 23–27.
3. Нікітченко Л. О., Левчук Н. В., Баюрко Н. В. Психолого-педагогічні основи формування дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення природничих дисциплін. *Актуальні питання сучасної біологічної науки та методики її викладання* : збірник наукових праць звітної наукової конференції викладачів за 2019-2020 н. р. Вінниця, 2020. 266 с. С. 132–142.
4. Новик Н. В. Навчально-дослідницька діяльність учнів на уроках біології [Електронний ресурс] *Урок. Освіта*. UA. 2017. Режим доступу до ресурсу: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/54362/
5. Падун Н.О. Навчально-дослідна діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 1. С. 90–93.
6. Ягенська Г. В. Формування дослідницьких умінь учнів 7-9 класів на уроках та в позакласній роботі з біології. Луцьк, 2011. 105 с.

Тарасюк О. К.

кандидат медичних наук, доцент

Костюк А. Л.

доктор медичних наук,

професор кафедри акушерства та гінекології № 1

Вінницький національний медичний університет

імені М. І. Пирогова

м. Вінниця, Україна

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У МЕДИЧНОМУ ВИЩІ ТА ЇЇ ОЦІНКА ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

Коронавірусна пандемія призвела до зміни формату навчання, який направлений на ізоляцію учасників процесу. Завдяки цьому навчальний

процес не припинявся, лише видозмінився на дистанційний [5; 6]. Важким, але необхідним виявилось прийняття такого рішення про дистанційне навчання у медичному виші, враховуючи практичну спрямованість клінічних кафедр [4; 7]. Особливо у незручному становищі виявилися студенти-іноземці, які були змушені протягом року вчити медичні предмети в онлайн форматі [1; 2; 3]. Працюючи навчальний рік у таких умовах, ми вирішили провести опитування – анкетування серед іноземних студентів для їхнього оцінювання якості цього формату навчання

Дистанційне навчання для студентів та викладачів проводилося на хмарних сервісах Microsoft Teams або Google Meet. Перевага надавалася першій, так як має більше можливостей і зручна у використанні.

Ознайомлення з цими сервісами відбувалося ще весною 2020 року, коли внаслідок оголошення карантину, було вирішено запровадити навчання дистанційно. Тоді ж усі учасники навчального процесу були зареєстровані у цьому сервісі і успішно закінчували минулий рік, здаючи підсумкові заліки та іспити, використовуючи Microsoft Teams.

Викладачі наповнювали контент предметів тестами, методичними рекомендаціями, навчальними відеофільмами і роликами, презентаціями тощо. Це допомагало студентам у підготовці до предмету. Заняття проводилися в режимі реального часу (онлайн вебіари), переважно шляхом опитування студентів. Крім того, живе спілкування допомагало студентам краще зрозуміти предмет, задавати питання, а викладачу – пояснювати незрозумілі моменти. Важливий у цьому і психологічний момент – спілкування з викладачем є своєрідною психологічною підтримкою студентів, які вимушені дистанційно, а дехто перебуваючи на самоізоляції, вивчати медицину. Використовуючи онлайн-платформу, викладач під час уроку також міг розібрати тести, клінічні ситуації, продемонструвати відеоролік, або презентацію з теми.

Нашою метою було шляхом анкетування, після вивчення предмету «Акушерство», дослідити ставлення іноземних студентів до онлайн-навчання, з використанням Microsoft Teams, оцінити якість сприйняття курсу і зручність у вивченні представленого матеріалу.

Усього студентам було надано 19 питань. Брали участь 39 студентів. Проаналізувавши отримані дані, було виявлено, що високу та середню цікавість до використання дистанційного навчання висловили 46,2 %, мінімальну – лише 18 %, нейтрально віднеслися до нього 30 %. Це вказує на зацікавленість студентів медичного вишу у більш практичному спрямуванні викладання предмету на клінічних кафедрах.

Серед методів, які використовувалися кафедрою до настання карантину, студенти відмітили переважно активні (59 %), крім того, 56 % – пасивні технології і 48, 7 % – інтерактивні. Це вказує на те,

що активні та інтерактивні методи на клінічній кафедрі переважали, як і має бути.

За думкою студентів, використання тестів на уроці є корисним і успішним – так вважають 74,4 % і лише чверть опитуваних з ними не згодні.

Серед наповнення контенту для підготовки до заняття у дистанційній формі студенти надали перевагу коротким відео та скрінкастам (82,1 %), а також клінічним задачам з багатьма відповідями (по типу Крок 2) – 51,3 %.

Додаткові завдання, що могли б підвищити цікавість – найбільше студенти вибрали написання клінічних випадків по темі уроку вибрали 56,4 % та розв'язання ситуаційних завдань – 46,2 %.

На питання, які активності хотіли б студенти бачити на нашому дистанційному навчанні на кафедрі, більшість дали відповідь – відеороліки для розуміння проблеми, що розглядається, клінічні відео, з демонструванням операцій, що відображали б практичний досвід, демонстрування різних додаткових методів дослідження та аналізування їх результатів, обговорення та розв'язання клінічних ситуацій. Це ще раз вказує на більш практичне спрямування при вивченні дисципліни.

За думкою студентів, переважна більшість з них виконали достатньо додаткових завдань на дистанційному курсі на нашій кафедрі (59 %).

Додаткові завдання, які зацікавили б студентів під час підготовки до уроку, включали презентації по темі уроку (61,5 %), більше інформації про сучасне лікування (56,4%), підготування клінічних випадків по темі заняття (46,2%). Серед власно запропонованих, були короткі відео, практичні навчання у клініці і біля пацієнтів.

На думку студентів, дистанційне навчання підвищило рівень навчання по предмету. Так вважають 69,2 %, і лише трохи менше третини вважають, що ні.

Більшість студентів також відмічають, що використання дистанційного навчання з допомогою сервісів (у нашому випадку, Microsoft Team), залучає студентів до аналітичного процесу у 53,8% випадків.

59 % студентів висловилися, що дистанційне навчання спрямоване на активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Крім того, 66,7 % відмітили, що використання дистанційного навчання впливає на формування позитивної навчальної мотивації.

На питання «Чи оптимізує використання дистанційного навчання навчальний процес?» відповіли позитивно трохи менше половини – 46,2 %.

Позитивне ставлення до використання викладачем дистанційного навчання в процесі навчання відзначили 51,3 %.

Перевагами дистанційного навчання студенти відмітили незалежність студентів – 56,4 %, доступність у будь-який час та будь-якому місці – 51,3 %, велика різноманітність поданих матеріалів (аудіо, відео, рекомендації по діагностиці та лікуванню) – 41 %, покращення якості навчального процесу – 28,2 %.

Недоліками дистанційного навчання студенти вважають не завжди доступність інтернету (48, 7%), проблеми зі звуком (41 %).

Отже, можна зробити висновок про успішне впровадження дистанційного навчання в умовах карантину, але у вищих з практичним спрямуванням не вистачає клінічної практики, змоги відпрацювати навички, не вистачає спілкування з пацієнтами, відвідування операцій тощо для кращого розуміння проблем, що вивчаються, та повноцінного занурення у медичне середовище. Такий вид навчання можна використовувати або на період карантину, або як додатковий до основного методу навчання.

Список літератури:

1. Заболоцький А. Ю. Сучасний стан дистанційного навчання у ВНЗ України https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/zabolotskyi_0005.pdf
2. Діброва І. М. Дистанційне навчання в системі освіти <https://naurok.com.ua/stattya-distancyne-navchannya-v-sistemi-osviti-220389.html>
3. Струк О., Струк С. Деякі рекомендації щодо організації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах <http://www.setlab.net/?view=article-struk>
4. Большакова І. Огляд практик дистанційного навчання <https://nus.org.ua/articles/praktyku-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/>
5. Малюкова І. Г. Дистанційне навчання: плюси й мінуси <https://kpi.ua/805-9>
6. Авачева Т. Г., Кадырова Э. А. Развитие дистанционных образовательных технологий для формирования информационно-образовательной среды в медицинском вузе // Современные технологии в науке и образовании – СТНО-2018 [текст] : сб. тр. междунар. науч.-техн. форума : в 10 т. Т. 9 / под общ. ред. О.В. Миловзорова. Рязань: Рязан. гос. радиотехн. ун-т, 2018; Рязань. С. 18–22.
7. Слепцова Л. Н., Николаев Е. В. Внедрение системы дистанционного обучения для работы со студентами с индивидуальным графиком обучения как ключевое направление развития образовательных учреждений профессионального образования // Педагогические науки. № 4 (25), 2017. – С. 110–112.

НАПРЯМ 8. ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ, МІЖГРУПОВИХ ВІДНОСИН, МЕДІА-ПСИХОЛОГІЯ

Долженко О. В.

*майор, старший офіцер відділення інформаційних брошур
відділу внутрішніх комунікацій*

Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України,
слухач

Гуманітарний інститут
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Для гарантованого забезпечення суспільства держава змушена враховувати постійну можливість створення і функціонування на її території незаконних збройних формувань. Дуже важливо розробляти систему заходів боротьби з їх можливими проявами. Адже внутрішньополітичні протиріччя України, з одного боку, та її геополітичне положення в епіцентрі існуючих міжетнічних, міжконфесійних та інших зовнішніх суперечностей – з другого, сприяє виникненню, за певних умов, руху збройного опору легітимній владі. Враховуючи те, що на сході України уже тривалий термін проводиться АТО (з 30.04.2018 Операція Об'єднаних сил) під керівництвом антитерористичного центру (АТЦ) при службі безпеки України (СБУ) у боротьбі із припинення діяльності НЗФ «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки» немає жодних гарантій, що схожий сценарій не може повторитися знову в інших регіонах України.

Історичний досвід інших країн свідчить: якщо того вимагатимуть національні інтереси, провідні країни світу з метою дестабілізації внутрішньополітичної обстановки, зміни політичної орієнтації або політичного ладу інших країн передбачають можливість за допомогою спеціальних дій ініціювання збройного опору чинній владі.

Термін «не передбачені законом збройні формування (або НЗФ)» у вітчизняній військовій і юридичній термінології виник порівняно недавно. У Кримінальному кодексі України розкривається сутність

цього терміну. Такі формування визначаються як воєнізовані групи, що незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. При цьому під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Створення таких формувань карається позбавленням волі від двох до п'ятнадцяти років залежно від ступеня важкості злочинних дій.

В умовах тоталітарного режиму збройні формування, що виступали проти легітимної влади, називали бандами. Історичний досвід свідчить, що НЗФ на відміну від банд, які займаються грабежами і вимаганнями, ставить за мету досягнення певних політичних цілей (часто прикриваючись релігійними переконаннями), як правило, застосовуючи терористичні акти. Взагалі під терористичним актом розуміється застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

З наведеного визначення випливає, що до терористичних актів як інструменту для досягнення мети можуть удаватися і згадані вище озброєні банди, а також злочинні угруповання, наприклад, при розподілі сфер впливу у кримінальній діяльності. Саме використання терористичних актів як інструменту для досягнення мети у свідомості більшості людей ставить в один ряд злочинні угруповання, озброєні банди і НЗФ, а всіх, хто вдається до таких актів, як правило, називають терористами. Проте, як свідчить досвід, зміст заходів протидії зазначеним незаконним організаціям має принципові відмінності. Тому важливо відрізнити, умовно кажучи, кримінальний тероризм (як-то «бандитські розборки») від політичного (дії НЗФ), чітко розмежовувати повноваження і завдання у боротьбі з тим чи іншим видом тероризму.

НЗФ які створюються для протистояння легітимній владі і для досягнення політичних цілей братимуть під контроль важливі державні об'єкти, населені пункти або навіть тільки для привернення уваги суспільства, то воно повинно мати достатні чисельність та оснащення. У разі неадекватності або небажання окремих ланок системи національної

безпеки оперативно реагувати на процес створення та становлення НЗФ чисельність найактивніших членів таких формувань може досягати кількох сотень, а з урахуванням «пасивних» членів, тобто «співчуваючих», ця кількість може бути значно більшою.

Основну роль у визначенні змісту дій проти НЗФ відіграє політичний чинник. Саме на підставі політичних рішень визначаються сили, засоби і способи знешкодження НЗФ, особливості, розмах та тривалість спеціальних дій. Боротьба з добре організованими і сильними незаконними збройними формуваннями – це нестереотипна, здебільшого ідеологічна інформаційно-психологічна боротьба. Щодо оперативності така боротьба характеризується сполученням силових і несилових форм та створенням для участі у діях об'єднаних угруповань формувань різних силових структур. Силкові структури мусять діяти, уникаючи втрат серед населення і правоохоронців.

Список літератури:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // Відомості Верхов. Ради України. – 2003. – № 25. – С. 180.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 21. – С. 7.
3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верхов. Ради України. – 2001. – № 25–26.
4. Шмаков О.М., Ролін І.Ф. Підстави щодо обґрунтування ролі внутрішніх військ МВС у забезпеченні воєнної безпеки України (на прикладі територіальної оборони) // Зб. наук. пр. № 3 (41). – Х.: ХВУ, 2002. – С. 3–6.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Текст]: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
6. Про Національну гвардію України: закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII / Верховна рада України. – Офіц. вид. – К: Офіційний вісник України. № 24, 2014. – ст. 728.
7. Лавніченко, О. В. Способи бойового застосування сил спеціального призначення внутрішніх військ МВС України [Текст] / О. В. Лавніченко. – Х. : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2000. – 179 с.

Дроздов В. В.
полковник, слухач
Гуманітарний інститут
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ ДО ДІЙ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. У Державній прикордонній службі України та Збройних силах України в сучасних умовах, окрім забезпечення необхідною сучасною військовою технікою і зброєю, першочерговим завданням постало завдання формування у військовослужбовців психологічної готовності до виконання завдань в особливих умовах. Це все забезпечує виконання головного призначення, як Державної прикордонної служби України так і Збройних Сил України – захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності України від зовнішньої агресії.

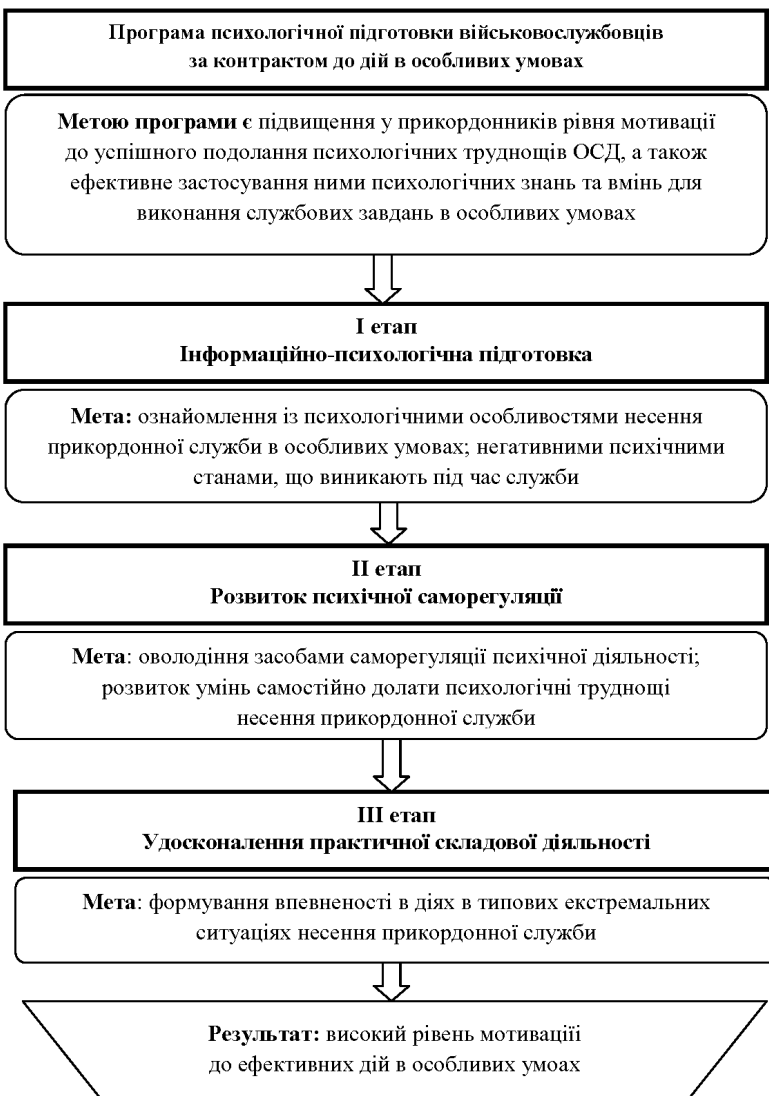
Враховуючи той факт, що діяльність прикордонних нарядів досить часто відбувається в екстремальних умовах, виникає потреба у розробці окремої програми психологічної підготовки військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах.

Мета статті полягає в розкритті сутності програми психологічної підготовки військовослужбовців за контрактом Державної прикордонної служби України та Українського війська до дій в особливих умовах.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети завданнями програми визначено:

– ознайомлення прикордонників з професійною психологічною системою діяльності на державному кордоні; психічними станами, що виникають в екстремальних умовах прикордонної служби під впливом типових стрес-чинників; формування у прикордонників почуття відповідальності за якісне виконання службових завдань; розвиток професійної мотивації, що відповідає вимогам професійної діяльності в екстремальних умовах тощо;

– оволодіння навичками саморегуляції, оптимального прояву властивостей особистості в екстремальних умовах, опанування практичних знань, умінь і навичок успішного вирішення типових завдань оперативно-службової діяльності, у т.ч. у психологічно складних ситуаціях (при виникненні конфліктів, під час дій в надзвичайних ситуаціях, в ситуаціях силового протистояння з правопорушником тощо).

Рис. 1 Етапи програми психологічної підготовки військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах

Основною формою проведення занять психологічної підготовки повинні бути практичні заняття з невеликою кількістю лекцій для забезпечення її учасників необхідними психологічними знаннями.

В основу практичних занять має бути покладено малі рольові гри, як окремий метод активного навчання, у процесі яких формуються певні правила ефективної діяльності в екстремальних умовах, розвивається евристичне мислення, розуміння логіки дій інших людей і на основі цього, розвивається здатність діяти більш цілеспрямовано і рішуче відповідно до конкретної ситуації. Також значна увага була приділена обміну досвідом досвідчених прикордонників з менш досвідченими (ефект переносу, наслідування [7, с. 212]), що проходив як при проведенні заходів програми психологічної підготовки, так і в час, вільний від занять.

Зазначимо, що кожний із визначених етапів програми психологічної підготовки має свою мету і методики, які мають практичну спрямованість та доступні для вивчення. Розподіл годин за етапами програми психологічної підготовки подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл годин за етапами програми психологічної підготовки військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах

№ з/п	Назва етапу програми	Лекції	Практичні заняття	Усього годин
1.	Інформаційно-психологічна підготовка	2	-	2
2.	Розвиток психічної саморегуляції	1	12	13
3.	Вдосконалення практичної складової діяльності	-	12	12
Усього		3	24	27

Першим етапом розробленої нами програми психологічної підготовки є інформаційно-психологічна підготовка шляхом проведення лекцій та бесід. Як ми уже зазначали, психологічне інформування є важливим етапом підготовки військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах.

З огляду на це, варто погодитись з думкою В. Журавльова [4, с. 78], що першоосновою у формуванні понятійного компоненту має бути словесний, усний вплив на психіку прикордонників з метою активізувати переконання, закріплення мотиваційних установок, накопичення прикордонниками логічного взаємозв'язку і необхідності формування змістової установки на виконання завдання з охорони державного кордону в прикордонному наряді. Отже, цей етап підготовки прикордонних нарядів до дій в екстремальних умовах потребує озброєння прикордонників інформацією про характерні екстремальні ситуації професійної діяльності, закономірності функціонування психіки

і поведінки людей у звичайних та в екстремальних умовах та шляхи і способи управління можливостями власної психіки, вплив на емоційно-вольову сферу людини стрес-чинників ОСД. Корисною буде інформація про способи подолання психологічних труднощів, які можуть виникати під час несення служби; розуміння природи релаксаційних технік; формування вольових якостей тощо.

Як стверджують науковці [2; 5; 9], без формування ціннісно-смыслові регуляції життєдіяльності, активної життєвої позиції, усвідомлення і прийняття своєї ролі захисника Батьківщини, суспільного ладу, без любові до держави, без усвідомлення сенсу вибраної професії військовослужбовця і без подолання егоїстичної мотивації неможливе формування мотивації до діяльності в екстремальних умовах, неможливий свідомий ризик своїм життям заради товаришів по службі і цивільного населення. Цей етап формування мотивації військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах можливий тільки як планоірний тривалий виховний вплив на прикордонників, що не пов'язаний з очікуванням якої-небудь події, а здійснюється командирами постійно, починаючи з першого дня служби в лавах ДПСУ.

Для реалізації завдань програми у часи, відведені для заходів роботи з персоналом, з прикордонниками нами розроблено лекційні заняття. Від лекцій вимагалось доведення до прикордонного персоналу за найкоротший час якомога більшого обсягу психологічних знань, сприяння формуванню властивостей і рис, притаманних захиснику України.

Щодо бесід, то вони спрямовувались на роз'яснення таких аспектів: особливостей зовнішньої та внутрішньої мотивації; особливостей деформації мотиваційної сфери прикордонників (розвиток утилітарно-корисливої мотивації, зацикленість на власних інтересах і т.п.), засвоєння установок і переживань, які характеризують орієнтацію людини на невдачу та на досягнення успіху тощо.

Другим структурним компонентом мотивації військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах нами визначено емоційно-вольову мотивацію, яка характеризується рівнем розвитку емоційно-вольових якостей (емоційно-вольова стійкість при потраплянні в екстремальні ситуації, здатність прийняти виважене рішення під впливом службових стрес-чинників, уміння протистояти психологічному тиску з боку правопорушників, спроможність брати на себе відповідальність за вчинені дії, спроможність до тривалого збереження високої активності, вміння сконцентруватися на виконанні складних завдань та ін.). Як визначає М. Корольчук, значні емоційні навантаження можуть призводити до змін в організмі, сприяти швидкому розвитку вираженого стомлення та перевтомлення, а в деяких випадках навіть викликати психічні порушення [7, с. 211].

Наступний етап передбачає вдосконалення практичної складової діяльності військовослужбовців за контрактом в особливих умовах. З метою формування, закріплення та удосконалення у прикордонників практичних навичок і вмінь, набутих під час першого та другого етапів програми, підвищення рівня мотивації, ми розробили три практичних заняття, які проводились в часи професійної підготовки (операційний компонент).

На основі аналізу існуючого досвіду ефективних дій у подібних ситуаціях, аналізу помилкових дій, вимог керівних документів [1; 3; 6; 8], які регламентують нормативний порядок дій прикордонників у тих чи інших умовах, нами був складений опис типових проблемних обставин з можливими варіантами розвитку подій та деталізацією варіантів дій прикордонників. У якості основної була висунута ідея прагнути найбільш повного засвоєння майбутньої діяльності, намагатися доповнити і розширити уявлення про способи дій, труднощі, з якими зіштовхуються прикордонні наряди, стани при виконанні конкретних задач в екстремальних умовах. При цьому ми опирались на положення про те, що відпрацювання алгоритму дій у «типових» проблемних ситуаціях та слідування йому найімовірніше дозволить виконати поставлені оперативно-службові завдання. Навчання дії у таких «типових» екстремальних ситуаціях формує загальну мотивацію до діяльності в екстремальних умовах.

Висновок. Запропонована програма психологічної підготовки являє собою систему заходів, що забезпечують розвиток мотивації військовослужбовців за контрактом до надійної професійної діяльності в екстремальних умовах. Дана програма дозволить підвищити рівень мотивації військовослужбовців за контрактом до дій в особливих умовах.

Для перевірки її ефективності виникає потреба у проведенні експериментального дослідження, що є перспективним напрямком подальших досліджень.

Список літератури:

1. Відомчі стандарти культури прикордонної служби : практ. посіб. на щодень. – Хмельницький: вид-во НАДПСУ ім. Богдана Хмельницького, 2009. – С. 52
2. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К. : Август Трейд, 2007. – С. 502
3. Журавльов В. В. Морально-психологічне забезпечення несення служби прикордонними нарядами: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 20.02.02 / В. В. Журавльов. – Хмельницький, 2001. – С. 214

4. Запорожцева Г. Є. Психологічний аналіз професійної діяльності дільничного інспектора міліції та визначальні умови її удосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.06 «Юридична психологія» / Г. Є. Запорожцева. – К., 1999. – С. 20
5. Збірник нормативно-правових актів з питань прикордонної служби. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – С. 352 – С. 205–222.
6. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-е вид., випр та доп. / М. С. Корольчук. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. – С. 400
7. Культура прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон України : навч. посіб. / О. А. Біньковський, О. А. Жданенко, Ю. І. Сердюк та ін. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2010. – С. 142
8. Основи військової психології: навчальний посібник / С. Д. Максименко, П. В. Мельник, Б. М. Олексієнко. – Хмельницький : НАПВУ, 2002.– С. 532

Заруднєв І. О.
підполковник,
помічник начальника загону – начальник прес-служби
Краматорський прикордонний загон
Державної прикордонної служби України,
слухач
Гуманітарний інститут
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського
м. Київ, Україна

ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Історичне минуле стало одним із головних театрів інформаційної війни, яку веде Росія проти України. Для загострення протиріч в українському соціумі та впливу на суспільну думку світової спільноти Російська Федерація використовує фальсифікацію історії з метою легітимації політики, спрямованої на руйнацію української національної ідентичності, розкол і знищення України. Саме тому складовою гібридної

війни з боку Росії є потужні інформаційні атаки та агресивна історична політика спрямована проти українського інформаційного простору.

Російська історична політика початку ХХІ ст. прагне нав'язати українському суспільству свої цінності. Російським керівництвом реалізується доктрина, спрямована на зміцнення влади та посилення впливу російської держави на міжнародній арені. Претензії на статус великої держави спонукали російське керівництво сформулювати та втілювати великий наднаціональний проєкт «збирання земель» – Євразійський союз. Успіх кремлівської політики неможливий без населення і ресурсів України. Боротьба за геополітичний вектор розвитку України ведеться в контексті ідеологічного обґрунтування цивілізаційного вибору – Євросоюз або Євразійський союз. Аргументація кожної із сторін своєї позиції фактами з історії зумовлює пропагандистсько-історичну війну. Росія прозора дає зрозуміти Україні і світу, що саме історичні прецеденти, події історії є легітимізуючим чинником її політичних кроків. Євромайдан та зміна влади у Києві були інтерпретовані Москвою як державний переворот, інспірований Заходом на території, яка історично та цивілізаційно повинна входити в зону виключного впливу Росії. Оскільки в Україні живуть мільйони російських людей, Росія повинна стати на їх захист, адже вона є гарантом безпеки «русского мира».

З метою розколу українського суспільства і демонстрації Заходу неспроможності українського державотворення, російське керівництво почало втілювати дезінтеграційні проєкти «Крим» та «Новоросія».

Крім того Росія активно застосовує маніпулятивні технології, зміст яких зводиться до інсинуацій, що Україна – це штучне утворення (проєкт), яке ніколи не було державою і не здатне нею стати, а територія України складається з частин, законне право на володіння якими мають висунути інші держави: Румунія – Північною Буковиною і Бесарабією, Угорщина – Закарпаттям, Польща – Галичиною і Західною Волиною тощо.

Історична політика, що проводиться російською владою, спрямована на формування і закріплення в суспільній свідомості концепції національної історії, в якій держава постає як основний сенс російської історичної традиції.

У пошуках історичних подій, придатних для політичного використання, російська влада все частіше звертається до періоду радянської історії. Історія СРСР подається як історія «великої держави» в контексті міфу про переможну війну, як перемогу певного «історичного проєкту», що став можливим завдяки об'єднанню в СРСР багатьох народів на чолі з російським. Символ «Великої Перемоги» завдяки його інтенсивному політичному використанню, з одного боку,

і вкоріненості у масовій свідомості, з іншого, виступає у якості важливої вузлової точки сучасної російської ідентичності. Цей міф нав'язується і українцям, як одна з основ історичної пам'яті народу.

Підґрунтям таких поглядів є ідея «цивілізаційної єдності» з Росією. «Велика Вітчизняна війна» інтерпретується в Росії як велична місія звільнення від всесвітнього зла, коли Червона Армія врятувала Європу і все людство. Підкреслюючи значення перемоги у війні, В. Путін надав цій події особливий гуманістичний сенс, назвавши його «днем торжества цивілізації над фашизмом», а солдатів «Великої Вітчизняної» – «солдатами свободи». Ця інтерпретація була пов'язана з проблемою відносин на пострадянському просторі: гуманістичний спадок перемоги російський президент представляв як спільне надбання «колишніх республік СРСР, а нині незалежних держав», якому потрібно «разом відповідати». Щоправда, у 2010 році, під час «прямої лінії» з росіянами, Путін заявив, що Росія перемогла б у Великій Вітчизняній війні і без участі України, аргументуючи свою заяву тим, «що ми – країна переможців» і «що війна виграна переважно за рахунок людських та індустріальних ресурсів Російської Федерації».

Слід відзначити, що російські історичні наративи, які використовуються в інформаційній війні проти України, нерідко суперечать один одному. Однак не слід розцінювати це як ознаку непрофесіоналізму чи безвідповідальності фахівців пропагандистського цеху Російської Федерації. Навпаки, це один із керівних принципів, якого дотримується російська пропаганда. Відтак, поки українська сторона переймається спростуванням дезінформації та виправдовується, в інформаційне поле вже вкидаються нові фейки та інформаційні бомби. Україна займає позицію захисту, оборони від потоку російської дезінформації. Така позиція в інформаційній війні є прогашною для України.

Інформаційно-психологічна війна Росії проти України, за своєю інтенсивністю є безпрецедентною в XXI столітті. Пропагандистські бої на «історичному фронті» ведуться з метою знищити базовий контент історичної пам'яті українців і тим самим знівелювати його як важливу підвалину національної консолідації та цементування державності. Влада та громадянське суспільство України мають активніше використовувати потенціал історичної політики як основи формування та збереження національної ідентичності та мовою документів, правдою фактів історії, деконструувати російські історичні інтерпретації, які нав'язуються українцям.

Список літератури:

1. Марущак А. І. Щодо протидії використанню Інтернет-ресурсів для поширення антиукраїнської інформації [Електронний ресурс] /

- А. І. Марущак // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матеріалів VIII наук.-практ. конференції (м. Київ, 30 березня 2018 р.). – К. : НА СБ України, 2018. – С. 238–240. – Режим доступу : <http://academy.ssu.gov.ua>.
2. Протистояти російській пропаганді Україна зможе якісними і незалежними ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainians-vs-russian-propaganda/2936313.html>.
  3. Chan M. P. S., Jones C. R., Jamieson K. H. & Albarracin, D. (2017) Debunking: A meta-analysis of the psychological efficacy of messages countering misinformation. *Psychological Science*. 28 (11), 1531–1546.
  4. Vraga E. K. & Bode L. (2017) I do not believe you: How providing a source corrects health misperceptions across social media platforms. *Information, Communication & Society*. 1-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1080/1369118x.2017.131388>.
  5. Manipulation Aus Moskau: Russlands geheimer Feldzug gegen den Westen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/putin-manipuliert-gezielte-medienkampagne-gegen-deutschland-14117555.html>.
  6. Зведена таблиця огляду дезінформації (жовтень 2015 – липень 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://euvdsdisinfo.eu/>.
  7. Як працює російська пропаганда у Східній Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.lb.ua/>.

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ
УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«Сучасний вимір психології та педагогіки»

21–22 травня 2021 р.

м. Львів

Видавник – ГО «Львівська педагогічна спільнота»
Поштова адреса редакції: 79000, Львів, а/с 341
www.pedagogylviv.org.ua tel: 38 095 580 08 54
Підписано до друку 24.05.2021 р. Здано до друку 25.05.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 7,90.
Тираж 100 прим. Зам. № 2505-21.